BIBLIOTECA

PENTRU TOȚI

HONORÉ DE BALZAC

EUGÉNIE GRANDET

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

În colecția
Biblioteca pentru toți
au apărut :

Henrik Ibsen
PEER GYNT
280 pag. — 5 lei

Heinrich Von Kleist
ULCIORUL SFĂRÎMAT, piesă de teatru
176 pag. — 3,25 lei

Pierre de Marivaux
TEATRU
204 pag. — 2,50 lei

Romain Rolland
COLAS BREUGNON, roman
272 pag. — 4,50 lei

Lei 3

HONORÉ DE BALZAC ★ EUGÉNIE GRANDET

HONORÉ DE BALZAC

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

HONORÉ DE BALZAC

EUGÉNIE GRANDET

În romîneşte de
CEZAR PETRESCU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

CUVÎNT ÎNAINTE

În 1833 cînd Balzac, încă foarte tînăr — are 34 de ani — publică *Eugénie Grandet*, concepţia şi tehnica scriitoricească aflate la baza edificiului monumental al *Comediei umane* sînt pe deplin coapte. Romanul acesta, a cărui originalitate n-a scăpat nici contemporanilor, este caracteristic pentru maniera balzaciană : o temă majoră — banii, felul în care ei schilodesc personalitatea umană în cadrul relaţiilor capitaliste ; caractere tipice, strict determinate sub raport economic şi social, individualizate prin acumularea a nenumărate detalii particulare axate pe o trăsătură dominantă a personajului ; o acţiune simplă, puternică, constituind acel admirabil nucleu dramatic pe care-l regăsim în cele mai bune romane ale lui Balzac, pregătită pe îndelete de descrieri, portrete şi incursiuni biografice minuţioase.

Intr-un decor de ev mediu îndepărtat — Saumur, străvechi orăşel de provincie cu străzi întortocheate, strîmte, întunecoase, cu ciudate case în stil medieval care par de mult nelocuite — se dezvoltă un conflict tipic pentru burghezia din timpul Restauraţiei. Trădînd poporul şi Revoluţia, aceasta a acceptat pentru moment un compromis cu vechea aristocraţie sub semnul Cartei constituţionale acordate de Burbonii aduşi pe tronul Franţei

după căderea lui Napoleon. Ceea ce o interesează este păstrarea privilegiilor economice, îmbogăţirea cu orice preţ, ceea ce va duce curînd la alungarea lui Carol al X-lea şi la instaurarea „regelui burghez" — Ludovic-Filip. Monarhia din iulie — cum a fost numită perioada domniei lui Ludovic-Filip — (1830—1848), a rămas în istoria Franţei ca o epocă de domnie a aristocraţiei financiare. Slăbiciunea grupului republican precum şi insuficienta organizare şi maturitate a clasei muncitoare au permis vîrfurilor burgheziei să-şi însuşească roadele victoriei repurtate de masele populare în timpul revoluţiei din 1830. Aparatul de stat, în rîndurile căruia domnea corupţia, e pus pe deplin în serviciul bancherilor. E perioada marilor afaceri, a marilor speculaţii de bursă. Îndemnul ministrului Guizot: *Îmbogăţiţi-vă!* e urmat din plin în această epocă „în care totul poartă pecetea banului", cum va spune Balzac.

Îmbogăţirea clasei burgheze, care s-a făcut treptat de-a lungul evului mediu, ia un avînt fără precedent în urma Revoluţiei din 1789. Marile proprietăţi agrare feudale, expropriate de stat, trec, prin vînzări avantajoase, în mîini burgheze.

Grandet, un dogar oarecare din Saumur, devine, printr-o astfel de achiziţie, cel mai mare proprietar din ţinut. Cu o tenacitate de robot, de-a lungul unei vieţi întregi, el acumulează beneficii peste beneficii, cumpără noi proprietăţi, îşi subordonează toate resursele fizice şi sufleteşti pasiunii devoratoare pentru aur. Se produce astfel o adaptare monstruoasă care transformă individul într-o maşină perfecţionată de acumulat bogăţie: rezistenţa fizică a devenit neobişnuită spre a-i permite cele mai teribile privaţiuni, inteligenţa, gestul, expresia, în sfîrşit tot ceea ce defineşte o personalitate, s-au modelat în vederea unei eficacităţi maxime în această funcţie. Sensibilitatea lui Grandet nu se declanşează decît în raport cu aurul: vederea şi palparea metalului nasc în el o stare de extaz vecină cu demenţa, despărţirea de monedele preţioase este mai sfîşietoare decît moartea unui frate.

Avarul își supune familia unui regim inuman, obligînd-o să îndure foamea și frigul, izolînd-o cu străşnicie de restul lumii. Cele două femei precum și slujnica — Nanon — nu discută niciodată această disciplină tiranică. Grandet, anihilîndu-le personalitatea, le-a transformat în obiecte care îi aparțin, extinzîndu-și dreptul de proprietate chiar și asupra familiei sale.

Dragostea față de Charles înseamnă pentru fiica lui Grandet, Eugénie, o adevărată trezire la viață. Tînăra femeie, ținută departe de lux și de viața mondenă, are o inimă dreaptă și simțitoare. Cruzimea lui Grandet față de nepotul său și față de doamna Grandet care moare din pricina torturilor morale și fizice îndurate, îi apare în toată hidoșenia. Eugénie începe să-și judece tatăl.

Balzac a știut să dezvăluie tragedia relațiilor de familie dominate de bani, prin singurele scene care puteau să o redea potențată la maximum: scenele de viață cotidiană. Discuțiile interminabile în jurul zahărului și făinii irosite, a lumînării arse, spaima femeilor surprinse în culpă de risipă, reliefează puternic personajele, reușind să creeze acea atmosferă de mare densitate dramatică specifică teatrului clasic.

Pentru Balzac, romancier modern, nu există așa numitul fapt prozaic, nedemn de a pătrunde în sfera literaturii. La lectura oricăruia dintre romanele sale sîntem izbiți de numeroasele pagini construite pe baza unei metode de o rigurozitate aproape științifică: portrete minuțioase, descrieri amănunțite de străzi și mai ales de interioare, în care termenii speciali abundă, relatarea strictă a unei probleme tehnice, foarte adeseori din domeniul comercial sau bancar, sprijinită pe cifre precise. Acest procedeu tipic balzacian, care poate să apară fastidios unor cititori, își găsește deplina justificare pe plan estetic: fiecare din faptele acumulate de romancier, chiar și cele aparent inutile, ne ajută să înaintăm în cunoașterea oamenilor și a relațiilor sociale, este caracteristic, contribuind la tipizarea personajului.

Trista încăpere în care se scurge viața familiei Grandet vorbește de la sine despre fizionomia morală a stăpînului. Mobilierul heteroclit, uzat, tapiseriile decolorate, vopselele scorojite, totul arată că te afli într-o casă de avar. Pentru Grandet chestiunea unui interior confortabil și care să răspundă unor cerințe estetice, nu se poate pune. Cele două scaune așezate simetric la fereastră, în care domnișoara și doamna Grandet își petrec întreaga zi cîrpind rufăria casei, subliniază lipsa de orizont, monotonia, cenușiul acestor existențe.

Nu există amănunt în portretul lui Grandet care să nu-și găsească motivarea. Incheieturile noduroase, umerii largi, fața tăbăcită, îi trădează originea țărănească; dinții de carnasier, ochii cu expresia „calmă și devoratoare", vădesc cruzime; încălțămintea cu șireturi solide de piele, gestul mecanic de a-și așeza mănușile pe marginea pălăriei pentru a le cruța, vorbesc despre zgîrcenia sa; surzenia și bîlbîiala prefăcută, cele patru fraze tip de care se slujește în discuțiile de afaceri, ne arată pînă unde merge viclenia grosolană dar sigură a personajului. Grandet notînd un plan de îmbogățire pe jurnalul care anunță sinuciderea fratelui său, Grandet întinzîndu-și mîna crispată de agonia morții pentru a smulge crucifixul de aur pe care i-l întinde preotul — iată detalii care nu se uită și care sînt esențiale pentru tipizarea unui personaj.

Alături de Harpagon, de Hagi-Tudose, de Cavalerul avar al lui Pușkin, de Gobseck, Grandet își are locul printre tipurile de avari din literatura universală. Intregind această galerie, el rămîne însă diferit de fiecare dintre ei.

Zgîrcenia lui Grandet este generată și se dezvoltă în cadrul unor condiții strict determinate. „Conceput în măruntaiele epocii sale" — cum spune însuși Balzac vorbind în general despre eroii săi — el face trecerea între burghezia incipientă avînd la bază acumularea primitivă și marea burghezie financiară. Aceasta din urmă este prezentă în romanele lui Balzac consacrate zugrăvirii societății franceze în timpul monarhiei din

iulie (*Casa Nucingen, César Birotteau* etc.) şi în operele tuturor marilor realişti din cea de a doua jumătate a secolului.

La Grandet surprindem un oarecare interes pentru speculaţii, pentru fructificarea capitalului, dar ceea ce prevalează la el, ca şi la Gobseck, ca şi la Hagi Tudose, rămîne gustul pentru tezaurizare.

În jurul lui Grandet evoluează alţi cîţiva adoratori ai banului. Nedezarmînd niciodată, înjosindu-se ori de cîte ori este nevoie, aliindu-se la rigoare împotriva unui duşman comun, familiile Cruchot şi des Grassins, din burghezia Saumurului, îşi dispută cu perseverenţă zestrea multimilionarei Eugénie. Căsătoria, aşa cum apare în toate romanele lui Balzac, nu poate fi decît un tîrg în cadrul societăţii burgheze. Într-o lume în care totul se poate cumpăra cu bani, „chiar şi sentimentele propriilor tăi copii" — cum exclamă moş Goriot — îmbogăţirea rămîne supremul ideal căruia oamenii îi sacrifică totul. Dar în goana după aur, în contactul cu el, sufletele se usucă, se golesc de orice simţire umană. Charles, iniţial sensibil şi necorupt, refăcîndu-şi averea prin mijloacele brutale practicate în colonii, devine, ca atîţi alţi tineri din romanele balzaciene, un individ cinic şi calculat.

Cea mai tragică dintre victimele banului este Eugénie, care deşi îşi păstrează intacte puritatea sufletească şi dezinteresul faţă de avere, nu poate să se smulgă din cercul de fier al deprinderilor impuse de Grandet nici chiar după moartea acestuia. Existenţa ei va continua searbădă şi fără sens, veştejită de la rădăcină.

Referindu-se la *Comedia umană,* Engels spunea că din această „excelentă istorie realistă" a învăţat „mai mult decît din toţi istoricii, economiştii şi statisticienii de profesie ai epocii, luaţi laolaltă". Într-adevăr, creaţia balzaciană te copleşeşte nu numai prin varietatea şi relieful numeroaselor personaje şi medii descrise ci şi prin sezisarea a ceea ce este esenţial în raporturile dintre clase şi a direcţiei în care acestea se dezvoltă. Balzac redă în adevărata lor perspectivă istorică atît dispariţia unei

clase — nobilimea — cît și afirmarea feroce, monstruoasă, a noii clase exploatatoare dominantă în stat — burghezia. Cultul idolatru al banului, generează acele trăsături morale respingătoare descrise cu precădere în *Comedia umană:* ambiția fără margini de a parveni, compromisul abject, avariția, cinismul, imoralitatea deșănțată. În peisajul atît de divers al realismului critic francez, romanele lui Balzac reprezintă — fără îndoială — cel mai de seamă act de acuzare a societății burgheze franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

IRINA MAVRODIN

Capitolul I

CHIPURI BURGHEZE

Sînt case în unele orașe de provincie a căror priveliște insuflă aceeași melancolie pe care o provoacă mănăstirile cele mai sumbre, întinderea șesurilor cu bălării și mărăcini, nespus de mohorîte, ruinele cele mai pline de jale. Poate că dăinuiesc îndeolaltă în aceste case și tăcerea schiturilor, și întinderea stearpă a șesurilor cu bălării și mărăcini, și rămășițele ruinelor ; viața și mișcarea sînt atît de mocnite înăuntru, încît un străin le-ar crede nelocuite dacă n-ar întîlni deodată privirea slabă și rece a unei ființe neclintite, cu obrazul pe jumătate de schimnică, înclinat peste pervazul ferestrei, la vuietul unui pas necunoscut.

Același suflu de melancolie se desprinde din fizionomia unei locuințe așezate în Saumur[1], la capătul străzii care duce, în urcuș, spre castel, prin partea de sus a orașului. Strada, acum puțin umblată, încinsă vara, înghețată iarna, întune-

[1] Orașul Saumur e situat în provincia Anjou, din vestul Franței, pe rîul Loire, într-o regiune viticolă.

coasă pe alocuri, se deosebește între toate prin sonoritatea pavajului de prundiș mărunt, întotdeauna uscat și curat, prin îngustimea întortocheatei sale căi, prin tihna caselor sale, care țin de tîrgul cel vechi și domină meterezele.

Locuințele de trei ori seculare sînt încă trainice, deși durate din lemn, iar aspectele lor felurite dau acestei părți din Saumur originalitatea care atrage luarea-aminte a anticarilor și a artiștilor. Cu neputință ar fi să treci prin fața unor asemenea clădiri fără a admira uriașele grinzi, cu capetele lor cioplite în chip de figuri bizare, încununînd cu un negru basorelief parterul celor mai multe din ele.

Aici, grinzile de lemn transversale sînt acoperite cu ardezie și ies în relief dungi albastre pe șubredele ziduri ale unui sălaș cu acoperișul terminat în grinzi așezate perpendicular pe un perete de paiantă, acoperiș pe care anii l-au gîrbovit și a cărui putredă șindrilă s-a scorojit sub acțiunea alternativă a ploii și a soarelui. Dincolo se zăresc pervazurile roase și înnegrite ale ferestrelor cu gingașe încrestături, care abia se mai deslușesc, și par prea fragile pentru ghiveciul de lut cafeniu de unde se înalță garoafele și trandafirii vreunei biete lucrătoare. Mai departe se ivesc porți ghintuite cu uriașe piroane, unde geniul străbunilor noștri a înscris hieroglifele de familie, al căror tainic înțeles nu-l va mai dezlega nimeni vreodată. Într-un loc, un protestant și-a însemnat crezul, în altul, un fanatic al Ligii Catolice[1] l-a afurisit pe

---

[1] În timpul războaielor religioase de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cele două tabere — protestanții și catolicii — erau conduse, respectiv, de Henric de Bourbon (viitorul Henric al IV-lea) și de prinții din familia de Guise, în jurul cărora se grupase așa-numita Ligă Catolică.

Henric al IV-lea. Iar cutare burghez şi-a săpat insignele nobleţii sale clericale, fala înaltei sale dregătorii de consilier municipal. Întreaga istorie a Franţei se află aici. Alături de căsulia şubredă, cu porţiuni de perete tencuite grosolan şi de mîntuială, abia netezite cu mistria, unde meşteşugarul trudea din zori cu rindeaua, se înalţă palatul cine ştie cărui nobil, unde pe bolta de piatră a porţii se mai văd încă vestigiile stemei sfărîmate de diversele revoluţii care din 1789 au frămîntat ţara[1].

În această stradă, prăvăliile neguţătorilor nu sînt nici dughene, nici magazine ; amicii evului mediu ar regăsi aici atelierul părinţilor noştri în toată naiva-i simplicitate. Sălile scunde, care n-au nici faţadă, nici vitrină, nici geamlîc, sînt adînci, întunecoase, fără ornamente interioare ori în afară. Uşa e despărţită în două tăblii pline, rudimentar ferecate ; cea de sus se deschide pe dinăuntru, şi cea de jos, prevăzută cu un clopoţel prins în arc, se vîntură într-un necurmat du-te-vino. Aerul şi lumina pătrund în acel soi de jilavă hrubă fie prin partea de sus a uşii, fie prin spaţiul dintre boltă, pardoseală şi micul zid de sprijin, în care se proptesc zdravenele obloane, scoase dimineaţa, puse la loc şi zăvorîte seara cu drugi de fier înşurubaţi. Zidul acesta slujeşte pentru aşezarea mărfurilor la vedere. Nici un tertip viclean. După însăşi natura negoţului, mostrele se mărgineau la două sau la trei hîrdaie de sare şi de batog, la cîteva suluri de pînză, la frînghii, la alămuri atîrnate de grinzile tavanului, la cercuri

[1] În 1833, cînd scrie romanul *Eugénie Grandet*, Balzac trăise revoluţia din 1830 şi diversele insurecţii populare din 1831 şi 1832 ; el se referă însă, desigur, şi la frămîntările din vremea revoluţiei burgheze (1789—1794).

înşirate de-a lungul pereţilor sau la cîteva bucăţi de postav în rafturi.

Intraţi. O fată curată, sclipind de tinereţe, cu basma albă, cu braţele roşii lasă împletitul, îşi cheamă ori mama, ori tatăl, care vine, şi, flegmatic, amabil sau arogant, după cum îi e firea, vă vinde ce vă pofteşte inima, fie marfă pentru doi gologani, fie pentru douăzeci de mii de franci. Veţi vedea un negustor de doage pălăvrăgind cu un vecin ; s-ar părea că n-are decît păcătoase rafturi pentru sticle şi două-trei grămezi de leaţuri, dar şantierul său din port aprovizionează pe toţi dogarii din Anjou ; el ştie cu de-amănuntul cîte butoaie poate vinde dacă recolta este bună ; o rază de soare îl îmbogăţeşte, o vreme ploioasă îl ruinează ; în aceeaşi dimineaţă butoaiele valorează unsprezece franci, ori scad la şase.

În acest ţinut, ca şi în Touraine[1], vicisitudinile atmosferei domină viaţa comercială. Podgorenii, proprietarii, negustorii de cherestea, dogarii, hangiii şi marinarii, cu toţii pîndesc o rază de soare ; se culcă seara tremurînd ca nu cumva să afle dimineaţa că peste noapte a dat îngheţul ; se tem de ploaie, de vînt, de secetă, şi toţi ar voi apă, căldură sau nori la poruncă. E un necurmat duel între cer şi interesele pămînteşti. Barometrul posomorăşte, înseninează şi înveseleşte mutrele pe rînd.

De la un capăt la altul al acestei străzi, fostă Uliţa mare din Saumur, cuvintele „Ce vreme de aur !" se transmit evaluate în cifre din poartă în poartă. Şi fiecare răspunde vecinului : „Plouă cu

[1] Provincie situată la est de Anjou.

ludovici[1]!", știind prea bine ce-i aduce o rază de soare, o ploaie la timp. Sîmbătă spre amiază, nu capeți în toiul verii marfă nici de-o para de la acești bravi neguțători. Fiecare își are via lui, moșia lui și merge să petreacă două zile la țară. Totul fiind dinainte prevăzut acolo, vînzarea, cumpărarea și cîștigul, negustorii pot folosi zece ceasuri din douăsprezece în vesele petreceri, în observații, comentarii și veșnice iscodeli. O gospodină nu cumpără o potîrniche fără ca vecinii să nu-l întrebe pe bărbat dacă a fost, ori nu bine friptă. O fată nu scoate capul pe fereastră fără să nu fie zărită de cei grămădiți în preajmă fără nici o treabă. Acolo, deci, cugetele sînt străvezii ca lumina zilei, așa după cum și casele de nepătruns, negre și tăcute, n-au totuși nici o taină.

Viața se desfășoară aproape totdeauna în plin aer: fiecare familie stă în poarta casei, acolo prînzește, acolo cinează, acolo se ia la gîlceavă. Pe stradă nimeni nu trece fără a scăpa necercetat. Tot așa odinioară, cînd sosea vreun străin în orașele de provincie, era luat peste picior din ușă în ușă. De aici faimoasele palavre, de aici porecla de „gură spartă" dată locuitorilor din Angers, neîntrecuți în astfel de zeflemisiri tîrgovețe.

Vechile palate ale orașului sînt așezate în partea de sus a acestei străzi, locuită odinioară de nobilii ținutului. Clădirea plină de melancolie, unde s-au petrecut întîmplările povestirii de față, era tocmai una din asemenea case, rămășițe venera-

[1] Vechi monede franceze de aur, numite astfel fiindcă aveau drept efigie capul unora dintre regii Franței care au purtat numele de Ludovic; au început să fie fabricate sub Ludovic al XIII-lea (secolul al XVII-lea) și valorau douăzeci și patru de livre — cam douăzeci de franci.

bile ale unui veac în care lucrurile, ca și oamenii, aveau acea simplicitate caracteristică pe care moravurile franceze o pierd văzînd cu ochii.

După ce ai străbătut acest pitoresc drum cu cotituri, ale cărui amănunte — chiar și cele mai neînsemnate — trezesc amintiri și a cărui impresie generală ajunge a te cufunda într-un fel de visare fără voie, zărești o adîncitură destul de întunecoasă, unde la mijloc se află pitită poarta „casei domnului Grandet".

Dar e peste putință a înțelege tîlcul acestei denumiri provinciale fără a da biografia domnului Grandet.

Domnul Grandet se bucura în Saumur de o faimă ale cărei cauze și efecte nu vor fi pe deplin pricepute de cei ce n-au trăit într-un fel ori altul în provincie. Domnul Grandet (numit încă de unii oameni *moș Grandet,* deși numărul acestora scădea simțitor) era în 1789 un meșter dogar, care trăia în belșug, știa să scrie, să citească și să socotească. Cînd Republica Franceză a pus în vînzare averile clerului în ținutul Saumur, dogarul, pe atunci în vîrstă de patruzeci de ani, abia se căsătorise cu fata unui bogat negustor de cherestea. Grandet, luînd cu sine averea lichidă și zestrea nevestei, purtînd asupra lui două mii de ludovici, porni în județ, unde, datorită sumei de două sute de ludovici dăruiți de către socru-său neînduplecatului republican, care orînduia vinderea domeniilor naționale, căpătă pentru o bucată de pîine, legal, dacă nu și legitim, cele mai frumoase vii din județ, o veche mănăstire și cîteva ferme.

Locuitorii din Saumur, fiind prea puțin revoluționari, vedeau în moș Grandet un om îndrăzneț,

un republican, un patriot, o minte ce se îndeletnicea cu ideile noi, în vreme ce dogarul se îndeletnicise pur şi simplu cu negoţul de vinuri. Ca atare, fu numit membru în administraţia districtului Saumur, şi înrîurirea lui pacifică se simţi politiceşte şi în materie de negoţ.

Politiceşte, el apără pe foştii nobili şi împiedică din răsputeri să se vîndă averile emigranţilor ; în materie de negoţ, procură armatelor republicane o mie sau două de butoaie cu vin alb, care i s-au plătit cu minunatele livezi ce ţineau de o mănăstire de maici, rezervate ca un ultim lot.

Sub Consulat, moş Grandet ajunse primar, gospodări cuminte, chivernisit produsul viilor şi mai zdravăn ; sub Imperiu[1] deveni domnul Grandet. Napoleon nu iubea republicanii : ca atare, îl înlocui pe domnul Grandet, ce trecea drept cetăţean care purtase bonetă roşie, cu un mare proprietar, un om cu particulă[2], un viitor baron al Imperiului. Domnul Grandet părăsi onorurile municipale fără nici o părere de rău. Întru obştescul bine al oraşului, apucase să facă minunate drumuri la proprietăţile lui. Casa şi bunurile sale, trecute cît mai dibaci în cadastru, plăteau dări mărunţele. După clasificarea pe categorii a diferitelor sale terenuri, viile sale, datorită necurmatelor îngrijiri, ajunseseră fruntea ţinutului, termen tehnic menit să indice podgoriile care produc un vin

---

[1] Consulatul a fost instaurat prin lovitura de stat din 18 Brumar (9 noiembrie 1799) şi a durat pînă la 18 mai 1804 ; devenit consul pe viaţă în 1802, Napoleon Bonaparte a înlocuit, în 1804, Consulatul prin Imperiu ; acest aşa-numit prim Imperiu a durat din 1804 pînă în 1814, cînd Napoleon, înfrînt de coaliţia europeană, s-a retras în insula Elba ; revenirea lui, în martie 1815, nu a durat decît o sută de zile.

[2] Numele nobililor erau precedate de particula *de*.

de prima calitate. Ar fi avut tot dreptul să pretindă crucea Legiunii de Onoare.

Acest eveniment avu loc în 1806. Domnul Grandet avea atunci cincizeci şi şapte de ani, iar soţia, vreo treizeci şi şase. Singura fată, fructul dragostei lor legitime, era în vîrstă de zece ani. Domnul Grandet, pe care providenţa a vrut fără îndoială să-l despăgubească pentru neplăcerile sale administrative, moşteni rînd pe rînd în acelaşi an pe doamna Gaudinière, născută de la Bertellière, mama doamnei Grandet, apoi pe bătrînul domn de la Bertellière, tatăl răposatei ; şi mai apoi pe doamna Gentillet, bunică dinspre mamă : trei moşteniri, a căror evaluare exactă n-a fost cunoscută de nimeni. Zgîrcenia acestor trei bătrîni era atît de pătimaşă, încît de vreme îndelungată îngrămădeau ban peste ban, numai pentru a-i putea contempla în taină. Bătrînul domn de la Bertellière numea plasarea banilor o risipă, interesîndu-l mai mult aspectul aurului decît profitul cametei. Oraşul Saumur socoti ca probabil deci totalul chiverniselilor după veniturile proprietăţilor imobiliare. Domnul Grandet căpătă atunci un nou titlu de nobleţe, pe care mania noastră de egalitate n-o să-l mai şteargă niciodată : ajunse omul *cel mai impus* din ţinut. Exploata o sută de pogoane de vie, care îi aduceau în anii de belşug şapte sau opt sute de butoaie de vin. Stăpînea treisprezece moşii, o veche mănăstire, ale cărei ferestre, ogive şi vitralii, din economie le astupase cu zid, ceea ce le păstră intacte ; mai avea o sută douăzeci şi şapte de pogoane de livezi, unde creşteau şi se îngroşau trei mii de plopi săditi în 1793. În sfîrşit, casa unde stătea era a lui.

Aşa fu cîntărită averea lui vizibilă. Cît despre capitalurile sale, numai doi oameni ar fi putut să prezume vag pînă la ce sumă se urcau : unul era domnul Cruchot, notarul, însărcinat cu plasamentele cămătăreşti ale domnului Grandet ; altul era domnul des Grassins, cel mai bogat bancher din Saumur, la ale cărui afaceri podgoreanul lua parte cînd îi convenea şi într-ascuns. Cu toate că domnul Cruchot şi domnul des Grassins păstrau acea discreţie care sporeşte în provincie încrederea şi averea, dînşii arătau în lume domnului Grandet un respect atît de mare, încît oamenii puteau măsura suma capitalurilor fostului primar după cît de departe mergea slugarnica consideraţie pe care i-o arătau. Orice om din Saumur era încredinţat că domnul Grandet avea o comoară ascunsă, doldora de ludovici, şi că noaptea se desfăta în nespusa plăcere pe care ţi-o dă priveliştea unei imense grămezi de aur. Zgîrciobii, îndeosebi, aveau un fel de nezdruncinată siguranţă în aceasta numai văzîndu-i ochii, care-şi însuşiseră parcă culoarea galbenului metal. Privirea omului obişnuit să tragă foloase uriaşe din capitalurile sale capătă, ca şi privirea unui voluptuos, a unui jucător sau a unui curtean, nişte nuanţe nedefinite, anume clipiri furişe, lacome, ascunse, care nu scapă semenilor. Acest tainic grai alcătuieşte oarecum francmasoneria pasiunilor.

Domnul Grandet inspira deci respectuoasa stimă la care are drept un om ce nu datorează niciodată nimic nimănui ; care, dogar veteran, bătrîn podgorean, ghicea cu precizia unui astronom cînd trebuiau fabricate o mie de butoaie, sau numai cinci sute pentru recolta sa ; care nu scăpa nici un chilipir, avînd întotdeauna butoaie de vîn-

zare atunci cînd prețuiau mai mult decît marfa ce trebuiau s-o cuprindă ; putea să-și pună recolta în beciuri și să aștepte clipa cînd să vîndă butoiul cu două sute de franci, în vreme ce micii proprietari îl vindeau pe al lor cu cinci ludovici. Faimoasa recoltă din 1811, înțelepțește strînsă și vîndută pe îndelete, îi aduse peste două sute patruzeci de mii de livre. Vorbind negustorește, domnul Grandet era asemenea tigrului și șarpelui boa : știa să se pitească, să se ghemuiască, să ochească prada îndelung, să se repeadă asupră-i ; apoi căsca gura pungii, înghițea o sumedenie de bănet și se culca domol, ca șarpele care mistuie nepăsător, rece, metodic.

Nimeni nu putea să-l zărească trecînd pe uliță fără a încerca un sentiment de admirație, amestecat cu stimă și teroare. Cine din Saumur nu-i simțise sfîșierea ghearelor de oțel, înmănușate în duhul blîndeții ? Unuia, notarul Cruchot îi procurase banii pentru cumpărarea domeniului, dar cu unsprezece la sută ; altuia, domnul des Grassins îi scontase polițe, dar c-o înspăimîntătoare dobîndă. Arare zile se scurgeau fără ca numele domnului Grandet să nu fie pomenit în piață la clevetirile de seară. Pentru unii, averea bătrînului podgorean era obiectul unui patriotic orgoliu. De aceea, nu numai un negustor, nu numai un hangiu putea glăsui străinilor cu oarecare fală :

— Domnilor, avem aici două sau trei case de milionari ; cît despre domnul Grandet, nici el nu-și cunoaște averea !

În 1816 cei mai ageri calculatori din Saumur prețuiau proprietatea funciară a acestui om cam la patru milioane, dar cum scosese în mijlociu pe

an de la 1793 pînă la 1817 o sută de mii de franci din proprietăţile sale, era de crezut că avea în bani o sumă aproape egală cu valoarea bunurilor imobiliare. Astfel că, după vreo partidă de boston sau vreo discuţie asupra viilor, aducîndu-se vorba despre domnul Grandet, oamenii pricepuţi spuneau :

— Moş Grandet ?... moş Grandet trebuie să aibă cinci sau şase milioane...

— Sînteţi mai iscusiţi decît mine, eu n-am izbutit să aflu niciodată suma totală, răspundea fie domnul Cruchot, fie domnul des Grassins, cînd auzeau asemenea vorbe.

De pălăvrăgea vreun parizian despre fraţii Rothschild sau despre domnul Laffitte [1], oamenii din Saumur întrebau dacă sînt tot aşa de bogaţi ca domnul Grandet. Iar cînd parizianul, zîmbind, le arunca atunci o replică dispreţuitoare, toţi îl priveau dînd din cap cu neîncredere.

O avere atît de mare înveşmînta cu mantie de aur toate faptele acestui om. Dacă la început unele ciudăţenii ale vieţii sale fuseseră prilej de batjocură şi de zeflemea, apoi batjocura şi zeflemeaua luaseră de mult sfîrşit. În cele mai mărunte acte, domnul Grandet avea de partea sa autoritatea lucrului judecat. Cuvintele lui, îmbrăcămintea, purtările sale şi clipirea ochilor făceau lege în ţinut, unde fiecare, după ce-l studia asemenea na-

---

[1] Celebri bancheri din secolul al XIX-lea, fraţii Rothschild aveau bănci în diverse capitale europene ; unul din ei, James de Rothschild, a fundat la Paris banca cu care a conlucrat guvernul Restauraţiei şi cel al monarhiei din iulie.

Laffitte (Jacques) a fost guvernatorul Băncii Franţei, în timpul Restauraţiei, cînd era şi deputat al opoziţiei. A contribuit la răsturnarea Bourbonilor.

turalistului care cercetează efectele instinctului la animale, ar fi putut să recunoască adînca şi tăcuta înţelepciune a celor mai neînsemnate din mişcările sale.

— Iarna va fi aspră, spuneau toţi, moş Grandet şi-a pus mănuşile îmblănite ; trebuie culese viile !

— Moş Grandet adună doage peste doage : se va face vin de pomină anul acesta.

Domnul Grandet nu cumpăra niciodată carne sau pîine. Fermierii îi aduceau săptămînal destulă provizie de claponi, de pui, de ouă, de unt şi de grîu. Stăpînea o moară, al cărei arendaş, în afară de plată, era dator să macine o anumită cantitate de grîu, aducîndu-i tărîţele şi făina. Lungana Nanon, unica lui slujnică, cu toate că nu mai era tînără, frămînta şi cocea singură în fiecare sîmbătă pîinea casei. Domnul Grandet se mai înţelesese şi cu arendaşii săi grădinari să-i facă rost de legume. Cît despre poame, recolta atît de multe, încît vindea o mare parte din ele la tîrg. Lemnele lui de foc erau tăiate din pădurile sale, adunate ca găteje putrede din hăţişurile proprietăţilor ; iar fermierii le cărau la oraş gata cioplite, le aşezau pe gratis în magazie, primind doar cîteva vorbe de mulţumire.

Singurele cheltuieli ştiute erau anafura, îmbrăcămintea soţiei şi a fiicei, plata pentru scaunele lor la biserică, luminatul, simbria lunganei Nanon, spoitul tingirilor, achitarea datoriilor, reparatul clădirilor şi costul exploatărilor. Avea şase sute de pogoane de pădure cumpărate de curînd, pe care le dăduse în grijă paznicului unui vecin, făgăduindu-i, zice-se, o răsplată. Numai de cînd cumpărase pădurea mînca vînat. Apucăturile

acestui om erau foarte simple. Vorbea puţin. De obicei îşi tălmăcea gîndurile în fraze mici şi sentenţioase, rostite cu glas blajin. De la revoluţie, epocă în care atrăsese privirile asupra lui, se bîlbîia într-un chip ostenitor de îndată ce trebuia să vorbească mai îndelung sau să ţină piept la o discuţie. Bîlbîiala, vorbele fără şir, potopul de cuvinte în care îşi năclăia gîndirea, lipsa aparentă de logică, puse pe seama unei lipse de educaţie, erau numai o prefăcătorie şi se vor lămuri îndeajuns în unele episoade ale acestei povestiri. De altfel, patru fraze, tot atît de exacte ca formulele algebrice, îi slujeau de obicei pentru a cuprinde şi a dezlega greutăţile vieţii şi ale negustoriei : „Nu ştiu ! Nu pot ! Nu vreau ! Vom vedea !"

Nu spunea niciodată nici da, nici nu : nu aşternea slovă scrisă în ruptul capului !

De vorbeai, te asculta rece, îşi ţinea bărbia în mîna dreaptă, rezemîndu-şi cotul pe dosul palmei stîngi, şi îşi făurea în orice afacere păreri din care nu se mai abătea. Medita îndelung la tîrguielile cele mai mărunte. Cînd, după o meşteşugită tocmeală, adversarul îşi destăinuia secretul pretenţiilor sale, crezînd că îl are în mînă, numai ce răspundea :

— Nu pot încheia nimic fără să mă sfătuiesc cu nevasta.

Soţia, pe care o redusese la o desăvîrşită robie, era în asemenea treburi paravanul cel mai potrivit. El nu călca niciodată pragul la nimeni, nu voia nici să primească, nici să dea ospeţe ; nu făcea niciodată zgomot şi părea că economiseşte totul, pînă şi mişcarea. Nu se atingea de nimic al altora, dintr-o neclintită evlavie pentru proprietate.

Totuşi, în ciuda blajinului său glas, în ciuda înfăţişării lui sfioase, graiul şi apucăturile dogarului ieşeau la iveală mai cu seamă cînd era acasă, unde se stăpînea mai puţin ca oriunde aiurea.

La trup, Grandet era un bărbat scund, pătrat, îndesat, cu pulpele groase, cu genunchii noduroşi şi cu umerii largi ; avea faţa rotundă, buzele fără nici o curbă şi dinţii albi ; ochii, cu expresia calmă şi devorantă pe care poporul o atribuie şarpelui fabulos numit bazilic ; fruntea brăzdată de cute transversale, nu era lipsită de anume protuberanţe semnificative ; părul, gălbui şi sur, era „argintat şi auriu", cum spuneau unii tineri care nu-şi dădeau seama de tîlcul unei asemenea glumeţe aluzii pe socoteala domnului Grandet. Nasul, borcănat la vîrf, se termina cu un neg vînos, pe care vulgul îl socotea, pe drept cuvînt, plin de şiretlic. Această figură vădea o primejdioasă fineţe, o probitate fără căldură, egoismul unui om obişnuit să-şi concentreze simţirile şi voluptatea avariţiei şi asupra singurei fiinţe, care într-adevăr preţuia ceva pentru el, fiica sa, Eugénie, singura-i moştenitoare. Atitudine, apucătură, mers, totul în el dovedea, de altfel, acea încredere în sine pe care ţi-o dă siguranţa de a izbuti mereu. Astfel, deşi cu porniri blînde şi molatice în aparenţă, domnul Grandet avea un caracter de bronz.

Veşnic îmbrăcat la fel, cine îl vedea azi îl vedea aşa cum fusese în 1791. Încălţările butucănoase se încheiau cu şireturi de piele ; pe orice vreme purta ciorapi de lînă, un pantalon scurt de postav cafeniu şi gros, cu catarame de argint, o jiletcă de catifea, vărgată cu galben şi castaniu, strîns încheiată, o haină lungă castanie, cu poalele largi, o

cravată neagră și o pălărie de *quaker*[1]. Mănușile, tot așa de solide ca cele ale jandarmilor, îi țineau douăzeci de luni și, pentru a le păstra curate, le așeza pe marginea pălăriei, în același loc, cu același gest metodic.

În Saumur nu se știa nimic mai mult despre acest personaj.

Numai șase locuitori aveau îngăduința să intre în casa lui. Cel mai de seamă dintre primii trei era nepotul domnului Cruchot. De la numirea sa ca președinte al tribunalului de primă instanță din Saumur, tînărul acesta alăturase la numele de Cruchot pe acela de Bonfons și se străduia ca Bonfons să predomine asupra lui Cruchot. Se și iscălea acum C. de Bonfons. Apărătorul, îndestul de nechibzuit, care-i spunea „domnule Cruchot", avea prilejul să-și dea îndată seama în ședință de prostia săvîrșită. Magistratul ocrotea pe cei care îl numeau „domnule președinte", dar răsplătea cu cele mai dulci surîsuri pe măgulitorii care-i spuneau „domnule de Bonfons". Domnul președinte era în vîrstă de treizeci și trei de ani, stăpînea domeniul de Bonfons *(Boni Fontis),* în valoare de șapte mii de livre rentă ; aștepta moștenirea unchiului său notarul, cum și aceea a unchiului său abatele Cruchot, demnitar al consiliului Saint-Martin din Tours, care treceau amîndoi drept destul de bogați. Cei trei Cruchoți, susținuți de o puzderie de veri, înrudiți cu douăzeci de familii din oraș, alcătuiau un clan strîns unit ca

[1] Quakerii sînt membrii unei secte religioase fundate în secolul al XVII-lea și răspîndite mai ales în Anglia și în Statele Unite ; afișează o mare sobrietate, care se manifestă și printr-o îmbrăcăminte foarte simplă.

odinioară Medicii la Florenţa; şi ca Medicii, Cruchoţii aveau Pazzii[1] lor.

Doamna des Grassins, mama unui flăcău de douăzeci şi trei de ani, se ducea adesea în vizită la doamna Grandet, nădăjduind să-l însoare pe scumpul ei Adolphe cu domnişoara Eugénie. Domnul des Grassins, bancherul, încuraja vîrtos manevrele soţiei sale prin veşnice servicii aduse în-tr-ascuns bătrînului avar şi ajungea întotdeauna la vreme pe cîmpul de luptă. Cei trei des Grassins aveau de asemenea oamenii lor, verii lor, credincioşii lor aliaţi.

Dinspre Cruchoţi, abatele, Talleyrandul[2] familiei, bine sprijinit de către fratele său, notarul, disputa cu înverşunare terenul bancherului şi ţinea să rezerve bogata moştenire pentru nepotul său, preşedintele.

Acea luptă surdă dintre familiile Cruchot şi des Grassins, al cărui preţ era mîna Eugéniei Grandet, ocupa în chip deosebit de pasionant felurite cercuri din Saumur.

Domnişoara Grandet se va mărita oare cu domnul preşedinte, sau cu domnul Adolphe des Grassins ?

La această întrebare unii răspundeau că domnul Grandet nu va da fata nici după unul, nici după altul. Fostul dogar, ros de ambiţie, spuneau ei, caută de ginere vreun pair al Franţei care, în schimbul unei rente de trei sute de mii, va con-

[1] Familia Medici-lor a domnit la Florenţa în secolele XIV-XVI; era în conflict cu familia Pazzilor.

[2] Diplomat abil şi politician fără scrupule, Talleyrand, (1754-1838), a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai diplomaţiei burgheze din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

simţi să accepte toate butoaiele trecute, prezente şi viitoare ale Grandeţilor.

Alţii se grăbeau să replice că domnul şi doamna des Grassins erau nobili, bogaţi nu glumă, că Adolphe era un foarte chipeş cavaler şi că, în afară doar dacă nu aveau în manşete vreun nepot al papii, o alianţă atît de convenabilă trebuia să încînte pe nişte oameni de rînd, un dogar, pe care tot Saumurul îl văzuse cu rindeaua în mînă, şi care, de altfel, purtase boneta roşie. Cei mai cu scaun la cap luaseră aminte că domnul Cruchot de Bonfons intra oricînd în casă, pe cînd rivalul său nu era primit decît duminicile. Unii susţineau că doamna des Grassins, mai apropiată de femeile din casa lui Grandet decît Cruchoţii, putea să le strecoare unele idei, care-i vor aduce mai devreme sau mai tîrziu izbînda. Alţii răspundeau că abatele Cruchot era cel mai insinuant om din lume şi că femeie contra călugăr însemna că partida era egală.

— Nici laie, nici bălaie, stau tocmai pe tocmai ! se rostise un om de duh din Saumur.

Mai bine informaţi, bătrînii ţinutului pretindeau că Grandeţii sînt prea cu chibzuială, ca să-şi înstrăineze bunurile familiei, aşa că domnişoara Eugénie Grandet va fi măritată cu fiul domnului Grandet din Paris, bogat neguţător de vinuri. La care familiile Cruchot şi des Grassins aveau gata alt răspuns.

— Mai întîi de toate, cei doi fraţi nu s-au văzut nici de două ori în treizeci de ani. Mai apoi, domnul Grandet din Paris are pretenţii foarte mari pentru fiul său. E primarul unei circumscripţii, deputat, colonel în garda naţională, judecător al tribunalului de comerţ ; drept care se leapădă de

Grandeții din Saumur și țintește să se alieze cu vreo familie ducală, prin bunăvoința lui Napoleon.

Cîte și cîte nu se scorneau pe socoteala unei moștenitoare, despre care se vorbea de jur împrejur pînă la douăzeci de leghe depărtare, și chiar pînă și în diligența de la Angers la Blois!

La începutul lui 1811, Cruchoții au avut o însemnată izbîndă asupra des Grassinilor. Domeniul Froidfond, renumit prin parcul său, prin admirabilul său castel, prin fermele, rîurile, heleșteiele și pădurile sale, evaluate împreună la trei milioane, fu scos în vînzare de către tînărul marchiz de Froidfond, constrîns să-și prefacă în bani averea. Maestrul Cruchot, abatele Cruchot, ajutați de oamenii lor, izbutiră să împiedice vînzarea în loturi mici. Notarul încheie cu junele o afacere strălucită, convingîndu-l că se vor isca urmăriri fără număr împotriva cumpărătorilor înainte de a încasa prețul loturilor și că ar fi deci mai bine să vîndă terenul domnului Grandet, om solvabil și în măsură să plătească domeniul cu bani peșin. Preafrumosul marchizat Froidfond luă astfel calea spre esofagul domeniului Grandet, care, spre marea uimire a întregului Saumur, l-a plătit prin scont, după îndeplinirea formalităților. Afacerea aceasta stîrni mare vîlvă la Nantes și Orléans.

Domnul Grandet merse să-și vadă castelul cu prilejul întoarcerii unei căruțe acolo. După ce aruncă asupra proprietății o ochire de stăpîn, se întoarse la Saumur încredințat că își plasase fondurile cu cinci la sută și cuprins de mărețul gînd să rotunjească marchizatul de Froifond, contopind toate bunurile sale. Apoi, spre a-și umple din nou vistieria aproape goală, se hotărî să taie din rădă-

cină pădurile și să-și exploateze plopii din livezi.

Acum e lesne de priceput noima acestor cuvinte: „casa domnului Grandet“, această casă ștearsă, rece, mută, așezată în susul orașului și adăpostită de ruinele meterezelor. Cei doi stîlpi și bolta, alcătuind ochiul de poartă, ca și casa, erau din tuf, acea piatră albă ce se găsește pe țărmul Loarei și e atît de moale, încît durata-i mijlocie abia dacă ajunge la două sute de ani.

Numeroasele și inegalele găuri ciudat săpate de ploaie și de vînturi dădeau curbelor concave și părților laterale ale porții înfățișarea lespezilor vermiculare ale arhitectonicii franceze și oarecare asemănare cu porticul unei închisori. Deasupra bolții domnea un basorelief sculptat în piatră tare, reprezentînd cele patru anotimpuri, figuri roase și înnegrite de ani. Deasupra acestui basorelief, pe brîul ieșit în afară, se înălțau cîteva din acele vegetații datorite întîmplării, galbene parechernițe, volbură, rochița-rîndunicii, pătlagină și un tînăr cireș destul de mărișor.

Poarta, de stejar masiv, scorojită, afumată, brăzdată de crăpături, șubredă în aparență, era zdravăn ghintuită cu piroane, care înfățișau desene simetrice. O ferestruică mică, pătrată, dar cu gratii dese și înroșite de rugină, se afla în mijlocul porții, de mărime mijlocie, și slujea, ca să spunem așa, de suport unui ciocan prins cu cîrlig, care lovea capul schimonosit al unui piron. Ciocanul acesta de formă lunguiață și din neamul acelora pe care străbunii le numeau *jaquemart*[1] semăna

---

[1] Figură de metal reprezentînd un om înarmat, care lovește cu un ciocan (Jaquemart = ciocanul lui Jacques); era întrebuințată mai ales pentru a bate orele în clopotul unui orologiu.

cu un semn mare de exclamaţie ; cercetîndu-l cu luare-aminte, un anticar ar fi regăsit cîteva urme din figura bufonă pe care o înfăţişa altădată şi pe care o ştersese prea lunga întrebuinţare.

Prin gratiile mici, destinate odinioară pentru a recunoaşte prietenii în vremea războaielor civile, curioşii puteau zări acum, în fundul unei bolţi întunecoase şi verzui, cîteva trepte măcinate, pe care urcai într-o grădină pitoresc împrejmuită cu jilave şi groase ziduri, pline de broboane de apă şi plăpînde tufişuri. Erau zidurile meterezelor vechi, pe care se înălţau grădinile cîtorva case vecine.

În partea de jos a casei, cea mai confortabilă încăpere era sala, a cărei intrare se găsea sub bolta porţii. Puţini oameni cunosc însemnătatea unei săli în micile oraşe din Anjou, din Touraine şi din Berry. Ea este în acelaşi timp anticameră, salon, dormitor, sufragerie şi birou ; este scena vieţii casnice, căminul obştesc ; acolo venea bărbierul cartierului să-l tundă pe domnul Grandet de două ori pe an ; acolo intrau fermierii, preotul, subprefectul, băiatul de la moară.

Această încăpere cu două ferestre, care dădeau spre stradă, era pardosită cu scînduri ; tăblii sure cu antice sculpturi o căptuşeau pe de-a-ntregul ; tavanul era făcut din grinzi aparente, spoite tot în cenuşiu, vopsite tot în sur, iar golurile dintre ele erau umplute cu cîlţi şi var îngălbenit de vremuri.

O străveche pendulă de aramă, încrustată cu arabescuri de baga, împodobea căminul de piatră albă, grosolan sculptat, deasupra căruia se afla o oglindă verzuie cu margini tăiate pieziş, ca să-i arate grosimea, şi care răsfrîngea o rază de lumină de-a lungul grilajului gotic de oţel damas-

chinat. Cele două candelabre de aramă poleită, care decorau fiecare din colţurile căminului, aveau două întrebuinţări: scoţînd trandafirii care le serveau de bucele şi a căror ramură principală se adapta la un piedestal de marmură albăstrie încrustată cu arămuri antice, acest piedestal forma un sfeşnic aprins în zilele obişnuite.

Scaunele, de formă antică, erau garnisite cu tapiserii înfăţişînd fabulele lui La Fontaine ; dar trebuia să ştii aceasta ca să recunoşti subiectele, atît de spălăcite erau la floare şi şterse la chip, cu nenumăratele lor cîrpeli. În cele patru unghere ale sălii se aflau colţare, un fel de bufete care se terminau cu nişte soioase etajere. O veche masă de joc în marchetărie cu pătrăţele pentru şah se afla între cele două ferestre. Deasupra acestei mese atîrna un barometru oval cu margini negre, împodobit cu panglici de lemn aurit, peste care muştele se măscăriseră atît de deşănţat, încît acum poleiala nu se mai ghicea.

Pe peretele opus căminului, două portrete în pastel se zicea că ar reprezenta pe bunicul doamnei Grandet, bătrînul domn de la Bertellière, în ţinută de locotenent din garda franceză, şi pe răposata doamna de Gentillet, în păstoriţă.

La amîndouă ferestrele erau perdele de postav gros, roşu, de Tours, ridicate prin şnururi de mătase cu ciucuri. Acest luxos decor, atît de puţin în armonie cu obiceiurile domnului Grandet, fusese cumpărat o dată cu casa, ca şi grilajul gotic, pendula, mobila tapisată şi colţarele de lemn de trandafir. Lîngă fereastra cea mai apropiată de uşă era un jilţ de paie cu picioarele aşezate pe nişte tălpige, ca s-o ridice pe doamna Grandet la înălţimea care să-i îngăduie a zări trecătorii. O

masă de lucru din lemn de cireş spălăcit se încadra în fereastră, iar jilţişorul Eugéniei Grandet era alături.

De cincisprezece ani, toate zilele mamei şi ale fiicei se scurseseră molcom în acest loc, într-o necontenită migală a lucrului, începînd din aprilie şi pînă în noiembrie. În prima zi din această ultimă lună, amîndouă îşi luau locul de iarnă, aproape de cămin. Abia în acea zi, îngăduia Grandet să se aprindă focul în sală şi dădea poruncă să se stingă la 31 martie, fără să-i pese de zilele friguroase ale primăverii, nici de cele ale toamnei. O tinichea cu jăratic din bucătărie, de care făcea rost lungana Nanon, numai ea ştia cu cîte dibăcii şi tertipuri, îngăduia doamnei şi domnişoarei Grandet să-şi petreacă cele mai răcoroase dimineţi şi seri ale lunilor aprilie şi octombrie fără să tremure de frig.

Mama şi fiica aveau grijă de toată rufăria casei şi îşi mistuiau atît de conştiincios zilele în această trudă de adevărate lucrătoare, încît dacă Eugénie voia să brodeze pentru maică-sa vreun guleraş, era silită să-şi smulgă din ceasurile de odihnă, înşelîndu-şi tatăl ca să aibă lumină. De multă vreme zgîrcitul dădea fiicei şi lunganei Nanon lumînări cu măsură, precum cu măsură dădea pîinea şi celelalte lucruri pentru consumul zilnic.

Lungana Nanon era poate singura făptură omenească în stare să îndure despotismul unui asemenea stăpîn. Tot oraşul îi invidia pe domnul şi pe doamna Grandet. Lungana Nanon, căreia i se spunea aşa din pricina înălţimii sale de cinci picioare şi opt palme [1], era în slujba lui Grandet de trei-

[1] Înălţimea lui Nanon pare a fi fost cam de 1,85 m. de vreme ce un *pied* (picior) avea 32,48 cm, iar un *pouce* (palmă) 2,70 cm.

zeci şi cinci de ani. Deşi nu primea decît o leafă de şaizeci de livre[1], trecea drept una din cele mai bogate slugi din Saumur. Cele cîte şaizeci de livre adunate în treizeci şi cinci de ani îi îngăduiseră de curînd să plaseze patru mii de livre în rentă viageră la maestrul Cruchot. Acest rezultat al îndelungilor şi stăruitoarelor economii ale coşcogeamitei Nanon păru gigantic. Fiecare slujnică, văzînd că biata femeie de şaizeci de ani îşi asigurase pîinea pentru bătrîneţe, o pizmuia fără să-şi închipuie cu ce crudă robie ajunsese s-o agonisească.

La vîrsta de douăzeci de ani, biata fată nu izbutise să se bage slugă nicăieri din pricina înfăţişării sale respingătoare ; dar, la drept vorbind, această părere era greşită : chipul ei, aşezat pe umerii unui grenadier din gardă, ar fi fost foarte admirat, dar totul, cică, are haz numai la locul potrivit. Silită să fugă de la o fermă pîrjolită de foc, unde fusese păzitoare de vaci, sosi la Saumur căutîndu-şi de lucru, însufleţită de acel curaj robust, care nu se dă în lături de la nimic.

Domnul Grandet îşi pusese pe atuncea gînd de însurătoare şi dorea să-şi orînduiască gospodăria. Ochi fata, care umbla alungată din uşă în uşă. Cîntărindu-i puterea trupului cu ochiul lui de dogar, ghici folosul pe care l-ar trage de la o femeie croită ca Hercule, proptită pe zdravenele ei picioare, ca un stejar de şaizeci de ani pe rădăcina lui, mare în şolduri, lată în spate, cu mîini de cărăuş şi de o cinste tot atît de neclintită ca şi fecioria ei intactă. Nici negii păroşi, care împodobeau

---

[1] Livra era o veche monedă franceză, înlocuită apoi de franc ; valoarea ei a variat după regiuni şi epoci ; în vremea lui Grandet, după cum se va vedea mai departe, ea valora ceva mai puţin decît francul.

marţialul ei chip, nici pielea ei cărămizie, nici braţele-i vînjoase, nici zdrenţele lui Nanon nu-l speriaseră pe dogar, care era încă la vîrsta cînd inima tresaltă. O îmbrăcă atunci, o încălţă, o hrăni pe biata fată, îi dădu o simbrie şi o puse la treabă fără s-o prea bruftuiască.

Văzîndu-se primită aşa de omenos, lungana Nanon plînse în taină de bucurie şi se ataşă sincer de dogar, care de altfel a exploatat-o feudaliceşte. Nanon făcea totul : gătea, fierbea leşia, spăla rufele în Loara şi le tăbîrcea pe umeri ; se scula în zorii zilei, se culca la miezul nopţii ; pregătea mîncarea pentru toţi vierii, în vremea culesului, supraveghea pe muncitori ; apăra ca un cîine credincios bunul stăpînului ; în sfîrşit, plină de o oarbă încredere în el, se supunea fără crîcnire celor mai năstruşnice toane.

În faimosul an 1811, a cărui recoltă costase munci de neînchipuit, după douăzeci de ani de slujbă, Grandet hotărî să-i dea credincioasei Nanon vechiul său ceasornic, singurul dar primit vreodată de la el. Deşi îi mai lepăda şi vechea sa încălţăminte (ea putea s-o mai încalţe), ar fi imposibil să socotim pomana trimestrială a ghetelor lui Grandet ca un dar, într-atît erau de uzate. Nevoia o făcuse pe biata fată aşa de zgîrcită, încît Grandet sfîrşi prin a o iubi cum iubeşti un cîine, şi Nanon se lăsa să-i prindă de gît o zgardă ghintuită cu ţinte lungi şi subţiri, a căror pişcături nu le mai simţea. Dacă Grandet tăia pîinea ceva mai subţirel, ea nu se plîngea ; participa cu toată inima la binefacerile igienice pe care le aducea drasticul regim al casei, unde niciodată nimeni nu era bolnav.

Apoi Nanon făcea parte din familie : rîdea cînd rîdea domnul Grandet, se întrista, degera, se încălzea, lucra o dată cu el. Cîte dulci răsplătiri în această egalitate ! Niciodată stăpînul nu i-a imputat vreo piersică sau caisă din vie, prunele mîncate sub pom.

— Hai, satură-te, Nanon ! îi spunea în anii cînd ramurile se îndoiau de atîtea poame, încît fermierii erau nevoiți să le dea la porci.

Pentru o fată de la țară, care în tinerețe avusese parte doar de neomenie, pentru o sărmană culeasă de pe drumuri doar de milă, zîmbetul strepezit al lui moș Grandet era o adevărată rază de soare. De altfel, sufletul simplu și mintea îngustă a lui Nanon nu puteau cuprinde decît o singură simțire și un singur gînd. După treizeci și cinci de ani ea încă tot se mai revedea în fața șantierului domnului Grandet, desculță, zdrențuită ; tot îl mai auzea pe dogar spunîndu-i :

— Ce dorești, drăguță ?

Și recunoștința ei era veșnic vie.

Cîteodată Grandet se gîndea că această sărmană făptură n-auzise niciodată nici cel mai mic cuvînt de măgulire, că nu cunoștea nici unul din simțămintele dulci pe care le insuflă o femeie, că putea să se înfățișeze într-o bună zi înaintea lui dumnezeu mai nevinovată decît însăși Fecioara Maria ; atunci, cuprins de milă, Grandet spunea uitîndu-se la dînsa :

— Biata Nanon !

Și exclamația lui era întotdeauna urmată de o privire fără seamăn, pe care i-o arunca bătrîna slujnică. Aceste cuvinte rostite din cînd în cînd alcătuiau de multă vreme un lanț neîntrerupt de prieteșug, la care se adăuga de fiecare dată cîte o

nouă verigă. Această milă pitită în inima lui Grandet şi atît de bucuros primită de bătrîna fată avea ceva oribil. Această atroce milă de avar, care trezea mii de satisfacţii în inima bătrînului dogar, era pentru Nanon tainul ei de fericire. Cine n-ar fi zis la fel : „Biata Nanon !" ? dumnezeu îşi recunoaşte îngerii după blîndeţea suspinelor şi după tainicele lor păreri de rău.

Se aflau în Saumur un mare număr de gospodării, unde slujnicele găseau mai multă omenie, dar unde stăpînii nu dădeau totuşi nici un semn de mulţumită. De aici o altă frază :

— Ce fac oare Grandeţii cu lungana lor de Nanon, de le e atît de credincioasă ? Ar trece prin foc pentru dînşii.

Bucătăria ei, ale cărei ferestre cu gratii dădeau spre curte, era veşnic curată, orînduită, rece, o adevărată bucătărie de zgîrcit, unde nimic nu trebuia să se irosească. De cum isprăvea cu spălatul vaselor, cu adunatul rămăşiţelor de la masă, cu stinsul focului, Nanon părăsea bucătăria, despărţită de sală printr-un coridor, şi se apuca de torsul cînepii, lîngă stăpîni. O singură lumînare ajungea familiei întregi pentru toată seara. Sluga dormea în fundul acestui coridor, într-o chichineaţă luminată de o fereastră, care da spre curtea vecinului. Zdravăna ei sănătate îi îngăduia să locuiască nevătămată în această gaură, de unde putea prinde cel mai mic zgomot în liniştea adîncă, domnind şi zi, şi noapte în toată casa. Asemenea unui dog de pază, trebuia să nu doarmă decît iepureşte şi să se odihnească veghind.

Descrierea celorlalte părţi ale locuinţei se va lega de întîmplările acestei povestiri ; de altfel, schiţarea sălii unde sclipea tot belşugul gospodă-

riei ne îndrituieşte să bănuim dinainte goliciunea caturilor de sus.

În 1819, pe înserate, cam pe la jumătatea lui noiembrie, Nanon aprinse pentru întîia oară focul. Toamna fusese foarte frumoasă. Această zi era zi de sărbătoare bine cunoscută Cruchoţilor şi des Grassinilor. Deci cei şase vrăjmaşi se pregăteau să vină înarmaţi pînă-n dinţi, ca să se întîlnească în sală şi să se întreacă în dovezi de prietenie.

Dimineaţa, tot Saumurul văzuse pe doamna şi pe domnişoara Grandet, însoţite de Nanon, îndreptîndu-se spre biserica parohială pentru a asculta liturghia, şi fiecare îşi amintise că această zi era aniversarea naşterii domnişoarei Eugénie Grandet. Astfel, socotind ceasul cînd masa trebuia să ia sfîrşit, maestrul Cruchot, abatele Cruchot şi domnul C. de Bonfons se grăbeau să ajungă înaintea des Grassinilor pentru a sărbători pe domnişoara Grandet. Toţi trei aduceau buchete mari, culese din micile lor sere. Cozile florilor, pe care avea să le prezinte plocon preşedintele, erau măiestrit înfăşurate în panglică de satin alb cu franjuri aurii.

Dimineaţa, domnul Grandet, urmînd datina de ziua naşterii şi a numelui fiicei sale, venise s-o găsească în pat şi îi adusese solemn darul său părintesc, care consta de treisprezece ani în aceeaşi monedă de aur.

Doamna Grandet dăruia fiicei sale, de obicei, o rochie de iarnă sau de vară, după împrejurări. Aceste două rochii, monedele de aur, primite de Anul Nou şi de ziua părintelui său, însumau un mic venit cam de vreo sută de franci, pe care Grandet ţinea mult să vadă că-i strînge grămadă. Nu însemna oare a pune banul lui dintr-o lădiţă

în alta, cultivînd, ca să zicem așa, zgîrcenia moștenitoarei, căreia îi cerea cîteodată socoteală de comoara ei, mărită odinioară prin moștenirea familiei de la Bertellière, spunîndu-i :

— Asta va fi „duzinul" zestrei tale !

Duzinul e un vechi obicei, încă păstrat cu sfințenie în cîteva ținuturi din centrul Franței. În Berry, în Anjou, cînd se mărită o fată, familia ei sau cea a soțului trebuie să-i dea o pungă, unde se găsesc, după mărimea averii, douăsprezece monede, sau douăsprezece duzini, sau o sută de duzini de monede de argint sau de aur. Cea mai săracă păstoriță nu s-ar mărita fără duzinul ei, fie chiar numai în bani de aramă. Se mai vorbește și acum la Issoudun despre un duzin dăruit unei bogate moștenitoare și care cuprindea o sută patruzeci și patru de portugheze de aur. Papa Clement al VII-lea, unchiul Ecaterinei Medici, măritînd-o pe aceasta cu Enric al II-lea, i-a dăruit un duzin de medalii antice de aur, de cel mai mare preț.

În timpul mesei, părintele, nespus de bucuros c-o vede pe Eugénie atît de frumoasă și într-o rochie nouă, strigase :

— Pentru că e ziua Eugéniei, s-aprindem focul ! Să fie într-un ceas bun !

— Domnișoara o să se mărite în cursul anului acestuia fără doar și poate, spuse lungana Nanon, adunînd rămășițele unei gîște, fazanul dogarilor.

— Nu văd nici o partidă pentru ea în Saumur, răspunse doamna Grandet, uitîndu-se la bărbat cu o sfială ce trăda, la vîrsta ei, toată robia casnică, sub care gemea sărmana femeie.

Grandet își privi fiica și strigă voios :

— Copila împlinește astăzi douăzeci și trei de ani ; va trebui curînd să ne ocupăm de dînsa.

Eugénie și mama își aruncară pe tăcute o privire plină de înțeles.

Doamna Grandet era o femeie uscățivă și slabă, galbenă ca o gutuie, neîndemînatică, moliie ; una din acele femei care par făcute anume pentru a fi chinuite. Era osoasă, cu un nas mare, cu o frunte mare și amintea, la prima vedere, unul din acele fructe vătoase, care nu mai au nici zeamă, nici gust. Dinții îi erau rari și negri, gura încrețită, bărbia adusă ca un galoș. Era o femeie excelentă, o adevărată de la Bertellière.

Abatele Cruchot știa să găsească prilejul potrivit pentru a-i spune că nu fusese prea urîtă, și ea îl credea. O blîndețe angelică, o resemnare de gîzulie chinuită de copii, o rară evlavie, același netulburat sînge rece, o inimă duioasă o făceau să fie veșnic deplînsă și respectată de toți.

Soțul nu-i dădea niciodată mai mult de șase franci laolaltă pentru micile ei cheltuieli. Deși ridicolă în aparență, femeia aceasta, care îi adusese lui Grandet prin moștenirile și zestrea ei peste trei sute de mii de franci, se simțea mereu atît de umilită în îngenuncherea și în robirea împotriva căreia bunătatea ei sufletească o împiedica să se revolte, încît nu cerea niciodată vreun gologan și n-avea nimic de zis la hîrtiile pe care maestrul Cruchot i le prezenta spre iscălire. Mîndria aceasta prostească și ascunsă, noblețea ei sufletească mereu neprețuită și rănită de Grandet dominau purtarea acestei femei.

Doamna Grandet îmbrăca invariabil aceeași rochie de levantină verzuie, pe care se învățase s-o facă a dura aproape un an ; purta un fișiu mare

de bumbac alb, o pălărie de paie cusută şi aproape totdeauna un şorţ de tafta neagră. Ieşind foarte puţin din casă, nu tocea încălţămintea. În sfîrşit, nu dorea niciodată nimic pentru dînsa.

Astfel, Grandet, cuprins cîteodată de un fel de remuşcare la gîndul că trecuse atîta amar de timp de cînd nu mai dăduse cei şase franci soţiei, înscria totdeauna „spelcile“ pentru soţia lui în actele de vînzare a recoltei din podgoriile de zestre. Cei patru sau cinci ludovici oferiţi de olandezul sau de belgianul ce cumpăra recolta viilor Grandet alcătuiau cel mai sigur venit anual al doamnei Grandet. Dar după ce primea aceşti cinci ludovici, bărbatul îi spunea adesea, ca şi cum punga lor ar fi fost comună :

— N-ai cumva cîţiva pitaci să-mi împrumuţi ?

Şi biata femeie, fericită că poate face ceva pentru omul pe care duhovnicul i-l înfăţişa ca domnul şi stăpînul său, îi înapoia astfel în cursul iernii o parte din paralele rupte din suma bacşişului. Cînd Grandet scotea din buzunar douăzeci de franci pentru micile cheltuieli, pentru aţă, pentru găteala fiicei sale, nu uita niciodată, după ce încheia cu nasturi buzunăraşul de la cingătoarea pantalonilor, să spună nevestei :

— Vrei şi tu, mamă, ceva ?

— Dragul meu, răspundea doamna Grandet, însufleţită de o demnitate maternă, vom vedea.

Sublimă abnegaţie, pierdută în van ! Grandet se credea foarte darnic cu nevasta lui. Filozofii care întîlnesc fiinţe ca Nanon, ca doamna Grandet, ca Eugénie nu sînt oare îndreptăţiţi să creadă că ironia este însuşirea fundamentală a providenţei ?

După această masă, unde pentru întîia oară fusese vorba despre căsătoria Eugéniei, Nanon se duse după o sticlă de lichior de coacăze în odaia domnului Grandet şi puţin lipsi să nu cadă coborînd scara.

— Mare nătîngă! îi spuse stăpînul. Te laşi să luneci, ca o proastă, şi tu?

— Domnule, e o treaptă care nu se mai ţine.

— Are dreptate, întări doamna Grandet. Ar fi trebuit de mult dreasă. Ieri Eugénie era mai-mai să-şi scrîntească piciorul.

— Hai! spuse Grandet întorcîndu-se către Nanon şi văzînd-o îngălbenită, pentru că e ziua de naştere a Eugéniei şi fiindcă era să cazi, ia un păhărel de coacăză, ca să-ţi vii în fire!

— Pre legea mea, o merit pe drept! spuse Nanon. Oricine în locul meu ar fi spart sticla. Dar eu, chiar dacă-mi frîngeam cotul, tot ţineam sticla-n sus.

— Biata Nanon! zise Grandet turnîndu-i lichiorul.

— Te-ai lovit? întrebă Eugénie, privind-o îngrijorată.

— Nu, fiindcă m-am proptit în şolduri.

— Ei bine, pentru că astăzi e ziua de naştere a Eugéniei, zise Grandet, voi drege treapta. Voi nu sînteţi în stare să puneţi piciorul în colţ, acolo unde treapta mai e încă destul de solidă!

Grandet luă luminarea, îşi lăsă nevasta, fiica şi sluga fără altă lumină decît cea de la soba care arunca flăcări vii şi se duse în magazie după scînduri, cuie şi ciocan.

— Să vă ajut? îi strigă Nanon, auzind cum bate în scară.

— Nu, nu ! Doar mă pricep destul la asta ! răspunse fostul dogar.

În vreme ce Grandet își dregea scara putrezită, fluierînd tare în amintirea anilor tinereții, cei trei Cruchoți bătură în ușă.

— Dumneata ești, domnule Cruchot ? întrebă Nanon uitîndu-se printre gratii.

— Da, răspunse președintele.

Nanon deschise ușa, și lumina focului răsfrîntă în boltă îngădui Cruchoților să nimerească intrarea în sală.

— A ! veniți s-o sărbătoriți ? le zise Nanon mirosind florile.

— Iertați-mă, domnilor, spuse Grandet recunoscînd glasurile prietenilor, numaidecît sînt al dumneavoastră ! Nu-s din cei coborîți cu hîrzobul din cer, îmi cîrpesc singur o treaptă de la scară.

— Vedeți-vă înainte de treabă, domnule Grandet ! Cărbunarul e stăpîn în casa lui[1], rosti sentențios președintele, rîzînd singur de aluzia pe care nimeni n-o pricepea.

Doamna și domnișoara Grandet se ridicară. Atunci președintele, profitînd de întuneric, șopti Eugéniei :

— Îngăduiți-mi, domnișoară, să vă urez astăzi, cu prilejul zilei dumneavoastră de naștere, mulți ani fericiți și o sănătate la fel cu cea de care vă bucurați.

Îi oferi un buchet de flori rare în Saumur, apoi,

---

[1] *Charbonnier est maître chez soi* e unul din cele mai vechi și răspîndite proverbe franceze, sensul lui fiind că cel mai umil dintre cetățeni poate porunci în casa lui, dacă nu în treburile publice. Rostind acest proverb, președintele Cruchot face o aluzie ironică la meseria de dogar a lui Grandet, care, ca și cărbunarii, avea de-a face cu lemnele.

apucînd moştenitoarea de braţe, o sărută de două ori pe gît cu o stăruinţă care o făcu pe Eugénie să roşească. Preşedintele, care semăna cu un piron ruginit, credea că aşa se face curte.

— Nu te jena, spuse Grandet intrînd. Prinzi parcă aripi în zilele de sărbătoare, domnule preşedinte !

— Dar alături de domnişoara, răspunse abatele Cruchot, înarmat cu buchetul lui, toate zilele ar fi pentru nepotul meu zile de sărbătoare.

Abatele sărută mîna Eugéniei.

Iar maestrul Cruchot sărută tînăra fată pe amîndoi obrajii şi zise :

— Iaca aşa cresc fetele ! În fiecare an cu douăsprezece luni.

Aşezînd lumînarea în faţa pendulei, Grandet, care nu se lăsa de o glumă pînă nu te scotea din sărite cu ea cînd i se părea că e hazlie, cuvîntă :

— Pentru că e ziua Eugéniei, să aprindem candelabrele !

Ridică cu grijă candelabrele, înşurubă trandafirul la fiecare piedestal, luă din mîna lui Nanon o lumînare neîncepută, înfăşurată într-o bucată de hîrtie, o vîrî în sfeşnic, o înţepeni, o aprinse şi se duse să se aşeze lîngă nevastă, privind pe rînd prietenii, fiica şi lumînările.

Abatele Cruchot, un omuleţ grăsun, cu o perucă netedă şi roşcată, cu o înfăţişare de bătrînică veselă, păşind în încălţările zdravene cu catarame de argint, zise :

— Des Grassinii n-au venit ?

— Încă nu, răspunse Grandet.

— Dar trebuie să pice ? întrebă bătrînul notar, schimonosindu-şi obrazul, ciuruit ca un linguroi de cules spuma.

— Aşa cred, răspunse doamna Grandet.

— Aţi isprăvit culesul viilor ? îl întrebă preşedintele Bonfons pe Grandet.

— Peste tot ! îi răspunse bătrînul podgorean, ridicîndu-se să se plimbe de-a lungul sălii şi umflîndu-şi pieptul într-o mişcare plină de trufie, ca şi cuvintele *peste tot !*

Pe uşa coridorului care ducea la bucătărie, o zări pe Nanon stînd la gura sobei, cu o lumînare aprinsă şi pregătindu-se să toarcă acolo, ca să nu se amestece în sărbătoarea lor.

— Nanon, spuse el, înaintînd în coridor, n-ai vrea să stingi focul şi lumînarea şi să vii să stai cu noi ? Slavă Domnului, sala e destul de mare pentru toţi.

— Dar, domnule, o să aveţi lume bună.

— Nu eşti şi tu ca şi ei ? Sînt tot din coasta lui Adam, ca şi tine.

...Grandet se apropie de preşedinte şi-i spuse :

— Ţi-ai vîndut recolta ?

— Nu, o păstrez. Dacă vinul e bun acum, în doi ani are să fie şi mai bun. Proprietarii, după cum ştiţi, s-au hotărît să ţină la preţ, şi anul acesta belgienii n-au să aibă încotro. Cum vor pleca, aşa se vor întoarce.

— Da, însă trebuie să ne ţinem tari, rosti Grandet cu un glas care-l făcu pe preşedinte să tresară.

„O fi cumva şi el băgat în asta ?“ se gîndi Cruchot.

În aceeaşi clipă, o lovitură de ciocan vesti familia des Grassins, şi sosirea lor puse capăt convorbirii începute între doamna Grandet şi abate.

Doamna des Grassins era una din acele femei vioaie, durdulii, bălane şi rumene care, datorită unui regim claustral de provincie şi datorită obi-

ceiurilor unei prea virtuoase vieţi, se păstrează încă tinere la patruzeci de ani. Ele sînt asemenea ultimilor trandafiri de toamnă, a căror priveliște e o desfătare, dar ale căror petale au nu știu ce răceală și a căror mireasmă s-a istovit. Se îmbrăca bine, își aducea toaletele de la Paris, dădea tonul în Saumur și oferea serate. Bărbatul ei, fost ofițer de stat-major în garda imperială, greu rănit la Austerlitz și scos la pensie, păstra, cu toată consideraţia sa pentru Grandet, ţinuta înfiptă a militarilor.

— Bună ziua, Grandet ! spuse podgoreanului, întinzîndu-i mîna și afectînd un soi de superioritate, sub care îi strivea întotdeauna pe Cruchoţi. Domnișoară, se adresă el apoi Eugéniei, după ce se înclinase în fața doamnei Grandet, ești mereu frumoasă și cuminte, încît nu știu ce aș putea să-ţi mai urez !

Pe urmă prezentă o lădiță, pe care o tăbîrcea servitorul lui, și care conținea o *bruyère du cap,* floare adusă de curînd în Europa și cu totul rară. Doamna des Grassins o sărută foarte drăgăstos pe Eugénie, îi strînse mîna și spuse :

— Adolphe și-a luat însărcinarea să-ţi prezinte micul meu dar.

Un tînăr înalt, blond, palid și plăpînd, cu apucături destul de alese, sfios în aparență, dar care cheltuise la Paris, unde-și făcuse dreptul, opt sau zece mii de franci peste suma fixată de acasă, se apropie de Eugénie, o sărută pe amîndoi obrajii și-i oferi o cutie cu toate cele de trebuință pentru cusut, ale cărei scule erau toate de argint suflat cu aur ; marfă într-adevăr fără gust, în ciuda stemei cu inițiale gotice E.G. destul de meșter gravate pentru a da casetei un aspect foarte îngrijit. Des-

chizînd-o, Eugénie avu una din acele bucurii nesperate şi depline care fac tinerele fete să roşească, să tresalte, să tremure de plăcere. Întoarse ochii spre tatăl său, ca şi cum ar fi vrut să-l întrebe dacă îi era îngăduit să accepte, şi domnul Grandet rosti un „Primeşte, fiica mea !", al cărui accent ar fi făcut faima unui actor. Cei trei Cruchoţi rămaseră uluiţi văzînd privirea de bucurie aruncată lui Adolphe des Grassins de către moştenitoare, în ai cărei ochi asemenea bogăţii păreau nemaipomenite.

Domnul des Grassins oferi domnului Grandet o priză de tabac, trase şi el una, scutură praful căzut pe panglica Legiunii de Onoare, prinsă la butoniera hainei sale albastre, şi apoi se uită la Cruchoţi cu un aer ce părea a spune :

— Acum să vă văd !

Doamna des Grassins îşi aruncă privirea asupra vaselor albastre, unde se aflau buchetele aduse de Cruchoţi, cercetînd darurile lor cu prefăcuta admiraţie a unei femei ironice. În împrejurarea asta cu totul delicată, abatele Cruchot lăsă musafirii să se aşeze în jurul focului şi se duse să se plimbe în fundul sălii cu Grandet ; pe urmă, cînd amîndoi ajunseră în dreptul ferestrei celei mai depărtate de des Grassins, abatele şopti la urechea zgîrcitului :

— Oamenii ăştia aruncă banii pe fereastră !

— Ce-are-a face, dacă intră tot în pivniţa mea... replică bătrînul podgorean.

— Dacă te-ar bate gîndul să dai nişte foarfeci de aur fiicei dumitale, ai avea foarte lesne de unde ! zise abatele.

— Îi dau ceva mai mult decît foarfeci, răspunse Grandet.

„Nepotul meu e un nătărău, se gîndi abatele uitîndu-se la preşedinte, al cărui păr zbîrlit făcea

și mai urîtă mutra lui smolită. Nu putea dibăci și el vreun fleac mai de preț ?"

— Hai să facem partida, doamnă Grandet, spuse doamna des Grassins.

— Dar, cum sînteți de față, am putea înjgheba două mese.

— Pentru că e ziua Eugéniei, să facem cu toții un loton, spuse moș Grandet, acești doi copii vor lua și ei parte.

Fostul dogar, care niciodată nu juca nici un joc, arătă spre fiică-sa și spre Adolphe.

— Hai, Nanon, așază mesele.

— O să-ți ajutăm, *domnișoară Nanon,* vorbi voios doamna des Grassins, încîntată de bucuria pe care i-o făcuse Eugéniei.

— În viața mea n-am fost atît de mulțumită ! mărturisi moștenitoarea. N-am văzut nicăieri ceva atît de frumos !

— Adolphe a adus-o de la Paris, și el a ales-o, îi șopti doamna des Grassins la ureche.

„Hai, hai, mai tacă-ți clanța, muiere intrigantă ! își spunea președintele. De veți avea vreodată, tu sau bărbatu-tău, vreun proces, am să vă tăbăcesc eu pielea."

Notarul, așezat într-un colț, privea liniștit la abate, spunîndu-și :

„Orice-ar face des Grassinii, averea mea, cea a fratelui meu și cea a nepotului meu se urcă de fapt la un milion o sută de mii de franci. Des Grassinii au cel mult pe jumătate și mai au o fată : n-au decît să ofere tot ce poftesc ! Și moștenitoarea, și darurile tot ale noastre vor rămîne într-o bună zi."

La opt și jumătate seara, două mese erau întinse. Frumoasa doamnă des Grassins izbutise să-și așeze fiul lîngă Eugénie. Actorii acestei scene, plină de

interes, deşi vulgară în aparenţă, fiecare cu cartoanele pestriţe şi cifrate, cu fişele de sticlă albastră în mînă, păreau că ascultă glumele bătrînului notar, care nu scotea un număr fără să nu pomenească o vorbă hîtră ; dar de fapt toţi se gîndeau numai la milioanele domnului Grandet.

Bătrînul dogar privea cu vanitate penele trandafirii, proaspăta toaletă a doamnei des Grassins, capul marţial al bancherului ; privea la preşedinte, la abate, la notar şi îşi spunea :

„Toţi sînt aici pentru bănuţii mei. Vin aici să se plictisească pentru fata mea ! Ehei ! Numai că fata mea nu va fi nici pentru unii, nici pentru alţii, şi toţi indivizii ăştia îmi slujesc de nadă pentru pescuit !"

Această petrecere de familie, în acel vechi salon cenuşiu, abia luminat de două lumînări ; rîsetele lor, însoţite de duruitul vîrtelniţei harnicei Nanon, şi care nu erau sincere decît pe buzele Eugéniei sau ale maică-si, micimea aceasta legată de interese atît de mari ; acea tînără fată, asemenea păsărilor, victime ale marelui preţ la care sînt puse fără s-o ştie, şi care se afla împresurată, înăbuşită de făţarnicele dovezi de prietenie ce-o amăgeau : totul dădea acestei scene o comică tristeţe. De altminteri, nu e o scenă din toate timpurile şi de pretutindeni, dar redusă la cea mai simplă expresie ? Figura lui Grandet, exploatînd făţarnica fidelitate a celor două familii, storcînd din aceasta enorme foloase, domina şi lumina drama. Nu era oare singurul zeu modern, în care crede lumea ? Banul, în toată puternicia lui, exprimat printr-o singură imagine ?

Dulcile sentimente ale vieţii nu ocupau acolo decît un loc neînsemnat ; ele însufleţeau numai trei

inimi curate, cea a lui Nanon, a Eugéniei şi a maică-si. Şi cîtă ignoranţă în nevinovăţia lor ! Eugénie şi maică-sa nu ştiau nimic despre averea lui Grandet, nu cunoşteau rosturile vieţii lui decît în lumina serbedelor lor închipuiri şi nici nu preţuiau, nici nu dispreţuiau banul, fiind obişnuite să se lipsească de el. Simţămintele lor rănite fără să-şi dea seama, dar sîngerînd totuşi, secretul fiinţei lor făceau din ele nişte prea ciudate excepţii în acea adunare de oameni, a căror viaţă era numai şi numai materială. Groaznica soartă a omului ! Orice fericire nu-i vine decît cu preţul unei ignoranţe oarecare.

În clipa cînd doamna Grandet cîştiga un lot de optzeci de centime, cea mai mare miză dintre cele pontate în această sală, şi în vreme ce Nanon rîdea de plăcere văzînd-o pe stăpîna casei adunînd acest fabulos cîştig, o lovitură de ciocan răsună la uşa de afară cu atîta vuiet, încît femeile zvîcniră de pe scaunele lor.

— Nu-i cineva din Saumur cel care bate aşa ! rosti notarul.

— Cum pot să izbească în halul ăsta ? se miră Nanon. Vor cu tot dinadinsul să ne spargă uşa ?

— Cine naiba să fie ? strigă Grandet.

Nanon luă unul din sfeşnice şi, însoţită de Grandet, se duse să deschidă.

— Grandet ! Grandet ! strigă nevasta lui, care, împinsă de un nelămurit sentiment de teamă, se repezi spre uşa sălii.

Toţi jucătorii se uitară unii la alţii.

— Dacă am merge să vedem ce-i ? propuse domnul des Grassins. Lovitura asta de ciocan îmi pare piază-rea !

Domnul des Grassins abia izbuti să întrezărească chipul unui tînăr, însoţit de hamalul mesageriilor,

care ducea două geamantane uriaşe şi tîra nişte valize. Grandet se întoarse brusc către nevastă şi-i spuse :

— Doamnă Grandet, du-te la jocul dumitale ! Lasă-mă pe mine să mă lămuresc cu domnul...

Apoi trase cu zgomot uşa odăii unde jucătorii, tulburaţi, îşi reluară locurile, dar fără să mai continue jocul.

— E cineva din Saumur, domnule des Grassins ? îl întrebă soţia.

— Nu, e un călător.

— Nu poate veni decît de la Paris.

— Într-adevăr, spuse notarul, scoţîndu-şi vechiul ceasornic, gros de două degete şi care semăna cu o corabie olandeză, e ora nouă. Al naibii ! Diligenţa cursei principale nu întîrzie niciodată.

— Şi e tînăr domnul ăsta ? întrebă abatele Cruchot.

— Da, răspunse domnul des Grassins. Vine cu nişte bagaje, care trebuie să cîntărească cel puţin trei sute de chile.

— De ce nu s-o fi întorcînd Nanon ? observă Eugénie.

— Nu poate fi decît o rudă de-a dumneavoastră, zise preşedintele.

— Să punem mizele, rosti blînd doamna Grandet. După glas am simţit că domnul Grandet este contrariat : poate să nu-i placă auzind că vorbim despre afacerile lui.

— Domnişoară, zise Adolphe vecinei sale, trebuie să fie vărul dumneavoastră, Grandet, un tînăr foarte frumos, pe care l-am cunoscut la balul domnului de Nucingen.

Adolphe nu mai continuă, maică-sa îi făcu semn cu piciorul, cerîndu-i cu glas tare zece centime pentru miză.

— N-ai de gînd să taci odată, prostănacule ? ! îi suflă apoi la ureche.

În clipa aceea, Grandet se întoarse fără Nanon, ai cărei paşi, împreună cu ai hamalului, răsunară pe scări. Bătrînul era urmat de călătorul care de cîteva minute stîrnise atîta curiozitate şi stăpînea atît de viu cugetele, încît sosirea sa în această casă şi felul cum picase în mijlocul acestei lumi s-ar fi putut asemui cu acela al unui melc într-un stup, sau cu al unui păun într-o obscură găinărie de sat.

— Aşază-te lîngă foc, îl îndemnă Grandet.

Înainte de a se aşeza, tînărul străin salută foarte politicos adunarea. Bărbaţii se ridicară ca să-i răspundă printr-o politicoasă plecăciune, iar femeile făcură o ceremonioasă reverenţă.

— Desigur, sînteţi îngheţat, domnule ? îl întrebă doamna Grandet ; poate că veniţi din... ?

— Femeia, tot femeie ! întrerupse bătrînul podgorean, sfîrşind citirea scrisorii pe care o ţinea în mînă. Lăsaţi-l pe domnul să se odihnească.

— Dar, tată, poate că domnul are nevoie de ceva... îndrăzni Eugénie.

— Are limbă, răspunse cu asprime podgoreanul.

Străinul fu singurul surprins de această scenă. Ceilalţi erau deprinşi cu apucăturile despotice ale avarului. Totuşi, după ce amîndouă întrebările şi amîndouă răspunsurile fură schimbate, străinul se sculă de pe scaun, se aşeză cu spatele la foc, ridică un picior ca să-şi încălzească talpa şi răspunse Eugéniei :

— Îţi mulţumesc, verişoară, am mîncat la Tours. Şi adause, uitîndu-se la Grandet : Nu am nevoie de nimic, nu mă simt nicidecum obosit.

— Domnul vine din capitală ? întrebă doamna des Grassins.

Domnul Charles, aşa cum se numea fiul domnului Grandet din Paris, ridică, drept răspuns, o lornietă atîrnată cu un lănţişor de gît, o puse la ochiul drept ca să cerceteze ce se afla pe masă şi persoanele care erau în jurul ei, se uită cu impertinenţă la doamna des Grassins şi îi spuse, după ce cuprinse totul cu privirea :

— Da, doamnă. Joci loton, mătuşico, adause el către doamna Grandet, te rog, urmează-ţi jocul, prea e amuzant, ca să-l întrerupi...

— Eram sigură că e vărul, gîndea doamna des Grassins, aruncîndu-i mici ocheade.

— Patruzeci şi şapte, strigă bătrînul abate. Dar marchează, doamnă des Grassins, nu-i numărul dumitale ?

Domnul des Grassins puse o fişă peste cartonul soţiei sale, care, cuprinsă de triste presimţiri, nu-i slăbea din ochi nici pe vărul de la Paris, nici pe Eugénie, fără să se mai sinchisească de loton. Din cînd în cînd, tînăra moştenitoare arunca priviri furişe verişorului său, iar soţia bancherului putu lesne descifra un crescendo de uimire ori de curiozitate.

Capitolul II

VĂRUL DIN PARIS

Domnul Charles Grandet, preafrumos june de douăzeci şi doi de ani, făcea în momentul acela un ciudat contrast cu tipicarii provinciali, cam iritaţi de ifosele sale aristocratice, pe care toţi le studiau ca să aibă de ce rîde. Aici e nevoie de o lămurire.

La douăzeci şi doi de ani, tinerii sînt încă aşa de aproape de copilărie, încît lesne pot să se dedea la copilării. Astfel, poate, la o sută dintre dînşii s-ar fi găsit nouăzeci şi nouă care să se poarte aidoma cum se purta Charles Grandet. Cu cîteva zile înainte de această seară, tatăl său îi spusese să plece pentru cîteva luni la fratele lui din Saumur. Poate că domnul Grandet din Paris se gîndea la Eugénie. Charles, care venea în provincie pentru întîia oară, îşi pusese în gînd să apară acolo sub înfăţişarea unui june la modă, să bage în sperieţi ţinutul cu luxul său, să rămînă de pomină şi să importe acolo toate inovaţiile vieţii pariziene. În sfîrşit, într-un cuvînt, voia să piardă la Saumur mai mult timp decît la Paris cu lustruitul unghiilor şi să afecteze excesiva preţiozitate a ţinutei, pe

care un tînăr elegant o părăseşte uneori pentru o delăsare, ce nu-i lipsită nici ea de farmec.

Charles îşi aduse deci cel mai frumos costum de vînătoare, cea mai frumoasă puşcă, cel mai frumos cuţit, cea mai frumoasă geantă de vînătoare, de la Paris. Îşi aduse colecţia sa de cele mai ingenioase jiletci : cenuşii, albe, negre, de culoarea cărăbuşului, cu reflexe aurii, cu zorzoane ţesute în felurite culori, cu şal, cu guler drept, cu revere, închise pînă la gît, cu nasturi de aur. Îşi aduse tot felul de gulere şi de cravate la modă în acea epocă. Îşi mai aduse două costume de Buisson şi cea mai fină rufărie. Luase cu el şi frumosul serviciu de toaletă de aur, primit de la mama lui în dar. Luase, în sfîrşit, toate nimicurile de dandy, fără să uite încîntătoarea călimară, pe care i-o dăduse cea mai drăgălaşă dintre femei — cel puţin pentru el — care se chema *Annette* şi care călătorea plicticos, conjugal cu soţul în Scoţia, fiind victima unor bănuieli, din a căror pricină trebuia să-şi sacrifice deocamdată fericirea, precum şi o foarte frumoasă hîrtie de scrisori, ca să-i scrie din două în două săptămîni. Cărase în fine un mare transport de flecuşteţe pariziene pe cît se poate de complet, unde, de la cravaşa cu care se începe un duel şi pînă la splendidele pistoale cizelate, cu care se încheie, nu lipsea nimic din toate uneltele ce slujesc unui tînăr trîndav ca să-şi ocupe viaţa. Tatăl său îi spusese să călătorească singur şi cît mai simplu ; venise în cupeul diligenţei, reţinut numai pentru el, bucuros să nu uzeze o minunată caleaşcă de drum, comandată anume pentru a întîmpina pe draga sa Annette, marea doamnă, care... etc. ...şi pe care trebuia s-o întîlnească în luna lui iunie la băile din Baden.

Charles socotea că va cunoaşte o sută de persoane la unchiul său, că va vîna în pădurile lui, că va duce în sfîrşit acolo o viaţă de castel ; nu ştia că avea să-l găsească la Saumur, unde nu se oprise decît ca să întrebe de drumul spre Froidfond ; dar, aflînd că este în oraş, crezu că-l va găsi într-un palat. Ca să se înfăţişeze cît mai bine unchiului său, fie la Saumur, fie la Froidfond, îmbrăcase cel mai cochet costum de călătorie, de o simplicitate căutată, *cel mai adorabil,* ca să întrebuinţăm cuvîntul care în acea vreme rezuma perfecţiunile desăvîrşite ale unui lucru sau ale unui om. La Tours, un frizer îi buclase frumosul păr castaniu ; se primenise şi-şi pusese o cravată neagră de satin, potrivită cu un guler rotund în aşa fel, ca să încadreze cît mai plăcut chipul său alb şi surîzător. O redingotă de călătorie, pe jumătate încheiată, îi strîngea talia, lăsînd să se vadă o jiletcă de caşmir cu şal, sub care mai era o a doua jiletcă, albă. Ceasornicul, abandonat cu neglijenţă într-un buzunar, era prins de butonieră cu un lănţişor de aur. Pantalonii cenuşii se încheiau pe laturi, unde broderii de mătase neagră înfrumuseţau cusăturile. Învîrtea un bastonaş, a cărui măciulie de aur sculptată nu vătăma nicidecum frăgezimea mănuşilor cenuşii. În sfîrşit, cascheta era de-un gust fără seamăn.

Un parizian, numai un parizian din cea mai înaltă societate putea să se îmbrace aşa, fără a părea caraghios, şi să dea o prestigioasă armonie tuturor acestor nimicuri, pe care de altfel le susţinea un aer brav, aerul unui tînăr care are pistolete frumoase, un ochi sigur şi o mai are şi pe Annette.

Acum, dacă vreţi să vă daţi cumva seama de

uimirea localnicilor din Saumur, cît şi de aceea a tînărului parizian, dacă voiţi să vedeţi mai bine via strălucire pe care eleganţa călătorului o arunca în mijlocul umbrelor sure din sală şi al feţelor care completau tabloul de familie, încercaţi să vi-i închipuiţi pe Cruchoţi. Toţi trei trăgeau tabac pe nas şi nu se mai sinchiseau de mult să scuture praful şi stropii negri, ce le mînjeau jaboul îngălbenitelor cămăşi cu gulere boţite. Cravatele lor moi se răsuceau ca frînghiile îndată ce erau puse la gît. Enorma cantitate de rufărie le îngăduia să n-o spele decît o dată la şase luni şi s-o păstreze în fundul scrinurilor, lăsînd timpul să-şi imprime nuanţele vinete şi vechi. Era în ei o desăvîrşită împerechere a ursuzlîcului şi a moşnegăriei. Chipurile lor, tot atît de veştede cît le erau hainele de ponosite, tot aşa de zbîrcite ca şi pantalonii lor, păreau uzate, scorojite şi schimonosite.

Neglijenţa generală a celorlalte veşminte, toate desperecheate şi fără prospeţime, după cum sînt îndeobşte straiele de provincie, unde oamenii, încetul cu încetul, nu se mai îmbracă unii pentru alţii şi-şi cruţă perechea de mănuşi, se acorda aidoma cu nepăsarea Cruchoţilor. Oroarea de modă era singurul punct asupra căruia des Grassinii şi Cruchoţii se înţelegeau de minune.

De îndată ce parizianul îşi punea lornieta ca să cerceteze ciudatul mobilier din sală, scîndurile podelei, culoarea lemnăriei pe care urmele lăsate de muşte ar fi fost de ajuns ca să puncteze *Enciclopedia metodică* şi *Monitorul* [1], la clipeală jucătorii de

---

[1] *Enciclopedia metodică* este o compilaţie vastă, în 166 de volume, apărută între 1781 şi 1832; *Le Moniteur Universel* a fost o publicaţie fundată în 1789 şi devenită, între 1799 şi 1869, jurnalul oficial al guvernului francez.

loton își ridicau nasul și-l priveau cu aceeași minunare cu care ar fi contemplat o girafă. Domnul des Grassins și fiul său, pentru care chipul și portul unui june la modă nu însemnau ceva chiar cu totul necunoscut, împărtășiseră totuși mirarea celorlalți, fie că se aflau sub nelămurita înrîurire a unui sentiment general, fie că-i încuviințau și ei, spunînd compatrioților prin ocheade pline de ironie :

— Iată cum sînt ăia de la Paris !

Toți puteau de altfel să-l cîntărească și să-l drămăluiască în voie pe Charles, fără teamă că vor supăra cumva pe stăpînul casei. Grandet era absorbit de interminabila scrisoare pe care o ținea în mînă și, ca s-o poată citi, luase singurul sfeșnic de pe masă, fără să se sinchisească de musafiri și de jocul lor.

Eugénie, pentru care modelul unei asemenea perfecțiuni, fie la port, fie la chip, îi era cu totul necunoscută, credea că vede în vărul său o creatură coborîtă din regiunile serafice. Respira cu nesaț adierile împrăștiate de acest păr lucios și buclat atît de grațios. Ar fi vrut să poată atinge pielea catifelată a acestor frumoase și fine mănuși. Invidia mîinile mici ale lui Charles, tenul, frăgezimea și delicatețea trăsăturilor sale. În sfîrșit, dacă imaginea aceasta poate rezuma impresiile pe care spilcuitul tînăr le-a stîrnit în mintea unei fete neștiutoare, veșnic ocupată cu țîrîitul ciorapilor, cu cîrpitul hainelor lui tătîne-său și a cărei viață se scursese numai sub acele tavanuri înnegrite, fără a zări pe ulița lor tihnită mai mult de un trecător pe ceas — înfățișarea vărului său izbuti să-i trezească în inimă emoțiile subtilei voluptăți pe care le inspiră unui tînăr răpitoarele figuri de femei dese-

nate de Westall în albumele englezeşti şi gravate de Finden[1] cu o daltă atît de măiastră, încît suflînd asupra hîrtiei, ţi-e frică să nu zboare cereştile arătări.

Charles scoase din buzunar o batistă brodată de marea doamnă, care călătorea în Scoţia. Văzînd acea nespusă frumuseţe, migălită cu atîta drag în ceasurile pierdute pentru dragoste, Eugénie se uită la vărul ei ca să afle dacă o va folosi într-adevăr. Manierele lui Charles, gesturile lui, felul în care-şi punea lornieta, impertinenţa-i afectată, dispreţul pentru caseta care făcuse atîta bucurie bogatei moştenitoare şi pe care el o găsea, nici vorbă, sau fără valoare, sau ridicolă, în sfîrşit, tot ce-i supăra pe Cruchoţi sau pe des Grassins ei îi plăcea aşa de mult, încît înainte de a închide ochii avea să viseze multă vreme la asemenea minune de văr.

Numerele erau trase cu foarte mare încetineală, iar nu după mult, jocul de loton se sfîrşi. Uriaşa Nanon intră şi spuse cu glas tare :

— Doamnă, trebuie să-mi daţi rufărie, ca să aştern patul pentru domnul.

Doamna Grandet ieşi după Nanon. Doamna des Grassins spuse atunci în şoaptă :

— Să ne luăm banii şi să lăsăm jocul.

Fiecare îşi luă înapoi cei doi gologani din ciuntita farfurioară, unde îi pusese ; apoi adunarea se ridică şi cu toţii se îndreptară spre foc.

— Aţi isprăvit ? întrebă Grandet, fără să-şi ridice ochii de pe scrisoare.

— Da, da, răspunse doamna des Grassins, aşezîndu-se lîngă Charles.

---

[1] (William) — gravor englez (1787—1852), cunoscut mai ales pentru a fi ilustrat romanul lui Cervantes, *Don Quijote.*

Eugénie, mînată de una din acele porniri ce încolţesc în inima tinerelor fete cînd un simţămînt necunoscut se înfige în ea pentru întîia oară, părăsi masa pentru a se duce să dea o mînă de ajutor mamei şi lunganei Nanon. Dacă ar fi fost descusută de un iscusit duhovnic, i-ar fi mărturisit fără îndoială că nu se gîndea nici la mamă, nici la Nanon, ci era chinuită de arzătoarea dorinţă de-a inspecta odaia vărului, să mai pună acolo vreun lucruşor, să înlăture orice neiertată uitare, să prevadă totul, ca să-i facă odaia cît mai primitoare şi mai elegantă. Eugénie se şi credea singura fiinţă în stare să înţeleagă gusturile şi gîndurile acestui verişor.

Într-adevăr, din fericire, sosi la timp pentru a dovedi mamei şi lui Nanon, care se întorceau crezînd că totul e gata, că tocmai totul era încă de făcut. Îi dădu spătoasei Nanon ideea să încălzească cearşafurile cu jăratic ; ea însăşi acoperi vechea faţă de masă cu alta mai mică şi porunci lui Nanon s-o schimbe în fiecare dimineaţă. Convinse pe maică-sa de nevoia unui foc în cămin şi o făcu pe Nanon să aducă, fără să spună părintelui său, un braţ mare de lemne şi să-l pună în coridor. Dădu fuga într-un suflet să caute într-unul din unghere o veche tavă de lac, rămasă din moştenirea lăsată de bătrînul domn de la Bertellière, luă totodată un pahar de cristal în şase muchii, o linguriţă despoleită, o carafă antică, pe care se aflau gravaţi nişte amoraşi, şi puse triumfal totul pe un colţ al căminului. Într-un sfert de ceas îi veniseră mai multe gînduri decît de-a lungul întregii sale vieţi.

— Mamă, spuse ea, verişorul n-o să poată îndura mirosul lumînării de seu. Dacă am cumpăra una de ceară ?...

Uşoară ca o pasăre, alergă şi scoase din pungă cinci franci, pe care-i primise pentru cheltuielile ei din cursul lunii.

— Ţine, Nanon, spuse, du-te repede.

— Dar ce-o să spună tata ?

Această întrebare teribilă ţîşni de pe buzele doamnei Grandet cînd îşi văzu fiica înarmată cu o veche zaharniţă de Sèvres, adusă din castelul de Froidfond de către Grandet.

— Şi de unde o să iei zahăr ? Tu eşti nebună ?

— Mamă, Nanon va cumpăra şi zahăr, şi lumînare.

— Dar tata ?

— S-ar cuveni oare ca nepotul lui să nu poată bea un pahar de apă cu zahăr ? De altfel, tata nici n-are să bage de seamă.

— Tatăl tău vede tot ! spuse doamna Grandet clătinînd din cap.

Nanon şovăia ; ea îşi cunoştea bine stăpînul.

— Dar pleacă odată, Nanon, doar e ziua mea !

Nanon izbucni într-un hohot gros auzind prima glumă pe care o făcuse vreodată tînăra sa stăpînă şi se supuse.

În timp ce Eugénie şi maică-sa se trudeau să orînduiască cît mai plăcut odaia hotărîtă de domnul Grandet pentru nepotul lui, Charles era ţinta atenţiilor doamnei des Grassins, care-i făcea avansuri.

— Trebuie să aveţi mult curaj, domnule, rosti ea, ca să părăsiţi plăcerile capitalei tocmai în timpul iernii pentru a veni să locuiţi la Saumur. Dar, dacă nu vă înspăimîntăm prea mult, veţi vedea că pe-aici se poate şi petrece.

Spunînd acestea, îi aruncă o adevărată ocheadă de provincie, unde de obicei femeile pun atîta re-

zervă şi prudenţă în ochi, încît comunică şi altora acea lacomă ispită a feţelor bisericeşti, pentru care orice plăcere pare sau un furt, sau un păcat.

Charles se simţea atît de stingherit în această încăpere, atît de departe de măreţul castel şi de traiul fastuos pe care îşi închipuise că le va găsi la unchiul său, încît, uitîndu-se mai cu luare-aminte la doamna des Grassins, întrevăzu, în cele din urmă, o întrupare pe jumătate ştearsă a figurilor pariziene. Răspunse deci cît mai drăguţ la acest soi de invitaţie pornită de la dînsa şi începu o convorbire, în care doamna des Grassins glăsuia mai mult în şoaptă, potrivindu-şi treptat vocea în armonie cu natura destăinuirilor sale. Exista şi în Charles, şi în ea aceeaşi nevoie de confidenţe reciproce. După cîteva clipe de sporovăială cochetă şi de glumiri serioase în fond, iscusita provincială izbuti să-i strecoare, crezînd că nu e auzită de ceilalţi, fiindcă vorbeau toţi în timpul acesta despre vînzarea vinului, la care se gîndea pe atunci întreg ţinutul Saumurului :

— Domnule, dacă vreţi să ne faceţi cinstea de a veni la noi, veţi face tot atîta plăcere soţului meu, cît şi mie. Salonul nostru este singurul din Saumur unde veţi găsi reunite la un loc şi marele negoţ, şi nobilimea : aparţinem acestor două lumi, care nu vor să se întîlnească decît la noi, pentru că se petrece bine. Bărbatul meu, o pot spune cu mîndrie, e tot atît de preţuit şi de unii, şi de alţii. Voi face în aşa fel, încît să uitaţi plictiseala pe care o veţi simţi aici. Dacă o să staţi tot la domnul Grandet, ce o să faceţi, doamne sfinte ?! Unchiul dumneavoastră e un om zgîrcit, care nu se gîndeşte decît la pivniţele lui ; mătuşa dumneavoastră e o femeie bisericoasă, care nu e în stare să lege două idei, şi

verişoara dumneavoastră e o prostuţă fără educaţie, comună, fără zestre şi care-şi petrece viaţa cîrpind.

„E foarte bine femeiuşca asta !" îşi spuse Charles Grandet în sine, răspunzînd mofturilor doamnei des Grassins.

— Mi se pare, nevestico, că vrei să-l acaparezi pe domnul, spuse rîzînd pîntecosul şi marele bancher.

La această vorbă, notarul şi preşedintele aruncară cuvinte mai mult sau mai puţin răutăcioase ; dar abatele îi privi cu un aer şiret şi le rezumă gîndurile, trăgîndu-şi priza de tabac şi oferind mai departe tabachera.

— Cine mai bine decît doamna ar putea face domnului onorurile Saumurului ?

— Ei, asta-i ! Ce vrei să spui, domnule abate ? întrebă domnul des Grassins.

— O spun în cel mai măgulitor înţeles pentru dumneata, pentru doamna şi pentru domnul, adause vulpoiul bătrîn, întorcîndu-se către Charles.

Fără să pară că ia aminte, abatele Cruchot ştiuse să ghicească numaidecît convorbirea dintre Charles şi doamna des Grassins.

— Domnule, îi spuse în cele din urmă Adolphe lui Charles, cu un glas ce voia să pară nestingherit, nu ştiu dacă vă mai aduceţi aminte de mine... Am avut plăcerea să stăm faţă în faţă la un bal dat de domnul baron de Nucingen.

— Aşa e, domnule, aşa e ! răspunse Charles, surprins că se vedea ţinta tuturor atenţiilor.

— Domnul e fiul dumneavoastră ? întrebă el pe doamna des Grassins.

Abatele se uită viclean la mamă.

— Da, domnule, spuse ea.

— Atunci, trebuie să fi fost foarte de tînăr la Paris ! reluă Charles adresîndu-se lui Adolphe.

— Ce vrei, domnule ? ! spuse abatele. Îi trimitem în Babilon de cum sînt înțărcați.

Doamna des Grassins îl sfredeli pe abate cu o privire neașteptat de pătrunzătoare.

— Trebuie să vii în provincie, spuse el, ca să vezi femei de treizeci și ceva de ani atît de fragede ca doamna, după ce au băieți aproape licențiați în drept. Mi se pare că mai trăiesc încă ziua cînd tinerii și doamnele se urcau pe scaune ca să vă vadă dansînd la bal, doamnă ! adăugă abatele întorcîndu-se către adversarul său de sex feminin. Pentru mine, succesele dumneavoastră parcă au fost ieri...

„Ah ! javră bătrînă ! exclamă în sine doamna des Grassins. Mi-a ghicit cumva gîndul ?"

„Pare-se că voi avea mare succes la Saumur", își spunea în vremea aceasta Charles, deschizîndu-și redingota, punîndu-și mîna în jiletcă și aruncînd priviri în jurul lui pentru a imita poza lordului Byron, așa cum e înfățișat de Chantrey[1].

Lipsa oricărei atenții a lui moș Grandet la toate acestea, sau mai bine zis preocuparea în care îl cufundase lectura scrisorii nu scăpă nici notarului, nici președintelui, amîndoi căutînd să-i ghicească cuprinsul după mișcările de-abia întrezărite pe chipul unchiașului, puternic luminat, în acea clipă, de flacăra lumînării. Podgoreanul nu izbutea decît anevoie să-și păstreze obișnuitul calm al fizionomiei sale. De altfel, fiecare ar fi putut înțelege cît de afectată era seninătatea domnului Grandet citind fatala scrisoare de mai jos :

[1] (Francis Legatt) — sculptor englez (1781—1842), autorul unei serii de statui monumentale.

„Dragă frate,

Iată, se împlinesc aproape douăzeci şi trei de ani de cînd nu ne-am văzut. Căsătoria mea a fost prilejul ultimei noastre întrevederi, după care ne-am despărţit voioşi unul de altul. Desigur, nu puteam să-mi închipui în acea vreme că vei fi într-o bună zi singurul sprijin al familiei mele, a cărei prosperitate te bucura atunci. Cînd vei avea în mîini scrisoarea aceasta, n-am să mai fiu pe lume. În starea în care mă aflu nu vreau să supravieţuiesc ruşinii unui faliment. M-am menţinut pe marginea prăpastiei pînă în clipa din urmă, nădăjduind mereu să ies la suprafaţă. Acum trebuie să cad. Falimentele reunite ale agentului meu de schimb şi ale notarului meu, Roguin, îmi răpesc ultimele resurse, nemailăsîndu-mi nimic. Am durerea de a datora aproape patru milioane, fără să pot oferi mai mult decît douăzeci şi cinci la sută din activ. Vinurile înmagazinate de mine suferă acum scăderea ruinătoare pe care a pricinuit-o belşugul şi calitatea recoltei noastre. Peste trei zile Parisul va spune : «Domnul Grandet a fost un pungaş». Mă voi culca în mormînt, eu, omul cinstit, înfăşurat într-un linţoliu de infamie. Răpesc fiului meu şi numele, pe care îl pătez, şi averea mamei sale. Acest nenorocit copil, pe care îl ador, nu ştie nimic despre asta. Ne-am spus din toată inima adio. El nu ştia, din fericire, că ultimele palpitări ale vieţii mele se topeau în acest rămas bun. Nu mă va blestema oare într-o zi ? Frate, frate, blestemul copiilor noştri este înspăimîntător ! Ei pot face apel împotriva blestemului nostru, dar al lor este irevocabil. Grandet, eşti mai în vîrstă decît mine, trebuie să mă ocroteşti : fă ca Charles să nu arunce un cuvînt greu pe mormîntul meu ! Frate, dacă ţi-aş scrie cu

sîngele și lacrimile mele, n-aș putea să pun mai multă durere în această scrisoare, căci aș plînge, aș sîngera, aș muri și n-aș mai suferi ; dar sufăr și văd moartea cu ochii uscați. Iată-te, deci, tatăl lui Charles ! Nu are rude dinspre mamă, și tu știi de ce. Pentru ce nu m-am supus prejudecăților sociale ? Pentru ce am cedat dragostei ? De ce m-am căsătorit cu fata naturală a unui mare senior ? Charles nu mai are familie. O, nenorocitul meu fiu ! fiul meu !... Ascultă, Grandet, nu vin să te rog pentru mine ; de altfel, averea ta s-ar putea să nu fie destul de însemnată pentru o ipotecă de trei milioane ; dar pentru fiul meu ! Ține bine minte, dragă frate, că mîinile mele care te imploră s-au împreunat gîndindu-mă la tine. Grandet, îți încredințez pe Charles cu limbă de moarte. În sfîrșit, privesc pistoalele fără durere, gîndindu-mă că tu îi vei ține loc de tată. Charles m-a iubit mult ; am fost atît de bun cu el, i-am făcut întotdeauna pe plac : nu mă va blestema.

De altfel ai să vezi : e blînd, seamănă mamă-si, nu-ți va pricinui nici un necaz. Bietul copil ! Obișnuit să se bucure de avere, nu cunoaște lipsurile ce le-am dus și unul, și altul în vremea sărăciei noastre de la început... Și iată-l ruinat, singur ! Da, toți prietenii îl vor ocoli, și eu voi fi cauza umilințelor sale. Ah ! cum aș vrea să am brațul atît de tare, ca să-l trimit cu o singură lovitură în cer, lîngă maică-sa... Nebunie ! Mă întorc la nenorocirea mea, la a lui Charles. Ți l-am trimis deci ca să-i faci cunoscute și moartea mea, și soarta lui în viitor. Fii un tată pentru el, dar un tată bun. Nu-l smulge așa, deodată, din viața lui de huzur : l-ai ucide. Îl rog în genunchi să renunțe la creanțele pe care, în calitatea-i de moștenitor al mamei sale,

le-ar putea folosi împotriva mea. Dar aceasta e o rugăminte de prisos: are onoare și-și va da seama că nu trebuie să se unească cu creditorii mei. Fă-l la vreme să renunțe la moștenirea mea. Arată-i asprele condiții de viață în care îl arunc; și dacă-mi va păstra dragoste, spune-i în numele meu că pentru el nu va fi pierdut totul. Da, munca, ce ne-a salvat pe noi amîndoi, poate să-i înapoieze averea ce i-o răpesc și, dacă vrea, să asculte sfatul tatălui său, care pentru el ar dori să iasă o clipă din mormînt, îndemnîndu-l să plece, să se ducă în Indii! Frate, Charles e un tînăr cinstit și viteaz: acordă-i un împrumut, ar îndura mai bine moartea decît să nu-ți înapoieze primii bani pe care i-i vei împrumuta, căci o să-i împrumuți, Grandet! altfel vei avea remușcări. Ah! dacă copilul meu nu va găsi la tine nici dragoste, nici sprijin, voi cere în veșnicie răzbunarea lui dumnezeu pentru răutatea inimii tale! Dacă scăpam vreo cîteva valori, aș fi putut să-i dau ceva din bunul mamei sale, dar plățile de la sfîrșitul lunii mi-au înghițit toate resursele. N-aș fi vrut să mor lăsînd în nesiguranță soarta copilului meu; aș fi vrut să simt făgăduințe solemne în căldura mîinii tale, care m-ar fi încălzit nițel; dar nu mai am vreme. În timp ce Charles călătorește, sînt nevoit să-mi închei socotelile. Caut să dovedesc prin buna-credință care m-a călăuzit în toate afacerile că în nenorocirea mea nu e nici vină, nici necinste. Nu înseamnă oare asta că tot lui Charles îi port de grijă? Adio, dragă frate. Să ai parte de toate binecuvîntările domnului pentru mărinimoasa ocrotire pe care ți-o cer și pe care vei primi-o, nu mă îndoiesc. Va răsuna veșnic un glas, care se va ruga pentru tine în lumea unde ne vom duce cu toții într-o zi și unde eu am și ajuns acum.

— Stați la taclale? întrebă moș Grandet împăturind scrisoarea pe aceleași îndoituri și punînd-o în buzunarul jiletcii. Privi la nepot cu un aer umil și sfielnic, sub care își ascundea calculele și tulburarea. Te-ai încălzit?

— De minune, dragă unchiule.

— Ei, dar unde sînt femeile? întrebă unchiul, uitînd cu totul că nepotul avea să doarmă la el.

În clipa aceea Eugénie și doamna Grandet se întoarseră.

— S-a rînduit totul sus? le întrebă bătrînul recăpătîndu-și calmul.

— Da, tată.

— Ei bine, nepoate, dacă ești ostenit, Nanon o să te conducă în odaia dumitale. Firește, nu e un apartament de domnișor! Dar vei ierta pe niște bieți podgoreni, care n-au nici o lăscaie. Dările ne înghit totul.

— Nu vrem să fim indiscreți, Grandet! luă cuvîntul bancherul. Poate ai de stat la taifas cu nepotul, noi vă spunem noapte bună. Pe mîine.

La aceste vorbe, adunarea se ridică și fiecare făcu în felul lui cîte o reverență. Bătrînul notar se duse să-și caute lanterna lîngă ușă și o aprinse, ca să-i însoțească pe des Grassins. Doamna des Grassins nu prevăzuse întîmplarea ce trebuia să pună prea devreme capăt acestei seri, așa că servitorul încă nu-i venise.

— Vreți să-mi faceți onoarea, doamnă, să primiți brațul meu? o întrebă abatele Cruchot pe doamna des Grassins.

— Mulțumesc, domnule abate. Am pe fiul meu, răspunse ea tăios.

— Doamnele nu riscă să se compromită cu mine, spuse abatele.

— Dă braţul domnului Cruchot, o îndemnă soţul.

Abatele o luă îndestul de sprinten înainte împreună cu frumoasa doamnă, pentru a se afla la cîţiva paşi depărtare de grup.

— E foarte bine tînărul acesta, doamnă, spuse el, strîngîndu-i braţul. *Adio panere ; culesul e gata !*... Trebuie să vă luaţi rămas bun de la domnişoara Grandet, Eugénie va fi a parizianului. În afară dacă verişorul n-o fi îndrăgostit de vreo pariziană, fiul dumneavoastră Adolphe va avea de-a face cu un rival dintre cei mai...

— N-aveţi nici o grijă, domnule abate. Tînărului nu-i va trebui mult să vadă că Eugénie e o gîsculiţă şi o fată fără nici o frăgezime. N-aţi băgat de seamă ? Astă-seară era galbenă ca o gutuie.

— Poate aţi şi spus-o vărului ?

— Şi adică de ce să nu i-o fi spus ?

— Aşezaţi-vă mereu lîngă Eugénie, doamnă, şi nu veţi avea prea multe de spus acestui tînăr împotriva verişoarei sale ; va face singur o comparaţie, care...

— Pînă una, alta, mi-a făgăduit că va lua poimîine masa la noi.

— Ah, doamnă, dacă aţi vrea... spuse abatele.

— Ce să vreau, domnule abate ? N-ai de gînd cumva să-mi dai cine ştie ce sfaturi perfide ? N-am ajuns la vîrsta de treizeci şi nouă de ani cu o reputaţie fără pată, slavă domnului, ca să mă fac de rîs, chiar dacă mi s-ar făgădui împărăţia Marelui Mogol. Sîntem şi unul, şi altul la vîrsta cînd cunoaştem tîlcul vorbelor.

Pentru o faţă bisericească, ai nişte idei cam năstruşnice. Ei ! Asta e ceva vrednic de Faublas[1].

— Aşadar l-aţi citit pe *Faublas ?*

— Nu, domnule abate, voiam să spun *Legăturile primejdioase*[2].

— Ah ! Această carte e infinit mai morală, spuse abatele rîzînd. Dar mă credeţi tot atît de pervers ca şi un tînăr din vremurile noastre ! Voiam doar să vă...

— Îndrăzniţi a spune că n-aţi avut de gînd să mă îndemnaţi la lucruri ticăloase ? Nu-i limpede ? Dacă tînărul acesta, care la drept vorbind e foarte bine, mi-ar face curte, nu s-ar mai gîndi la verişoara lui. La Paris, ştiu, sînt unele mame care se sacrifică şi în acest fel pentru fericirea şi bunăstarea copiilor lor. Dar aici, domnule abate, sîntem în provincie.

— Da, doamnă.

— Şi, reluă ea, eu n-aş dori, nici chiar Adolphe n-ar dori, o sută de milioane cîştigate cu asemenea preţ.

— Doamnă, dar n-am vorbit de o sută de milioane. Ispita ar fi fost în acest caz poate mai presus de puterile noastre, şi ale unuia, şi ale altuia. Cred numai că o femeie onestă poate să-şi îngăduie, cu gînduri bune, mici cochetării, fără urmare, care fac parte din îndatoririle mondene şi care...

---

1 *Amorurile cavalerului de Faublas,* roman scris de Louvet de Couvray, şi apărut între 1787 şi 1790. Cu multe intrigi şi personaje, acest roman reflecta moravurile corupte ale aristocraţiei din secolul al XVIII-lea. Eroul era tînărul Faublas, Don Juan al timpului, galant, spiritual şi îndrăzneţ.

2 Roman scris în 1783 de Pierre Choderlos de Laclos (1741—1803), oglindă a corupţiei aristocraţiei franceze de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

— Credeți ?

— Nu trebuie oare, doamnă, să încercăm a ne face agreabili unii altora ? Îngăduiți-mi să-mi șterg nasul. Vă încredințez, doamnă, că vă privea cu un aer mult mai măgulitor decît pe mine ; dar îl iert pentru faptul că preferă bătrîneții frumusețea.

— E limpede, spunea președintele cu vocea lui groasă, că domnul Grandet din Paris și-a trimis feciorul la Saumur cu intenții absolut matrimoniale...

— Dar, atunci, vărul n-ar fi picat pe neașteptate, răspunse notarul.

— Asta nu înseamnă nimic, zise domnul des Grassins. Grandet e *un om ascuns.*

— Dragul meu des Grassins, l-am poftit pe tînăr la noi la masă. Va trebui să-i inviți pe domnul și pe doamna de Larsonière și pe du Hautoy, împreună cu frumoasa domnișoară du Hautoy. Numai de s-ar găti cum trebuie în ziua aceea ! Din gelozie, mămițica o îmbracă grozav de pocit !... Nădăjduiesc, domnilor, că ne veți face cinstea să veniți ! adăugă ea oprind grupul, pentru a se întoarce către cei doi Cruchoți.

— Iată-vă acasă, doamnă, spuse notarul.

După ce se ploconiră în fața des Grassinilor, cei trei Cruchoți intrară la ei acasă, punînd la bătaie tot acel geniu de analiză al provincialilor pentru a cerceta pe toate fețele marele eveniment din acea seară, care schimba pozițiile respective ale Cruchoților și ale des Grassinilor. Admirabilul bun-simț care cîrmuia acțiunile acestor mari calculatori îi făcu și pe unii, și pe alții să înțeleagă nevoia unei alianțe de moment împotriva dușmanului comun. Nu trebuia oare ca împreună

s-o împiedice pe Eugénie să se îndrăgostească de verișor, și pe Charles, să se gîndească la verișoara lui ? Va putea să reziste oare parizianul insinuărilor viclene, calomniilor mieroase, clevetirilor pline de laude, făgăduielilor naive ce aveau să roiască neîncetat în jurul lui ca să-l amețească?

Cînd cele patru rubedenii rămaseră singure în sală, domnul Grandet îi spuse nepotului :

— Trebuie să ne culcăm. E prea tîrziu pentru a vorbi despre treburile ce te-au adus aici ; mîine vom găsi un ceas prielnic. Aici luăm micul dejun la ora opt. La prînz mîncăm o fructă, o bucățică de pîine și bem un pahar de vin alb ; apoi cinăm ca parizienii, la ora cinci. Asta e rînduiala. Dacă vrei să vezi orașul sau împrejurimile, ești liber, ca pasărea cerului. O să mă ierți dacă treburile mele n-o să-mi îngăduie să te întovărășesc mereu. Ai să auzi poate spunîndu-se aici că sînt bogat : „Domnul Grandet încoace, domnul Grandet încolo !!!..." Îi las să vorbească, palavrele lor nu-mi zdruncină creditul. Dar n-am nici un ban și robesc, la vîrsta mea, ca o calfă care n-are altă avuție decît un hleab de unealtă și două brațe vînjoase. Îți vei da poate singur seama curînd cît prețuiește un ban cîștigat cu sudoarea frunții. Ei, Nanon, adu lumînările !

— Nădăjduiesc, dragă nepoate, că vei găsi tot ce ai nevoie, adăugă doamna Grandet. Iar dacă o să-ți lipsească ceva, o poți striga pe Nanon.

— Scumpa mea mătușă, nu cred că voi avea nevoie de nimic, mi-am adus tot ce-mi trebuie ! Îngăduie-mi să-ți urez noapte bună, de asemenea și tinerei mele verișoare.

Charles luă din mîinile lui Nanon o lumînare de ceară, o lumînare de Anjou, dar așa de găl-

buie, aşa de învechită de cînd zăcea în prăvălie şi semănînd aşa de mult cu una de seu, încît domnul Grandet nici nu băgă de seamă nemaipomenita risipă.

— Să-ţi arăt drumul, spuse omul nostru.

În loc să-l conducă pe uşa de sub boltă, Grandet îi făcu onoarea să treacă prin coridorul care despărţea sala, de bucătărie. O uşă dublă cu geam oval închidea acest coridor spre scară ca să nu răzbească frigul înăuntru. Dar iarna, viscolul şuiera vîrtos prin toate ungherele şi, în ciuda cîlţilor care astupau crăpăturile, abia de se mai păstra o rămăşiţă de căldură.

Nanon se duse să pună zăvorul la poartă, închise uşa sălii şi dădu în grajd drumul din lanţ unui cîine lup, al cărui glas era aşa de răguşit, că părea bolnav de laringită. Zăvodul, de o ferocitate cumplită, n-o cunoştea decît pe Nanon. Aceste două făpturi ale cîmpurilor se înţelegeau de minune. Cînd Charles văzu zidurile îngălbenite şi afumate ale cuştii, unde scara putredă scîrţîia sub paşii bătrînului, dezmeticirea lui merse *rinforzando.* I se păru că se află într-un coteţ de păsări. Mătuşa şi verişoara, spre care se întorsese ca să citească o lămurire pe feţele lor, erau însă atît de obişnuite cu scara aceea, încît, nebănuind nici pe departe pricina uluirii lui, i-au luat amîndouă privirea drept o expresie amicală şi-i răspunseră cu un surîs drăgălaş, care-l scoase din fire.

„Ce naiba m-a trimis tata să fac aici ?“ se întrebă în sine.

Ajuns la primul cat, zări trei uşi fără pervazuri, vopsite în roşu etrusc : uşi afundate în zidul prăfuit şi ferecate cu scoabe de fier, ghintuite cu

piroane, care se prelungeau în chip de făclie, ca şi clampele încuietorilor.

Una din aceste uşi, care se găsea la capătul scării şi care dădea în odaia aşezată deasupra bucătăriei, era zidită. Nu se putea pătrunde acolo decît prin odaia ce-i servea de birou lui Grandet. Singura ferestruică pe unde intra lumina zilei se afla apărată din afară cu gratii de fier.

Nimeni, nici chiar doamna Grandet, nu avea voie să intre acolo ; unchiaşul nostru voia să rămînă singur, ca un alchimist în faţa cuptorului. Acolo, fără îndoială, îşi aranjase cu dibăcie cine ştie ce tainiţă, acolo îşi îngrămădise titlurile de proprietate, acolo atîrnau balanţele pentru drămăluirea aurului, acolo se ticluiau în puterea nopţii chitanţele, recipisele, socotelile într-un chip aşa de desăvîrşit, încît oamenii de afaceri, văzîndu-l pe Grandet întotdeauna pregătit pentru toate, erau în drept să creadă că are la ordinele lui o ştimă sau un diavol. Acolo, fără îndoială, cînd sforăia Nanon de se zdruncinau podelele, cînd cîinele lup stătea de strajă şi căsca în ogradă, cînd doamna şi domnişoara Grandet dormeau tun, acolo se închidea bătrînul dogar ca să alinte, să mîngîie, să clocească, să încălzească, să-şi strîngă la piept aurul. Zidurile erau groase, obloanele oarbe. Numai el avea cheia acestui laborator, în care se spunea că îşi consultă planurile, unde se aflau însemnaţi pînă la unul toţi pomii săi fructiferi şi unde îşi consemna în cifre toate produsele, pînă la cel din urmă butuc de vie şi pînă la ultima surcea.

Intrarea de la odaia Eugéniei era faţă în faţă cu această uşă astupată. Apoi, la capătul catului se găsea apartamentul celor doi soţi, care ocupa

toată fațada casei. Doamna Grandet își avea iatacul alăturat de cel al Eugéniei, în care se putea intra printr-o ușă cu geamuri. Odaia stăpînului casei era despărțită de a soției printr-un perete subțire, și de tainicul cabinet, printr-un zid gros. Moș Grandet își așezase nepotul la al doilea cat, în mansarda de deasupra camerei sale, așa ca să-l audă dacă i-ar fi venit poftă să iasă din odaie și să umble încoace și încolo.

Cînd au ajuns în mijlocul coridorului, Eugénie și maică-sa își dădură sărutarea de culcare ; apoi, după cîteva cuvinte de noapte bună spuse lui Charles cu răceală pe buze, dar cu tot focul din inima fetei, amîndouă intrară în odăile lor.

— Iată-te la tine, nepoate, îi spuse moș Grandet lui Charles, deschizîndu-i ușa. Dacă vei fi vrînd cumva să ieși, cheam-o pe Nanon. Află că fără ea cîinele te-ar sfîșia în bucăți, fără să te mai întrebe ! Somn ușor ! Ha ! ha ! doamnele ți-au făcut și focul ! reluă el.

În aceeași clipă lungana Nanon se ivi, aducînd o încălzitoare pentru așternut.

— Alta și mai bună ! bodogăni Grandet. Ce ? Crezi că nepotu-meu e lăuză ? Hai, du jărăgaiul înapoi, Nanon !

— Dar, domnule, așternutu-i sloi de gheață, și domnișorul e plăpînd, cu adevărat ca o cuconiță.

— Fie, treacă, fiindcă așa ți-ai pus în cap ! încuviință Grandet, împingînd-o de umeri. Dar bagă de seamă să nu dai foc !

Apoi zgîrcitul coborî, bombănind cuvinte neînțelese.

Charles rămase năucit în mijlocul bagajelor sale. După ce-și aruncă ochii la zidurile acelei odăi mansardate, împodobită cu hîrtie galbenă și

înflorată, cu care îndeobşte sînt tapetate cîrciumile ; la soba de piatră, al cărei aspect îţi băga frigul pînă în măduva oaselor ; la scaunele de lemn, căptuşite cu nuiele lustruite, şi care păreau să aibă mai mult de patru colţuri ; la noptiera deschisă, unde ar fi putut încăpea un sergent de vînători ; la pirpiriul lăicer aşternut lîngă patul cu baldachin, ale cărui perdele tremurau gata să cadă, dumicate de viermi, se uită ţintă la uriaşa Nanon şi-i spuse :

— Ei, drăcie ! Ascultă, draga mea, mă aflu cu adevărat la domnul Grandet, fostul primar al Saumurului, fratele domnului Grandet din Paris ?

— Da, domnule, vă aflaţi la un domn foarte primitor, foarte blajin, foarte cumsecade. Vreţi să vă ajut la desfăcutul geamantanelor ?

— Desigur că vreau, bătrîne veteran ! Nu cumva ai servit în marina gărzii imperiale ?

— He ! he ! he !... făcu Nanon, ce-o mai fi şi asta, marina gărzii ? E sărată ? Merge pe apă ?

— Scoate-mi halatul de casă din geamantanul ăsta !... Uite cheia.

Nanon rămase cu gura căscată văzînd un halat de mătase verde cu flori de fireturi şi cu desene antice.

— Vă îmbrăcaţi cu ăsta ca să vă culcaţi ? întrebă ea.

— Da.

— Sfîntă fecioară ! Ce mai faţă de altar s-ar face din aşa ceva pentru parohie ! Scumpul meu domnişor, dăruieşte-o bisericii, îţi vei mîntui sufletul, pe cînd păstrînd-o ţi-l vei prăpădi. Vai ce drăguţ eşti aşa ! Am s-o chem pe domnişoara, să te vadă.

— Hai, Nanon, de vreme ce Nanon te cheamă, hai, taci odată ! Lasă-mă să mă culc, voi rîndui mîine bagajele ! Şi dacă halatul meu îţi place atît de mult, îţi vei mîntui tu sufletul. Sînt prea bun creştin ca să nu ţi-l dau la plecare şi să faci din el ce-ţi pofteşte inima !

Nanon rămase încremenită, uitîndu-se la Charles, fără a se încumeta să creadă ce-i auzeau urechile.

— Să-mi dai mie minunea asta fără pereche ?! rosti dînsa, luîndu-şi tălpăşiţa. Domnul acesta a şi început să viseze. Bună seara !

— Noapte bună, Nanon... Ce caut eu aici ? se întrebă Charles adormind. Tata nu-i un om să umble după cai verzi pe pereţi ; călătoria mea trebuie să aibă un scop... Şş ! Pe mîine treburile serioase, cum a spus nu mai ştiu ce nătărău de grec.

„Sfîntă fecioară ! Ce drăguţ mai e verişorul", îşi spunea Eugénie, oprindu-se din rugăciunea pe care, în acea seară, n-o mai isprăvi.

Doamna Grandet se culcă fără să se gîndească la nimic. Prin uşa de comunicaţie din mijlocul peretelui, îl auzea pe zgîrcit plimbîndu-se de-a lungul şi de-a latul odăii. Asemenea tuturor femeilor timide, învăţase pe de rost firea soţului şi stăpînului său. Ca pescăruşul, care presimte furtuna, bănui, după imperceptibile semne, vijelia lăuntrică ce-l frămînta pe Grandet. Şi, pentru a folosi propria sa expresie, atunci *făcea pe moarta.*

Grandet se uita la uşa cabinetului, căptuşită cu tablă pe dinăuntru, spunîndu-şi :

„Ce idee năstruşnică pe frate-meu să mă pricopsească cu odorul lui ! Frumoasă moştenire ! N-am de unde da nici douăzeci de franci. Dar ce sînt

douăzeci de franci pentru coconașul ăsta, care se zgîia cu lornieta la barometrul meu ca și cum ar fi vrut să-l dea pe foc ?!“

Gîndindu-se la consecințele acestui dureros testament, Grandet era poate mai agitat decît fratele său în clipa cînd îi scrisese.

„Chiar să-mi dea oare halatul acela țesut cu aur ?“ se întreba Nanon, adormind gata înfășurată în fața ei de altar, ca să viseze flori, covoare, damascuri pentru întîia oară în viața ei, așa cum Eugénie visă vis de iubire.

Capitolul III

DRAGOSTE DE PROVINCIE

În nevinovata şi monotona viaţă a tinerelor fete bate un ceas încîntător, cînd soarele le umple inima cu raze, cînd floarea le şopteşte gînduri, cînd bătăile repezi ale inimii împărtăşesc minţii rodnica lor căldură şi topesc gîndurile într-o nelămurită dorinţă : zi de inocentă melancolie şi de suave bucurii ! Cînd copiii încep să vadă, surîd ; cînd o fată întrezăreşte sentimentul în natură, surîde, cum surîdea în pruncie. Dacă lumina e prima dragoste a vieţii, dragostea nu este oare lumina inimii ? Clipa sorocită să pătrundă taina celor pămînteşti sosise pentru Eugénie...

Deprinsă a se trezi o dată cu zorile, ca toate fetele din provincie, ea se sculă dis-de-dimineaţă ; îşi isprăvi rugăciunile şi începu să-şi facă toaleta, îndeletnicire care de acum înainte avea să capete un sens. Mai întîi, îşi netezi părul castaniu, îşi încolăci pe creştet cozile bogate cu cea mai mare grijă, ca nu cumva să scape din ele vreo şuviţă, şi îşi făuri o pieptănătură simetrică, me-

nită să pună în lumină timida candoare a chipului, îmbinînd simplitatea podoabei cu naivitatea trăsăturilor. Apoi, spălîndu-şi de cîteva ori mîinile cu apă rece, care îi înăsprea şi-i înroşea pielea, îşi privi frumoasele braţe rotunde şi se întreba ce-o fi făcînd verişorul de are mîini atît de albe şi de moi, cu unghii atît de îngrijite. Îşi puse ciorapi noi şi cele mai frumoase încălţări. Înnodă strîns şireturile ghetelor, fără a sări vreo gaură, cît mai bine, descoperi ce înseamnă să ai o rochie nouă, bine croită şi care să te facă mai atrăgătoare.

Cînd isprăvi cu găteala, auzi bătînd orologiul parohiei şi se miră că nu e decît şapte. În dorinţa de a avea răgaz destul pentru a se dichisi cît mai pe îndelete, se sculase prea devreme. Necunoscînd arta de a potrivi de zece ori o şuviţă de păr şi de a studia efectul, Eugénie îşi încrucişă braţele, se aşeză la fereastră, contemplînd curtea, grădina îngustă şi înaltele terase, care o dominau, privelişte posomorîtă, dar nu lipsită de tainicele frumuseţi ale singurătăţii şi ale naturii sălbatice.

Lîngă bucătărie era o fîntînă împrejmuită cu ghizduri, care avea un scripet sprijinit într-o pripoană de fier îndoit, înfăşurată în cîrcei de viţă de vie cu foi veştede şi ruginite de toamnă ; de acolo întortocheatul butuc de viţă ajungea zidul, se agăţa de perete, se prelungea de-a lungul casei şi sfîrşea pe o stivă, unde lemnele erau orînduite cu tot atîta migală cum pot fi cărţile unui bibliofil. Lespezile curţii căpătaseră acea culoare negricioasă produsă cu timpul de muşchi, de ierburi şi de neumblare. Zidurile groase îşi arătau veşmîntul verde, tăiat de lungi şi negre falduri. În sfîrşit, cele opt trepte din fundul curţii, care

duceau pînă la poarta grădinii, erau dărăpănate şi îngropate sub verdeaţa înaltă, ca mormîntul unui cavaler înhumat de văduva sa în veacurile cruciadelor. Deasupra unei grămezi de pietre tocite se înălţau nişte gratii de lemn pe jumătate putrede şi surpate de vechime, dar printre care se încolăceau în voia lor florile agăţătoare. De fiecare parte a porţii pe unde se putea privi, îşi înaintau crengile încîlcite doi meri gîrbovi. Trei poteci paralele, aşternute cu nisip şi despărţite în pătrate, cu pămîntul susţinut într-o bordură de merişor, alcătuiau acea grădină care se termina în josul terasei cu un boschet de tei. La un capăt, zmeură ; la altul, un nuc uriaş, plecîndu-şi crengile pînă peste cancelaria dogarului. Ziua senină şi minunatul soare al toamnelor de pe ţărmurile Loarei începeau să împrăştie bruma căzută în timpul nopţii pe obiectele pitoreşti, pe ziduri, pe plantele ce împodobeau grădina şi curtea.

Eugénie găsi un farmec cu totul nou în înfăţişarea acestor lucruri, care îi păreau atît de banale pînă atunci. Mii de simţăminte nelămurite se năşteau în sufletul ei şi creşteau acolo pe măsură ce creşteau afară razele de soare. O cuprinse pînă la urmă acel suflu de plăcere vagă şi inexplicabilă care învăluie fiinţa sufletească cum un nor ar învălui fiinţa trupească. Gîndurile i se acordau cu amănuntele ciudatei privelişti, şi armoniile inimii se contopeau cu imnul naturii.

Cînd soarele atinse partea zidului pe care se revărsau florile de chica-voinicului, cu frunze dese şi culori schimbătoare ca şi guşa porumbeilor, Eugéniei i se păru că raze cereşti şi speranţe îi luminează viitorul, şi de atunci înainte avea să-i placă îndeosebi a privi acea latură de zid, pali-

dele flori, clopoţeii albaştri şi ierburile ofilite, de care se legase o amintire tot aşa de gingaşă ca cele din copilărie. Foşnetul fiecărei frunze cînd se desprindea din ramuri vibra ca un răspuns la tainicele întrebări ale fetei, care ar fi stat acolo toată ziua, fără să-şi dea seama de trecerea ceasurilor.

Apoi urmară furtunoase frămîntări sufleteşti. Se sculă de mai multe ori, se aşeză în faţa oglinzii şi se privi ca un autor sever care-şi cercetează opera pentru a o critica şi pentru a-şi găsi lui însuşi cusururi.

— Nu sînt destul de frumoasă pentru el !

Acesta era gîndul Eugéniei, gînd umil şi plin de suferinţe.

Biata fată nu era dreaptă cu dînsa, dar modestia, sau mai bine zis teama e una din primele virtuţi ale dragostei. Eugénie aparţinea acelui soi de fete bine legate, cum se găsesc în mica burghezie, şi a căror frumuseţe pare vulgară ; dar dacă semăna cu Venus din Milo, formele sale îi erau înnobilate de acea suavitate a simţămîntului creştin, care purifică femeia şi-i dă o distincţie necunoscută sculptorilor din antichitate. Avea capul mare, fruntea bărbătească, dar delicată ca a lui Jupiter de Phidias[1], şi ochii clari, în care toată viaţa ei castă se oglindea pe de-a-ntregul, revărsînd o lumină scînteietoare. Trăsăturile obrazului ei rotund, rumen şi proaspăt odinioară, erau cam îngroşate din pricina unui vărsat, care fusese destul de milostiv ca să nu lase urme, dar care atinsese catifeaua pielii, rămasă cu toate acestea încă aşa de dulce şi de fină, încît şi pura

[1] Sculptor grec (500—431 î.e.n.).

sărutare a mamei lăsa o urmă învăpăiată. Nasul îi era poate puțin cam mare, dar se potrivea cu gura, de un roşu de miniu, ale cărei buze erau pline de iubire şi bunătate. Gîtul, de-o rotunjime perfectă. Pieptul plin, întotdeauna pudic înfăşurat, atrăgea privirea şi îndemna la visări ; îi lipsea, fireşte, ceva din grația care se datoreşte toaletei, dar pentru cunoscători această lipsă de mlădiere a taliei înalte trebuia să însemne fără îndoială un anume farmec. Eugénie, mare şi voinică, n-avea deci nimic din drăgălăşenia care place celor mulți ; dar era de-o frumusețe din cele îndeobşte puțin prețuite la prima vedere, pe care le pătrund şi de care se îndrăgostesc numai artiştii. Pictorul, care caută printre pămînteni imaginea de cerească puritate a fecioarei Maria, pictorul, care cere naturii feminine acei ochi de o smerită mîndrie, intuiți de Rafael, acele linii fecioreInice, adesea datorite poate doar unui hazard al naşterii, dar pe care numai o neprihănită şi creştinească viață poate să le păstreze ori să le transmită ; acel pictor, înamorat de un atît de rar model, ar fi găsit din prima clipă pe chipul Eugéniei acea noblețe înnăscută, ignorîndu-se pe sine ; sub fruntea ei atît de calmă ar fi întrezărit o lume de iubire, şi în tăietura ochilor, în clipirea pleoapelor, acel divin „nu-ştiu-ce şi nu-ştiu-cum". Trăsăturile sale, conturul liniilor, pe care crispația plăcerii nu le-a alterat şi nu le-a ofilit niciodată, semănau cu liniile zării, atît de dulce pierdute în luciul depărtatelor şi liniştitelor lacuri. Această înfățişare calmă, colorată, învăluită de-o boare de lumină, ca o minunată floare ce abia s-a deschis, alina sufletul, comunica farmecul conşti-

inței de cleștar, care se oglindea în ea, și îți impunea s-o contempli.

Eugénie mai era încă pe tărîmul vieții unde înfloresc iluziile copilăriei și unde lăcrămioarele se culeg cu o desfătare necunoscută mai tîrziu. De aceea își spuse, uitîndu-se în oglindă, fără să bănuiască încă ce-i iubirea :

„Sînt prea urîtă ; nici n-are să mă bage în seamă !"

Apoi deschise ușa odăii care dădea spre scară și ciuli urechea să asculte ecourile casei.

„Nu s-a sculat încă", gîndi, auzind tușitul de dimineață al lui Nanon, care umbla încoace și încolo, măturînd sala, ațîțînd focul, legînd cîinele și vorbind cu vitele din grajd.

Eugénie coborî într-o fugă la Nanon, în grajd, unde mulgea vaca.

— Nanon, buna mea Nanon, fă te rog frișcă pentru cafeaua verișorului.

— Dar, domnișoară, asta ar fi trebuit s-o pregătim de ieri, spuse Nanon pornindu-se pe un rîs zgomotos. Nu pot să mă fac frișcă la minut! Știi însă că verișorul dumitale e drăgălaș, drăgălaș, tot ce se poate numi mai drăgălaș. Dumneata nu l-ai văzut în halatul lui de aur și mătase. Eu l-am văzut. Poartă lenjerie tot așa de fină ca stiharul domnului părinte.

— Nanon, fă-ne măcar o plăcintă.

— Și cine îmi dă lemne ca s-o coc, și făină, și unt ? întrebă Nanon, care, în calitatea sa de primministru pe lîngă Grandet, lua adesea în ochii Eugéniei și ai maicii sale o importanță enormă. Trebuie oare să-l furăm pe domnul și stăpînul nostru ca să-l sărbătorim pe vărul dumitale ? Cere-i unt, cere-i făină, cere-i lemne, e doar tatăl

dumitale şi poate că o să-ţi dea. Iată-l coborînd să vadă de ale mesei...

Eugénie se strecură speriată în grădină auzind scîrţîitul scării sub paşii părintelui său. Începuse a resimţi efectele acelei adînci pudori şi ale acelei ascuţite conştiinţe a fericirii noastre, care ne fac să credem, poate pe bună dreptate, că gîndurile ne sînt scrise pe frunte şi că sar în ochii tuturor. Dîndu-şi seama în sfîrşit de recea goliciune a casei părinteşti, biata fată simţea un fel de umilinţă că nu putea s-o armonizeze cu eleganţa verişorului. Simţea o înfocată nevoie să facă pentru el ceva : dar ce ? nu ştia nimic ! Sinceră şi naivă, se lăsa purtată de natura ei serafică, fără a se împotrivi nici bănuielilor, nici simţămintelor, nici impresiilor. Fusese de ajuns numai aspectul acestui verişor, pentru a trezi în ea pornirile fireşti ale femeii, ce aveau să se dezlănţuie cu atît mai puternice, cu cît, ajungînd la vîrsta de douăzeci şi trei de ani, se găsea în plinătatea gîndirii şi a dorinţelor.

Pentru întîia oară simţi groaza strîngîndu-i inima la înfăţişarea tatălui său, văzu în el stăpînul sorţii sale şi se socoti vinovată fiindcă nu-i putea mărturisi unele gînduri. Începu să meargă cu paşi repezi, minunîndu-se că respiră un aer parcă mai curat, că simte razele soarelui mai înviorătoare şi că află în ele o altă căldură pentru suflet, o viaţă nouă.

În vreme ce se căznea să iscodească un vicleşug pentru a obţine plăcinta cu pricina, se iscă între Nanon şi Grandet una din acele gîlcevi tot aşa de rare între dînşii, cum sînt rîndunelele iarna. Cu cheile în mînă, zgîrciobul venise să cîntărească merindele de trebuinţă pentru o zi.

— N-a mai rămas pîine de ieri? o întrebă pe Nanon.

— Nici o firimitură, domnule.

Grandet luă o pîine mare, rotundă, tăvălită de nădejde prin făină, coaptă în tiparul unui coş din acelea turtite pe care le folosesc brutarii în Anjou, şi, cînd se pregătea s-o taie, Nanon îi spuse :

— Azi sîntem cinci, domnule.

— Ai dreptate, răspunse Grandet, dar pîinea ta cîntăreşte şase livre şi o să-ţi mai rămînă. De altfel, ai să vezi că aceşti domnişori din Paris nu mănîncă pîine de loc.

— Atunci, o să mănînce *frippe?* întrebă Nanon.

În Anjou *frippe* e un cuvînt popular însemnînd tot ce se unge pe pîine, începînd de la unt, *frippe* grosolană, pînă la dulceaţa de piersică, cea mai aleasă dintre *frippes ;* toţi cei care în copilărie au lins *frippes*-ele lăsînd pîinea vor înţelege tîlcul acestei denumiri.

— Nu, răspunse Grandet, ăştia nu mănîncă nici *frippe,* nici pîine... Sînt ca nişte mironosiţe de măritat.

În sfîrşit, după ce ordonă cu toată zgîrcenia lista bucatelor din acea zi, moşul se îndreptă spre dulapul cu poame, fără a uita, bineînţeles, să închidă uşile de la cămară, cînd Nanon îl opri, spunîndu-i :

— Domnule, daţi-mi niţică făină şi niţel unt, ca să fac nişte plăcinte pentru copii...

— Nu cumva ai de gînd să prădezi casa pentru nepotu-meu ?

— Nu mă gîndesc la el cum nu mă gîndesc la cîinele din ogradă, chiar mai puţin decît vă gîn-

diţi dumneavoastră... Uite că-mi daţi numai şase bucăţi de zahăr ! Îmi trebuie opt.

— Ce-i cu tine, Nanon ? Nu te-am văzut niciodată aşa. Ce ţi-a venit în cap ? Tu eşti stăpînă aici ? Nu-ţi dau decît şase bucăţi de zahăr.

— Ei bine, atunci cu ce să-şi îndulcească nepotul dumneavoastră cafeaua ?

— Cu două bucăţi, eu am să mă lipsesc.

— Să vă lipsiţi de zahăr la vîrsta dumneavoastră ? Mai bine vă cumpăr eu din banii mei.

— Nu te băga unde nu-ţi fierbe oala !

Deşi preţul scăzuse, zahărul era în ochii dogarului cea mai scumpă marfă, costînd pentru el tot şase franci livra. Obligaţia de a-l economisi, impusă sub Imperiu, devenise cel mai înrădăcinat obicei al lui.

Toate femeile, pînă şi cele mai neroade, cunosc însă destule şiretlicuri cînd e vorba să-şi ajungă scopul. Nanon lăsă baltă povestea cu zahărul, ca să poată cîştiga plăcinta.

— Domnişoară ! strigă ea prin geam. Nu-i aşa că vrei plăcintă ?

— Nu, nu, răspunse Eugénie.

— Haide, Nanon, zise Grandet, auzind glasul fetei, ţine !...

Deschise dulapul cu făină, îi dădu o măsură şi o bucată de unt, gata tăiată, la care mai adăugă încă vreo cîteva dramuri.

— O să-mi trebuiască şi lemne ca s-o coc, mai aminti neînduplecată Nanon.

— Ei bine, ia cîte îţi trebuie ! încuviinţă el melancolic. Dar atunci, fă o plăcintă cu fructe, şi cu acest prilej găteşte şi toată mîncarea, în aşa fel ca să nu arzi focul de două ori.

— Asta-i bună ! exclamă Nanon. Mai era nevoie să mi-o spuneţi ?

Grandet aruncă spre fidelul său ministru o privire paternă.

— Domnişoară, strigă bucătăreasa, o să avem plăcintă !

Moş Grandet se întoarse încărcat de poame, umplu o farfurie şi o puse pe masa din bucătărie.

— Ia priveşte, domnule, rosti Nanon, ce mai cizme frumoase are nepotul dumneavoastră ! Ce piele, şi ce miros ! Cu ce să le lustruiesc oare ? Pot să le văcsuiesc cu crema dumneavoastră de ouă ?

— Nanon, mă tem că oul vatămă pielea asta ! De altfel, spune-i că habar n-ai cum să cureţi marochinul... Da, ăsta-i marochin ; să-şi cumpere singur din Saumur chiclazurile cu care să-şi lustruiască cizmele şi să ţi le aducă. Am auzit că s-ar pune şi zahăr cu frişcă, pentru ca să capete lustru mai grozav.

— Atunci, te pomeneşti c-o fi o cremă bună de mîncare... spuse sluga ducînd cizmele la nas. Vai ! miroase ca apa de colonie a doamnei. Ah ! ce nostimă treabă !

— Nostim ? bombăni stăpînul. Ţi se pare că e nostim să coste cizmele mai multe parale decît face cel care le poartă ?

— Domnule, voi să afle Nanon, adresîndu-se stăpînului, care închidea pentru a doua oară dulapul cu fructe, ce ziceţi ? Nu gătim măcar o dată sau de două ori pe săptămînă mîncare cu carne, de hatîrul nepotului ?...

— Hm ! Găteşte...

— Trebuie atunci să mă duc la măcelărie.

— Nici gînd ; ai să ne faci ciorbă de pasăre, fermierii îţi vor aduce destule. Ba am să-i spun lui Cornoiller să ucidă şi cîteva ciori. Din vînatul ăsta se face cea mai bună ciorbă din lume.

— Domnule, adevărat să fie că ciorile mănîncă morţi ?

— Proastă mai eşti, Nanon ! Mănîncă şi ele, ca şi oamenii, tot ce găsesc. Noi nu trăim tot din morţi ? Ce-s moştenirile ?

Cum nu mai avea de dat nici o poruncă, moş Grandet îşi scoase ceasornicul şi, văzînd că mai era o jumătate de ceas pînă la masă, îşi luă pălăria, se abătu să-şi sărute fata şi-i spuse :

— Nu vrei să facem o plimbare împreună pe malul Loarei, prin livezile mele ? Am acolo ceva de văzut.

Eugénie se duse să-şi pună pălăria de pai, cusută şi căptuşită cu mătase trandafirie ; apoi tatăl şi fiica coborîră, pe uliţa întortocheată, pînă în piaţă.

— Unde aţi pornit aşa de dimineaţă ? întrebă notarul Cruchot, *intîlnindu-l* pe Grandet.

— Am de văzut ceva, răspunse moşul, ghicind la rîndul lui de ce prietenul o luase cu plimbarea atît de dimineaţă.

Cînd moş Grandet se ducea să vadă ceva, notarul ştia din experienţă că avea întotdeauna de cîştigat şi el ceva cu dînsul. Deci, îl însoţi.

— Hai, Cruchot ! îl îndemnă Grandet. Ca prieten ce-mi eşti, vreau să-ţi dovedesc că e o prostie să sădeşti plopi într-un pămînt bun...

— Socoteşti aşadar că înseamnă mai nimic cei şaizeci de mii de franci, pe care i-ai încasat pentru plopii din zăvoaiele de pe malul Loarei ? întrebă maestrul Cruchot, căscînd ochii prosteşte.

Mare noroc ai avut !... Să tai copacii, tocmai cînd lipsea la Nantes lemnul alb, şi să-i vinzi cu treizeci de franci !

Eugénie asculta fără a bănui că se apropie cea mai solemnă clipă din viaţa sa şi că datorită notarului avea să se pronunţe asupra ei o hotărîre părintească şi suverană. Grandet ajunse la măreţele livezi de pe malurile Loarei, unde treizeci de lucrători dădeau zor cu tăiatul, cu umplutul şi cu nivelatul locurilor pe unde fuseseră sădiţi plopii odinioară.

— Maestre Cruchot, priveşte cît pămînt cuprinde un plop ! îl îndemnă Grandet pe notar. Jean, strigă apoi unui lucrător, mă... mă... măsoară cu stînjenul în toa... toa... toate laturile !

— De patru ori patru picioare, răspunse lucrătorul după ce sfîrşi de măsurat.

— Treizeci şi două de picioare pierdute, făcu socoteala Grandet lui Cruchot. Aveam pe rîndul acesta trei sute de plopi, nu ? Ori trei su... su... te trei... ze... ci... şi două picioare... mîn... cau... cinci su... te... picioare de fîn ; mai adaugă de două ori atîtea margini, fac o mie cinci sute ; rîndurile din mijloc tot atîta. Atunci să... să... spunem trei mii de căpiţe de fîn.

— Ei bine, încuviinţă Cruchot, ca să-i vină în ajutor prietenului, trei mii de căpiţe din fînul acesta fac circa o mie opt sute de franci.

— Zi... zi... două mii, că nu trebuie să uiţi cele trei sau patru sute de franci pentru otavă. Ei bine, fă so... co... tea... la... cît dau două mii de franci pe... pe... an timp de patruzeci de ani cu do... do... bînzile... compuse... pe care le cunoşti.

— Cam la o sută de mii de franci, spuse notarul.

— Aşa zic şi eu ! Asta n-ar face decît o sută de mii de franci. Ei bine, adăugă podgoreanul fără a se mai bîlbîi, două mii cinci sute de plopi de patruzeci de ani n-o să-mi dea nici şaptezeci şi cinci de mii de franci. Înseamnă o pagubă. Iată la ce m-am gîndit, rosti Grandet, tare pe aritmetica lui. Jean ! adăugă el în chip de concluzie, astupi toate gropile, în afară de cele dinspre Loara, unde ai să sădeşti plopii cumpăraţi de mine. Sădiţi în apropierea apei, îşi vor trage hrana de pe spinarea statului, continuă apoi întorcîndu-se spre Cruchot şi făcînd să tresalte negul de pe nas într-o uşoară mişcare, care preţuia cît cel mai ironic zîmbet.

— Nici vorbă ; plopii trebuie sădiţi pe locurile slabe ! recunoscu Cruchot, uluit de socotelile lui Grandet.

— Mda ! dragă domnule, răspunse sarcastic dogarul.

Eugénie, care admira minunata privelişte a Loarei, fără a asculta calculele părintelui său, aţinti deodată urechea la auzul celor spuse de Cruchot :

— Ei, ţi-ai adus şi un ginere de la Paris, în tot Saumurul nu se mai vorbeşte decît de nepotul dumitale. În curînd voi avea de făcut un act de căsătorie, nu-i aşa, moş Grandet ?

— Ai... ai ie... ieşit aşa de di... dimineaţă ca să... să-mi spui una ca asta ? replică Grandet, însoţindu-şi această zeflemea de o nouă tresăltare a negului de pe nas. Ei bine, dragă... voi fi sincer şi-ţi voi spune ceea ce vrei... vrei să... să ştii. Mi-aş arunca mai lesne fa... fata în Loara, decît s-o... s-o... dau vă... vărului său ; poţi s-o... s-o spui tu...

tuturor. Dar nu, lasă-i mai bi... bine să... să tră... trăncănească.

Acest răspuns o făcu pe Eugénie să vadă negru înaintea ochilor. Îndepărtatele speranţe, cîte abia începuseră să se înfiripe în inima ei, deodată au înflorit, au crescut şi au alcătuit un mănunchi de flori, pe care în aceeaşi clipă le văzu smulse şi aruncate la pămînt. Din ajun se ataşase de Charles cu toate mrejele fericirii, care unesc sufletele; de azi înainte, suferinţa avea să le întărească într-alt fel. Nu e scris oare în nobilul destin al femeii să fie mai încercată de năpasta mizeriilor, decît de splendorile fericirii ? Cum de se stinsese în inima tatălui său simţămîntul părintesc ? De ce crimă se făcuse oare vinovat Charles ? Misterioase întrebări ! Dragostea ei născîndă — atît de adîncă taină — se şi învăluia în enigme. Se întoarse, abia ţinîndu-se pe picioare, şi, ajungînd în vechea stradă întunecoasă, aşa de veselă îndeobşte pentru ea, o găsi acum mohorîtă şi sorbi melancolia impregnată aici de atîta amar de timp. Nici unul din învăţămintele dragostei n-o cruţa.

La cîţiva paşi de casă, o luă înaintea tatălui său şi-l aşteptă în poartă, după ce bătuse. Grandet, care văzuse în mîna notarului o gazetă, îl întrebă :

— La cît s-au ridicat fondurile ?

— Nu vrei să mă asculţi, Grandet ! răspunse Cruchot. Cumpără repede, mai e încă de cîştigat douăzeci la sută în doi ani, în afară de dobînzile excelente, cinci mii de livre venit la optzeci de mii de franci. Fondurile sînt la optzeci de franci şi cincizeci de centime.

— Vom vedea, spuse Grandet mîngîindu-şi bărbia.

— Dumnezeule ! exclamă notarul, deschizînd gazeta.

— Dar ce-i ? strigă Grandet în clipa în care Cruchot îi puse gazeta sub ochi, spunîndu-i : „Citeşte articolul ăsta“.

„Domnul Grandet, unul din cei mai stimaţi neguţători din Paris, şi-a zburat creierii ieri, după obişnuita sa apariţie la Bursă. Îşi trimisese demisia preşedintelui Camerei, dînd totodată demisia şi din funcţia de judecător al Tribunalului de Comerţ. Falimentele domnilor Roguin, agentul său de schimb, şi Louchet, notarul său, l-au ruinat. Consideraţia de care se bucura domnul Grandet şi creditul său erau, cu toate astea, aşa de mari, încît, fără îndoială, ar fi fost sprijinit pe piaţa Parisului. Păcat că acest om cinstit s-a lăsat răpus sub impresia primului moment de deznădejde“ etc.

— Ştiam ! spuse bătrînul podgorean către notar.

Această vorbă îl înmărumuri pe maestrul Cruchot, care, cu toată nepăsarea-i de notar, simţi fiori în tot trupul la gîndul că, poate, Grandet din Paris ceruse zadarnic milioanele lui Grandet din Saumur.

— Şi fiul lui, atît de vesel aseară ?...

— Nu ştie încă nimic, răspunse Grandet cu acelaşi calm.

— La revedere, domnule Grandet ! zise Cruchot, care înţelesese totul, şi o luă la picior să-l liniştească pe preşedintele Bonfons.

La întoarcere, Grandet găsi masa pusă. Doamna Grandet, de gîtul căreia se agăţase Eugénie, ca s-o sărute cu aprinsa zvîcnire de inimă ce ne-o

pricinuieşte o durere ascunsă, stătea pe scaunul său şi îşi croşeta mîneci pentru iarnă.

— Puteţi să vă aşezaţi la masă, zise Nanon, coborînd cîte patru trepte deodată, băiatul doarme ca un îngeraş! Cît de drăguţ e aşa, cu ochii închişi! Am intrat, l-am strigat. Nici gînd!

— Lasă-l să doarmă! spuse Grandet. Oricît de tîrziu s-ar scula, tot va fi destul de devreme ca să afle veştile proaste.

— Ce este? întrebă Eugénie, punîndu-şi în cafea două bucăţele mici de zahăr, cîntărind te miri ce şi mai nimic, pe care moşneagul le tăia singur cînd n-avea ce face, ca să-şi treacă timpul. Doamna Grandet, care nu îndrăznise să pună aceeaşi întrebare, se uită spre soţ.

— Tatăl lui şi-a zburat creierii.

— Unchiul?... zise Eugénie.

— Sărmanul băiat! strigă doamna Grandet.

— Da, sărman, nu mai are nici un gologan.

— Ah! şi doarme, parcă ar fi regele pămîntului, spuse Nanon cu glas înduioşat.

Eugénie încetă să mai mănînce. Inima i se strînse, cum se strînge orice inimă cînd pentru întîia oară mila faţă de nenorocirea celui pe care-l iubeşte inundă întreaga fiinţă a unei femei. Tînăra fată începu să plîngă.

— Nici nu ţi-ai cunoscut unchiul, de ce plîngi? o dojeni zgîrcitul, aruncîndu-i una din acele priviri de tigru flămînd, pe care le arunca fără îndoială grămezilor sale de aur.

— Dar, domnule, îndrăzni sluga, cui nu i s-ar rupe inima de milă pentru acest biet tinerel, care doarme buştean, fără să-şi bănuiască soarta?

— Nu te-am întrebat, Nanon! Ţine-ţi gura!

Eugénie învăţă în clipa aceea că orice femeie care iubeşte trebuie s-ascundă ce simte. Aşa că nu răspunse.

— Nădăjduiesc că pînă ce mă întorc n-o să-i spuneţi nimic, doamnă Grandet, spuse bătrînul în continuare. Sînt nevoit să mă duc pentru a pune să se alinieze şanţul livezilor de lîngă drum. Am să fiu îndărăt la amiază şi atunci voi sta de vorbă cu nepotul despre afacerile sale. Cît despre tine, domnişoară Eugénie, dacă plîngi cumva pentru filfizonul ăsta, apoi ai nimerit-o rău, copilo ! Are să se care valvîrtej în Indii. N-ai să-l mai vezi...

Îşi luă mănuşile de pe marginea pălăriei cu netulburatul lui calm dintotdeauna, îşi vîrî degetele unul cîte unul şi plecă.

— Ah ! mamă, mă înăbuş ! gemu Eugénie, cînd rămase numai cu maică-sa. Niciodată n-am suferit atîta.

Doamna Grandet, văzîndu-şi fata îngălbenind, deschise fereastra şi o sili să respire aerul înviorător.

— Mi-e mai bine, şopti Eugénie după o clipă.

Asemenea emoţie nervoasă, la o fire pînă atunci în aparenţă liniştită şi rece, o mişcă pe doamna Grandet, care se uită la copilă cu acea intuiţie înţelegătoare a mamelor pline de duioşie — şi ea ghici totul. La drept vorbind, viaţa faimoaselor surori unguroaice, lipite una de alta printr-o eroare a naturii, nu era mai strîns legată decît aceea a Eugéniei şi a mamei sale, aflîndu-se veşnic împreună la acelaşi pervaz al ferestrei, împreună la biserică, dormind împreună, respirînd acelaşi aer.

— Biata mea copilă ! îngînă doamna Grandet, prinzînd capul Eugéniei ca să-l rezeme de pieptul ei.

La aceste cuvinte, fata îşi ridică capul şi o întrebă din ochi, căutînd să-i pătrundă în ascunzişul gîndurilor, apoi îi spuse :

— De ce să-l trimită în Indii ? Dacă e aşa de nenorocit, nu trebuie oare să rămînă lîngă noi ? Nu-i ruda noastră cea mai apropiată ?

— Da, copilă, aşa ar fi cel mai firesc ; dar tata o fi avînd motivele sale, trebuie să le respectăm.

Mama şi fiica se aşezară în tăcere, una pe jilţul ridicat, alta pe scăunel, şi amîndouă începură să lucreze. Pătrunsă de recunoştinţă pentru nespusa înţelegere pe care i-o dovedise blînda-i mamă, Eugénie îi sărută mîinile, murmurînd :

— Cît eşti de bună, mamă dragă !

Cuvintele acestea înseninară îmbătrînitul obraz matern, ofilit de îndelungatele ei suferinţe.

— Îl găseşti bine ? întrebă Eugénie.

Doamna Grandet nu răspunse decît printr-un surîs ; apoi, după o clipă de tăcere, rosti încet :

— Nu cumva îl şi iubeşti ? Ar fi rău.

— Rău, reluă Eugénie, de ce rău ? Îţi place ţie, îi place lui Nanon, de ce nu mi-ar plăcea şi mie ? Mamă, hai să aşezăm masa pentru dînsul.

Şi aruncă lucrul ; mama făcu la fel, spunîndu-i :

— Eşti nebună !

Dar găsi îndreptăţită nebunia aceasta a fetei, împărtăşind-o.

Eugénie o strigă pe Nanon.

— Ce mai vrei, domnişoară ?

— Nanon, ai frişcă pentru prînz ?

— Ah ! pentru prînz, da, răspunse bătrîna servitoare.

— Ei bine, dă-i o cafea mai tare, am auzit de la domnul des Grassins că la Paris cafeaua se face foarte tare. Pune-i mai multă.

— Şi de unde s-o iau ?

— Cumpără.

— Şi dacă mă întîlnesc cu domnul ?

— E la livezile lui.

— Fug ! Dar domnul Fessard, băcanul, m-a şi întrebat dacă n-au descălecat cumva la noi cei trei magi, cînd mi-a vîndut lumînarea. Tot oraşul o să afle de risipa care ne-a apucat.

— Dacă tătîne-tău bagă de seamă ceva, se cutremură doamna Grandet, e în stare să ne bată.

— N-are decît ! Ne va bate, şi noi vom suporta loviturile în genunchi.

Doamna Grandet îşi ridică ochii spre cer drept răspuns. Nanon îşi puse boneta şi ieşi.

Eugénie scoase o faţă de masă curată, se duse să coboare din pod nişte struguri, pe care în toamnă, amuzîndu-se, îi înşirase pe sfori, păşi uşor de-a lungul coridorului, ca să nu-şi trezească verişorul, şi nu se putut stăpîni să nu asculte la uşă răsuflarea strecurată printre buzele lui în răstimpuri egale.

„Nefericirea veghează plecată deasupra lui, în timp ce el doarme“, gîndi ea.

Alese cele mai verzi foi de viţă, aranjă cochet strugurii ca cel mai iscusit sufragiu şi depuse triumfal farfuria pe masă. Şterpeli din bucătărie cîteva din perele numărate de taică-său şi le aşeză în formă de piramidă printre foi. Se ducea, venea, alerga, sălta. Ar fi fost în stare să dea iama prin toată casa ; dar toate cheile erau la bătrîn. Nanon se întoarse cu două ouă proaspete. Cînd zări ouăle, Eugénie aproape să-i sară de gît.

— Fermierul din Lande le avea în coş. I le-am cerut, şi mi le-a dat ca să-mi facă pe plac, moşnegelul !...

După două ceasuri de zor şi grijă, în care timp Eugénie lăsă baltă lucrul de mai multe ori ca să vadă dacă fierbe cafeaua, ca să asculte ecourile din camera unde verişorul se sculase, reuşi să pregătească un dejun foarte simplu şi prea puţin costisitor, dar care se depărta grozav de inveteratele tradiţii ale casei. Prînzul de obicei se lua în picioare. Fiecare se îndestula cu o felie de pîine, cu o fructă sau cu unt şi cu un pahar de vin. Văzînd masa aşezată lîngă sobă, cu un scaun înaintea tacîmului pregătit pentru verişor, văzînd cele două farfurii încărcate cu poame şi potrivite aşa de frumos, sticla cu vin alb, pîinea şi zahărul grămădit într-o zaharniţă, Eugénie tremura ca frunza gîndindu-se la privirile pe care i le-ar fi aruncat zgîrcitu-i tată dacă s-ar fi întors în acea clipă. La acest gînd, se uita mereu la ceasornicul din perete şi mereu calcula dacă va mai avea timp, ori nu vărul să se poată înfrupta din toate înainte de întoarcerea hapsînului.

— Fii pe pace, Eugénie, dacă vine tata, iau totul asupra mea, o linişti doamna Grandet.

Eugénie nu se putu opri să nu lăcrimeze.

— Ah ! scumpă mamă, strigă ea, n-am ştiut să te iubesc îndestul !

După ce se mai foi cîtva timp fredonînd prin odaie, Charles coborî. Din fericire, nu era nici unsprezece. Parizianul se dichisise şi se sclivisise cu atîta cochetărie, ca şi cum s-ar fi aflat la castelul nobilei doamne, care călătorea prin Scoţia. Păşi pragul cu acea afabilă şi zîmbitoare siguranţă de sine care stă atît de bine tinereţii şi care pricinui Eugéniei o dureroasă bucurie. Se hotărîse să ia în glumă prăbuşirea castelelor sale din Anjou, încît îşi întîmpină foarte voios mătuşa.

— Cum ai dormit azi-noapte, dragă mătuşico ? Şi dumneata, verişoară ?

— Bine, domnule, dar dumneata ? întrebă doamna Grandet.

— Eu, minunat.

— Trebuie să-ţi fie foame, dragul meu văr, rosti Eugénie. Aşază-te la masă.

— Dar niciodată nu mănînc înainte de amiază, ora la care mă scol de obicei. Am dus-o atît de prost pe drum, încît aş fi în stare s-o fac şi pe asta. De altfel...

Îşi scoase din buzunar cel mai delicios ceasornic plat pe care Bréguet îl fabricase vreodată.

— Hm ! Dar e abia unsprezece, am fost destul de matinal.

— Matinal ?... întrebă doamna Grandet.

— Da, dar am vrut să-mi aranjez mai întîi lucrurile. Aşa fiind, voi lua cu plăcere o nimica toată, un pui, o potîrniche...

— Sfîntă fecioară ! strigă Nanon, la auzul acestor cuvinte.

„O potîrniche !" îşi spuse în sine şi Eugénie, care în acea clipă ar fi vrut să-şi dea toţi banii economisiţi pentru una singură.

— Vino de ia loc, spuse mătuşa.

Spilcuitul dandy se lăsă să cadă în jilţ ca o prea frumoasă şi alintată femeiuşcă, care se tolăneşte pe divanul ei. Eugénie şi mama îşi împinseră scaunele şi se aşezară lîngă el, la gura sobei.

— Aici staţi întotdeauna ? le întrebă Charles, găsind sala şi mai urîtă la lumina zilei de cum i se păruse seara.

— Tot timpul, răspunse, sorbindu-l din ochi, Eugénie, tot timpul în afară de vremea culesului.

Atunci ne ducem să-i ajutăm lui Nanon şi stăm cu toţii la mănăstirea din Noyers.

— Nu vă plimbaţi niciodată ?

— Numai cîteodată, duminica, după slujbă, cînd e vremea frumoasă, răspunse doamna Grandet, ne plimbăm pe pod, sau ne ducem să ne uităm cum se coseşte fînul.

— Aveţi vreun teatru pe aici ?

— Să mergem la teatru ?! izbucni doamna Grandet. Să vedem comedianţii ?! Dar, domnule, nu ştii că ăsta-i un păcat de moarte ?

— Poftim, scumpe domn, spuse Nanon, aducînd ouăle, îţi dăm puii în găoacea lor.

— Oh ! ouă proaspete ! exclamă Charles, care, ca toţi oamenii obişnuiţi cu luxul, nici nu se mai gîndea la potîrniche... Dar e ceva minunat ! Nu cumva ai şi puţin unt, draga mea ?

— Ehei ! unt ! Atunci îţi iei adio de la plăcintă, spuse servitoarea.

— Hai, Nanon, dă untul încoace ! strigă Eugénie. Apoi rămase uitîndu-se la verişor cum taie feliuţele de pîine, cu aceeaşi încîntare pe care o simte cea mai sentimentală grizetă din Paris[1] cînd asistă la o melodramă unde triumfă inocenţa. E foarte adevărat că Charles, crescut de o mamă gingaşă, perfecţionat de o femeie la modă, avea mişcări cochete, elegante, alintate, cum sînt cele ale unei femeiuşti adorate. Compătimirea şi duioşia unei fecioare au o influenţă cu adevărat magnetică. Astfel Charles, văzîndu-se ţinta atenţiilor verişoarei şi mătuşii sale, nu se mai putu sustrage sentimentelor care se îndreptau asupra lui, potopindu-l — ca

[1] O fată de condiţie modestă ; numele îi vine de la stofa ieftină numită *grisette*, pe care o purtau în secolul al XVII-lea parizienele din popor.

să spunem așa. Aruncă Eugéniei una din acele priviri de caldă blîndețe, de dezmierdare, o privire care părea că surîde. Contemplînd-o, deoscoperi fermecătoarea armonie a trăsăturilor, magica limpezime a ochilor, unde scînteiau inocente gînduri de iubire și unde îmbierile ignorau voluptatea.

— Pe legea mea, scumpă verișoară, dacă ai fi la Operă, într-o lojă și în mare toaletă, îți garantez că mătușa ar avea dreptate, ai face pe mulți bărbați să cadă în păcat, și pe multe femei să moară de gelozie.

Acest compliment străpunse inima Eugéniei și o făcu să tresalte de bucurie, deși nu pricepuse mai nimic.

— Vai ! dragul meu văr, vrei să-ți bați joc de o biată fată de provincie ?

— Dacă m-ai cunoaște, verișoară, ai ști că nu pot suferi zeflemeaua : ea ofilește inima, usucă orice simțămînt... Și înghiți cu o nespusă poftă o bucățică de pîine cu unt. Nu, probabil nu am atîta spirit încît să-mi pot bate joc de alții, și defectul acesta îmi pricinuiește multe neplăceri ! urmă el. La Paris există năravul de a omorî cu zile pe cineva numai spunînd despre dînsul „Are inimă bună". Aceste cuvinte înseamnă „Bietul băiat, e nătîng ca un rinocer". Dar cum sînt bogat și cum toți știu că ochesc la sigur ținta de la treizeci de pași, cu orice fel de pistol și în plin cîmp, sînt scutit de ironie...

— Cele ce ne spui, nepoate, dovedesc un om de inimă.

— Ai un inel foarte frumos, murmură Eugénie. Nu te supără dacă aș dori să-l văd mai de aproape ?

Charles întinse mîna scoțînd inelul, iar Eugénie

roşi atingînd cu vîrful degetelor unghiile trandafirii ale verişorului.

— Priveşte, mamă, ce minune de lucrătură !

— Oho ! Ştiu că are aur cu ocaua ! spuse Nanon, aducînd cafeaua.

— Ce-i asta ? întrebă Charles rîzînd.

Arătă spre oala lunguiaţă de pămînt negricios, lustruită, smălţuită pe dinăuntru, tivită cu un chenar de cenuşă, în fundul căreia cădea cafeaua, ca să se întoarcă apoi la suprafaţa apei în clocot.

— E cafea opărită ! lămuri Nanon.

— Ah ! mătuşico, am să vă las măcar un suvenir binefăcător al trecerii mele pe aici. Aţi rămas în urmă ! Am să vă învăţ eu cum se face o cafea bună, într-un ibric *à la Chaptal !*

Şi încercă să explice sistemul cafelei *à la Chaptal.*

— Păi, dacă se cer atîtea mofturi, zise Nanon, ar trebui să-mi pierd toată viaţa la ibric. Şi, ca să spun curat, niciodată n-am să mă apuc de o cafea ca asta. Da ! da ! Cine are să taie iarba pentru vacă, pînă ce isprăvesc cafeaua ?

— Am s-o fac eu ! spuse Eugénie.

— Copilă ! rosti doamna Grandet, privindu-şi fiica.

La cuvîntul acesta, care amintea de durerea ce avea să se năpustească asupra sărmanului tînăr, cele trei femei au tăcut deodată, uitîndu-se la dînsul cu un aer plin de compătimire, care-l izbi.

— Ce se întîmplă, verişoară ?

— St ! făcu doamna Grandet către Eugénie, care era gata să răspundă. Ştii bine, fata mea, că tata a spus c-o să vorbească el domnului...

— Spune-mi Charles, zise tînărul Grandet.

— Ah! te cheamă Charles. Ce nume frumos! îngînă Eugénie.

Nenorocirile de care te temi se întîmplă aproape întotdeauna. Nanon, doamna Grandet şi Eugénie, care nu se gîndeau la întoarcerea bătrînului dogar fără a se înfiora de groază, auziră o lovitură de ciocan, cu răsunetul prea bine cunoscut de tustrele.

— Tata! spuse Eugénie.

Într-o clipă luă zaharniţa, lăsînd numai cîteva bucăţele pe faţa de masă. Nanon înşfăcă farfuria cu ouă. Doamna Grandet se ridică asemenea unei căprioare speriate. Fu o adevărată panică, de care Charles se miră, fără să-şi poată explica pricina.

— Dar ce-i cu dumneavoastră? le întrebă el.

— Vine tata, zise Eugénie.

— Şi ce dacă vine?...

Domnul Grandet intră, îşi aruncă agera-i privire asupra mesei, asupra lui Charles, văzu şi înţelese totul.

— Ah! ah! vă sărbătoriţi nepotul, asta-i bine, foarte bine! spuse el fără a se bîlbîi. Cînd pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă.

„Sărbătoare?..." îşi spuse Charles, neputînd bănui regimul şi obiceiurile acestei case.

— Dă-mi un pahar, Nanon, spuse moşul.

Eugénie aduse ea paharul. Grandet scoase din buzunar un briceag cu mînerul de corn şi cu o limbă lată, tăie o bucată de pîine, luă puţin unt, îl întinse cu zgîrcenie şi începu să mănînce, stînd în picioare. În aceeaşi clipă, Charles tocmai puse zahăr în cafea. Grandet zări bucăţile, o cercetă cu privirea pe nevastă-sa, care păli; făcu trei paşi şi se aplecă la urechea bietei bătrîne, suflîndu-i:

— De unde aţi luat atîta zahăr?

— Nanon l-a cumpărat de la Fessard, că nu mai aveam.

E peste putinţă să-şi închipuie cineva covîrşitoarea proporţie pe care o lua această scenă mută pentru cele trei femei. Nanon ieşise din bucătărie şi se uita în sală, pîndind desfăşurarea lucrurilor.

Charles, după ce gustă cafeaua, ce i se păru tot amară, căuta zahărul, pe care Grandet îl şi mistuise.

— Ce vrei, nepoate ? întrebă bătrînul.

— Zahărul.

— Toarnă lapte, şi cafeaua se va îndulci, îl povăţui stăpînul casei.

Eugénie puse atunci din nou zaharniţa pe masă şi se uită la tată-său cu un aer foarte calm. Desigur, pariziana, care, pentru a înlesni fuga amantului, a suţinut cu plăpîndele-i braţe o scară de mătase, nu a dovedit mai mult curaj decît Eugénie, cînd a pus din nou zaharniţa pe masă. Amantul îşi va răsplăti pariziana sa de îndată ce-i va arăta cu orgoliu frumosul braţ strivit, ale cărui vine însîngerate vor fi scăldate în lacrimi şi în sărutări, tămăduite de alintări ; pe cînd Charles nu avea să cunoască niciodată taina adîncului zbucium ce zdrobea inima verşioarei sale, fulgerată atunci de privirea bătrînului dogar.

— Nu mănînci, nevastă ?

Biata roabă înaintă, tăie umil o bucăţică de pîine şi luă o pară. Eugénie oferi cu îndrăzneală struguri părintelui său spunînd :

— Gustă din conservele mele, tată ! Verişorule, nu-i aşa că ai să mănînci şi dumneata ? Anume pentru dumneata m-am dus să caut aceşti minunaţi ciorchini.

— O ! dacă ar fi după capul lor, ar devasta tot Saumurul pentru dumneata, nepoate ! Cînd isprăvești, mergem amîndoi în grădină, am să-ți spun unele chestii, nu din cele mai dulci.

Eugénie și maică-sa aruncară lui Charles o privire asupra căreia el nu se mai înșelă.

— Ce înseamnă aceste vorbe, unchiule ? De la moartea bietei mame... (rostind cuvintele acestea, glasul i se înmuie) nu mai pot fi dureri pentru mine...

— Nepoate, cine poate ști nenorocirile cu care vrea să ne încerce dumnezeu ? îl pregăti în felul ei mătușica.

— Ta, ta, ta, ta, făcu Grandet, iată că au și început prostiile ! Mi-e milă, nepoate, de albele dumitale mîini. Arătîndu-i soiul de berbeci de bătut parii, pe care i-i pusese natura la capătul brațelor sale, urmă : Iată mîini făcute pentru a strînge parale ! Ai fost crescut cu încălțări croite din pielea fină din care se fabrică portofelele, unde noi ținem bancnote. Rău ! Foarte rău !

— Ce vrei să spui, unchiule ? Să mă vezi cu gîtul în ștreang, dacă pricep o singură vorbă !

— Hai ! spuse Grandet.

Avarul, dînd drumul limbii briceagului să plesnească intrînd în mîner, înghiți restul de vin alb și deschise ușa.

— Vărule, fii tare !

Accentul tinerei fete îl îngheță pe Charles, care păși în urma fiorosului unchi în prada unor ucigașe neliniști.

Eugénie, maică-sa și Nanon se duseră în bucătărie, mînate de nepotolita curiozitate de a pîndi pe ce doi protagoniști ai scenei ce avea să se des-

fâşoare în umeda grădiniţă, unde unchiul mergea deocamdată tăcut alături de nepot.

Grandet nu era prea stînjenit de sarcina să-i vestească lui Charles moartea părintelui său ; dar simţea totuşi un fel de milă ştiindu-l fără nici un ban şi căuta cuvintele prin care să-i îndulcească întrucîtva acest crud adevăr.

„Ţi-ai pierdut părintele !" era uşor de spus. Părinţii mor înaintea copiilor. Dar în cuvintele „Nu mai ai nici un soi de avere !" erau cuprinse toate nenorocirile din lume. Şi bătrînul străbătu pentru a treia oară aleea din mijloc, cu pietrişul scîrţîind sub picioare.

În împrejurările hotărîtoare ale vieţii, sufletul nostru se alipeşte puternic de locurile unde ne năpădesc bucuriile sau durerile. Ca atare, Charles cerceta cu luare-aminte merişorul acestei grădiniţe, căderea veştedelor frunze, zidurile părăginite, ciudăţeniile arborilor fructiferi, amănunte pitoreşti ce aveau să i se întipărească în amintire, legate pentru veşnicie de acest ceas solemn printr-o mnemotehnie specifică pasiunilor.

— E cald, frumos timp, spuse Grandet, respirînd adînc aerul proaspăt.

— Da, unchiule... Dar de ce... ?

— Ei, bine, băiete, reluă unchiul, am veşti proaste pentru tine. Tata ţi-e grav bolnav...

— Şi eu în vremea asta stau aici ! gemu Charles. Nanon, strigă el, caii de poştă ! Se va găsi o trăsură pe undeva, adause, întorcîndu-se către unchiul, care rămase neclintit.

— Caii şi trăsura nu mai folosesc la nimic, răspunse Grandet.

Charles amuţise, palid, cu ochii ficşi.

— Da, sărmane băiat, ai ghicit ! Nu mai trăieşte. Dar n-ar fi nimic ; e altceva mai grav : şi-a zburat creierii.

— Tata ?...

— Da ! Nici asta nu-i cine ştie ce. Ziarele pălăvrăgesc, însă, ca şi cum ar avea dreptul s-o facă. Iată, citeşte.

Grandet, care împrumutase ziarul lui Cruchot, puse fatalul articol sub ochii lui Charles.

În acea clipă, bietul tînăr, încă un copil, încă la vîrsta cînd simţămintele se revarsă cu nevinovăţie, izbucni în lacrimi.

„Semn bun ! îşi spuse Grandet. Mă speriasem de ochii lui. Acum plînge, iată-l salvat."

— Încă n-ar fi nimic, sărmane nepoate, reluă cu glas tare, fără să ştie dacă Charles îl ascultă, sau nu. Asta nu-i nimic, te vei consola ; dar...

— Niciodată ! Niciodată ! Tată ! Tată !

— El te-a ruinat, nu mai ai nici un ban.

— Ce-mi pasă de asta ?! Unde e tata ?... Tata !

Plînsul şi suspinele răsunau între acele ziduri în chip înfiorător şi se răsfrîngeau în ecouri. Cele trei femei, cuprinse de milă, plîngeau şi ele, lacrimile sînt tot atît de molipsitoare ca şi rîsul. Charles, fără să-şi mai asculte unchiul, alergă în curte, nimeri scara, se urcă în odaia lui şi se aruncă de-a curmezişul patului, cu faţa ascunsă în cearşafuri, spre a plînge în voie, netulburat de rubedenii.

— Trebuie lăsat să treacă prin primul şuvoi, spuse Grandet intrînd în sală, unde Eugénie şi maică-sa îşi luaseră la repezeală locurile şi lucrau cu mîini cuprinse de tremur, după ce-şi şterseseră ochii. Dar băieţaşul ăsta nu-i bun de nimic, se gîndeşte mai mult la morţi decît la bani !

Eugénie se înfioră auzind pe tătîne-său vorbind astfel despre cea mai sfîntă dintre dureri. Din acea clipă, începu să-şi judece părintele. Deşi înăbuşit, plînsul lui Charles răsuna în toată casa ; iar adîncul său vaiet, care părea că iese de sub pămînt, nu încetă decît pe seară, după ce se ogoise treptat.

— Bietul tînăr ! îl căina doamna Grandet.

Fatală exclamaţie ! Moş Grandet se uită la soţie, la Eugénie şi la zaharniţă ; îşi aminti de îmbelşugatul dejun gătit pentru nefericitul vlăstar al familiei şi se postă în mijlocul sălii :

— Eh ! Nădăjduiesc, spuse el cu liniştea-i obişnuită, că vei înceta cu risipa, doamnă Grandet. Nu vă dau gologanul meu, rupt din inimă, ca să îndopaţi cu zahăr pe acest mucos de nimic.

— Mama nu are nici o vină, spuse Eugénie. Eu sînt aceea care...

— Nu cumva ai de gînd, o întrerupse Grandet, să mi te pui împotrivă, pentru că eşti majoră ? Ia seama, Eugénie !...

— Tată, fiul fratelui dumitale nu trebuie să ducă lipsă în casa dumitale de...

— Ta, ta, ta, ta ! făcu dogarul pe patru tonuri diferite. Fiul fratelui meu încolo, nepotul meu încoace. Charles nu ne foloseşte la nimic, nu mai are nici o lăscaie ; tată-său a dat faliment, şi cînd acest muţunache se va sătura de bocit, o să se care de aici ! Nu vreau să-mi răstoarne casa pe dos.

— Ce înseamnă, tată, a da faliment ? întrebă Eugénie.

— A da faliment înseamnă a face cel mai necinstit lucru care poate dezonora un om.

— Trebuie să fie un cumplit de mare păcat... zise doamna Grandet. Iar fratele tău îşi va primi pedeapsa cerească.

— Te-ai pus pe litanii ! spuse bătrînul avar soţiei, ridicînd din umeri. Falimentul, Eugénie, reluă el, e un furt pe care legea, din nenorocire, îl ia sub ocrotirea ei. Oamenii şi-au încredinţat mărfurile lor lui Guillaume Grandet, bizuiţi pe onorabilitatea şi pe cinstea lui ; el le-a luat totul, lăsîndu-le doar ochii, ca să plîngă. Hoţul de drumul mare e de preferat falitului ; el te atacă, te poţi apăra, îşi riscă capul ; dar celălalt ?... Pe scurt, Charles e dezonorat.

Cuvintele acestea răsunară în inima bietei copile şi-o apăsară cu toată înfricoşata lor povară. Tot atît de pură pe cît de gingaşă e o floare din mijlocul pădurii, ea nu cunoştea nici orînduielile lumii, nici viclenele ei socoteli, nici sofismele ei ; primi deci atrocea răstălmăcire asupra falimentului dată dinadins de către tatăl său, fără să-i arate deosebirea dintre un faliment pus la cale şi unul fără voie.

— Ei bine, tată, şi dumneata n-ai putut să împiedici această nenorocire ?

— Fratele meu nu s-a sfătuit cu mine ; de altfel, datorează patru milioane.

— Tată, ce înseamnă un milion ? întrebă ea cu naivitatea unui copil încredinţat că va găsi uşor ceea ce doreşte.

— Un milion ? zise Grandet. Dar asta înseamnă un milion de monede a cîte douăzeci de gologani, şi trebuie cinci piese de douăzeci de gologani ca să faci cinci franci.

— Doamne ! doamne ! strigă Eugénie, cum de-a avut oare unchiul patru milioane ? Mai este cineva în Franţa care să aibă atîtea milioane ?

Moş Grandet îşi mîngîie bărbia, zîmbi şi s-ar fi spus că negul din vîrful nasului i se dilată.

— Şi ce-o să facă vărul Charles ?
— Va pleca în Indii, unde, după voința părintelui său, se va strădui să facă avere.
— Dar are bani ca să ajungă pînă acolo ?
— O să-i plătesc eu drumul pînă la... da, pînă la Nantes.
Eugénie sări de gîtul tatălui ei.
— Ah ! tată, cît ești de bun !
Îl sărută în așa chip, încît făcu aproape să-l mustre conștiința, care tot îl cam zgîndărea puțintel.
— În cît timp se poate strînge un milion ? întrebă ea.
— Păi, răspunse dogarul, știi ce e un napoleon [1] ; trebuie cincizeci de mii de napoleoni pentru a face un milion.
— Mamă, să dăm acatiste pentru el.
— M-am gîndit și eu la asta, răspunse bătrîna.
— Asta-i, bineînțeles ! Mereu să cheltuiți bani, strigă dogarul. Credeți oare că curg mii și sute pe aici ?
În timpul acesta un geamăt înăbușit, dar mai dureros decît toate celelalte, răsună în mansardă, înghețîndu-le de groază pe cele două femei.
— Nanon, du-te și vezi dacă nu se omoară ! spuse Grandet. A, nu, urmă apoi, întorcîndu-se spre nevastă și spre fiică, pe care cuvintele rostite către Nanon le-au făcut să îngălbenească, vă poftesc, fără prostii ! Acum vă părăsesc. Mă duc pînă la olandezii noștri, care pleacă azi. Apoi am să mă duc să-l văd pe Cruchot, ca să vorbesc cu el despre toate acestea.

[1] Monedă franceză de aur cu efigia lui Napoleon ; valora douăzeci de franci, ca și ludovicul.

Plecă. După ce Grandet trase uşa, Eugénie şi maică-sa răsuflară în voie. Înainte de această dimineaţă, niciodată fiica nu simţise silă faţă de părintele său, dar de cîteva ceasuri încoace îşi schimbase în fiecare clipă şi simţămintele, şi gîndul.

— Mamă, cu cîţi ludovici se vinde un butoi de vin ?

— Tatăl tău vinde butoiul între o sută şi o sută cincizeci de franci, cîteodată şi două sute, după cîte am auzit spunîndu-se.

— Şi cînd recolta e de o mie patru sute de butoaie ?

— Crede-mă, copilă, că nu ştiu cît face ; tătîne-tău nu-mi vorbeşte niciodată despre afacerile lui.

— Dar atunci, tata trebuie să fie bogat.

— Se poate. Însă domnul Cruchot mi-a spus că acum doi ani a cumpărat domeniul Froidfond. Asta l-o fi cam strîmtorat.

Eugénie, nemaipricepînd nimic din averea părintească, se opri din calcule.

— Nici nu m-a zărit, mititelul ! declară Nanon întorcîndu-se. Stă pe pat întins ca un viţel şi plînge ca o Magdalenă, de ţi-e mai mare mila ! Ce durere pe acest biet tinerel aşa de drăguţ !

— Hai iute, mamă, să-l consolăm ! Iar dacă bate cineva la uşă, coborîm.

Doamna Grandet nu putu să se împotrivească blîndului glas al copilei. Eugénie era sublimă, era femeie !

Amîndouă, cu inima palpitînd, se urcară în camera lui Charles. Uşa era deschisă. Tînărul nu vedea şi nu auzea nimic. Înecat în lacrimi, rostea cuvinte neînţelese.

— Cît îşi iubeşte părintele ! şopti Eugénie.

Era cu neputinţă să nu desprinzi din accentul acestor vorbe speranţele unei inimi pasionate fără s-o ştie. Doamna Grandet aruncă fiicei o privire plină de dragoste maternă ; apoi îi şopti la ureche :

— Bagă de seamă, ai să-l iubeşti.

— Să-l iubesc ! murmură Eugénie. Ah ! dacă ai şti ce-a spus tata !

Charles se întoarse, le zări pe amîndouă.

— L-am pierdut pe tata, bietul tata ! Dacă mi-ar fi mărturisit secretul nenorocirii lui, am fi muncit cot la cot, să reparăm totul. Doamne ! bunul meu părinte ! Eram atît de sigur că am să-l revăd, încît mi se pare că l-am şi sărutat cam rece la plecare.

Oftatul îi înăbuşi cuvintele.

— Ne vom ruga pentru el, spuse doamna Grandet. Supune-te voinţei lui dumnezeu.

— Dragul meu văr, rosti Eugénie, fii tare ! Pierderea dumitale e ireparabilă ; gîndeşte-te acum să-ţi salvezi onoarea...

Cu instinctul şi cu fineţea femeii, care are îndemînare în toate, chiar atunci cînd consolează, Eugénie voi să amăgească astfel durerea vărului, amintindu-i datoriile faţă de el însuşi.

— Onoarea mea ?... strigă tînărul, înlăturîndu-şi părul printr-o mişcare smucită. Se aşeză pe marginea patului, încrucişîndu-şi braţele. Ah ! e adevărat. Tatăl meu, după spusele unchiului, a dat faliment. Ascunzîndu-şi faţa în palme, scoase un strigăt sfîşietor : Lasă-mă, verişoară, lasă-mă ! dumnezeule ! dumnezeule ! fii iertător cu tata, că mult trebuie să fi suferit.

Era ceva oribil de sfîşietor să vezi acea durere tinerească, sinceră, neprihănită, fără gînd ascuns. Era o pudică durere, pe care inimile simple ale Eugéniei şi mamei sale de îndată au înţeles-o, cînd

Charles le rugă cu un gest să-l lase singur. Amîndouă coborîră şi îşi luară în tăcere locurile lor de lîngă fereastră, lucrînd aproape un ceas fără a scoate un singur cuvînt. Eugénie, uitîndu-se furiş la lucrurile vărului, cu acea ochire de fată care cuprinde totul dintr-o dată, zărise frumoasele nimicuri din trusă, perechile de foarfeci, bricele încrustate cu aur. Această mărturie a luxului întrezărit prin perdeaua durerii îl făcea pe Charles şi mai interesant, prin contrast poate. Niciodată o atît de cruntă întîmplare, un spectacol atît de dramatic, nu izbise închipuirea celor două fiinţe, veşnic cufundate în linişte şi singurătate.

— Mamă, întrebă Eugénie, vom purta doliu după unchiul Victor ?

— Asta o va hotărî tata, răspunse doamna Grandet.

Tăcură din nou. Eugénie împungea acul cu o regularitate a mişcărilor care ar fi dezvăluit unui observator adîncile-i gînduri. Cea dintîi dorinţă a acestei adorabile fete era să împărtăşească doliul vărului său.

Către ceasul patru, o bruscă lovitură de ciocan răsună în inima doamnei Grandet.

— Ce-i cu tata ? îşi întrebă fiica.

Podgoreanul intră voios. După ce îşi scoase mănuşile, îşi frecă mîinile, mai-mai să le jupoaie, dacă pielea lor n-ar fi fost tăbăcită ca o zdravănă talpă rusească, doar fără miros de zadă şi de tămîie. Se plimbă de colo pînă colo, se uită afară. În sfîrşit, slobozi taina acestei voioşii :

— Nevastă, spuse fără a se mai bîlbîi, mi-au căzut toţi în capcană ! Vinul nostru e vîndut ! Olandezii şi belgienii urmau să plece azi-dimineaţă, m-am plimbat prin piaţă pe dinaintea hanului

făcînd pe prostul. Unul, pe care îl cunoşti, veni spre mine. Toţi proprietarii podgoriilor de soi îşi păstrează recolta şi vor să aştepte ; eu nu i-am împiedicat. Belgianul nostru îşi pierduse nădejdea. Mi-am dat seama de îndată. S-a şi făcut : mi-a luat toată recolta cu două sute butoiul, plătindu-ne jumătate cu bani peşin. Plata în aur. Actele s-au încheiat ; iată şase ludovici pentru tine. În trei luni preţul vinului se duce de rîpă.

Cuvintele din urmă fură rostite liniştit, dar atît de ironic, încît oamenii din Saumur adunaţi în aceeaşi clipă în piaţă şi înmărmuriţi de vînzarea încheiată de Grandet s-ar fi cutremurat auzindu-l. O panică năprasnică ar fi scăzut vinurile cu cincizeci la sută.

— Ai o mie de butoaie anul acesta, tată ? întrebă Eugénie.

— Da, fetiţo scumpă.

Această alintare exprima cea mai înaltă bucurie a bătrînului dogar.

— Asta face două sute de mii de franci ?

— Da, domnişoară Grandet.

— Atunci, tată, poţi uşor să-l ajuţi pe Charles.

Uluirea, mînia, spaima lui Baltazar zărind inscripţia *Mane-Techel-Fares* [1] nu s-ar putea asemui cu gheţoasa încruntare a lui Grandet, care nici nu se mai gîndise la nepot, şi îl regăsea cuibărit în inima şi în preocupările fiicei sale.

— Aşa va să zică ? De cînd acest muţunache a descălecat în casa mea, toate merg anapoda. Sînteţi în stare să cumpăraţi cofeturi, să faceţi sindrofii şi să daţi banchete ! Ei bine ! Aflaţi că n-am

[1] Cuvinte însemnînd : cîntărit, numărat, împărţit. Ameninţare profetică, pe care, conform legendei biblice, o mînă nevăzută ar fi scris-o pe pereţii sălii de ospeţe a lui Baltazar, ultimul rege al Babilonului.

poftă de aşa ceva. Cred că la vîrsta mea oi fi ştiind cum să mă port. De altfel, nu am a primi sfaturi nici de la fiică-mea, nici de la nimeni. Voi face pentru nepotul meu ce-am să cred de cuviinţă, dar voi să nu vă băgaţi nasul. Cît despre tine, Eugénie, adause întorcîndu-se spre ea, să nu te mai aud vorbind, că de nu, te trimit la mănăstirea Noyers cu Nanon, şi asta nu mai tîrziu decît mîine, de mai crîcneşti. Unde-i domnişorul cu pricina ? A coborît ?

— Nu, dragul meu, răspunse doamna Grandet. E sus.

— Ei, şi ce face acolo ?

— Îşi plînge tatăl ! răspuns Eugénie.

Grandet se uită la fiică fără să rostească un cuvînt. Oricum, era şi el, puţin, tată.

După ce făcu o dată sau de două ori ocolul sălii, se urcă repede în cabinetul său, ca să mediteze un plasament în fondurile publice.

Cele două mii de pogoane de pădure tăiată îi aduseseră şase sute de mii de franci ; adăugînd la această sumă banii scoşi de pe plopi, veniturile anului trecut şi ale anului curent, în afară de cele două sute de mii de franci cîştigaţi cu vînzările vinului, toate făceau, una cu alta, nouă sute de mii de franci. Cîştigul de douăzeci la sută pe termen scurt, în rentele care se ridicaseră la şaptezeci de franci, îl ispitea. Îşi migăli socotelile pe gazeta cu vestea despre moartea fratelui, auzind, fără să se sinchisească, suspinele nepotului.

Nanon bătu în perete, poftind stăpînul să vină jos ; masa era gata. Sub boltă, pe cea din urmă treaptă, Grandet îşi spuse în sine :

„Întrucît dobînzile se vor urca neapărat la opt, voi încheia afacerea asta. În doi ani voi avea un

milion cinci sute de mii, pe care am să-i ridic de la Paris în aur."

— Ei, dar unde-i nepotul ? întrebă apoi cu glas tare.

— Zice că nu vrea să mănînce, răspunse Nanon. Asta nu-i bine.

— Ne face economie ! luă notă stăpînul.

— Mda, dacă se poate spune ! rosti Nanon.

— Lasă-l, că n-o să plîngă cît lumea. Foamea scoate lupul din codru.

Masa fu straniu de tăcută.

— Dragul meu, îndrăzni doamna Grandet după ce faţa de masă a fost strînsă, ar trebui să purtăm doliu.

— Într-adevăr, doamnă Grandet, nu ştii ce să mai inventezi pentru a arunca banii în vînt. Doliul e în inimă, nu în straie.

— Dar doliul după un frate se impune, ne porunceşte şi biserica...

— Cumpără-ţi doliu din cei şase ludovici, mie să-mi dai o benţiţă de pînză neagră, asta-mi ajunge.

Eugénie ridică ochii la cer fără nici un cuvînt. Pentru întîia oară în viaţă, mărinimoasele porniri, pînă atunci aţipite şi înăbuşite, dar care înviaseră dintr-o dată, erau barbar jignite în fiecare clipă. Astfel această seară, deşi semăna în aparenţă cu altele o mie din existenţa lor posacă, totuşi a fost cea mai îngrozitoare. Eugénie lucra fără să ridice capul şi nu se folosea de caseta pe care Charles, în ajun, o dispreţuise. Doamna Grandet îşi croşeta mînecile. Grandet nu făcu nimic vreme de patru ceasuri, cufundat în calculele al căror rezultat avea să lase cu gura căscată a doua zi tot Saumurul.

Nimeni nu veni să viziteze familia în acea zi. Întreg oraşul vuia de lovitura dată de Grandet, de

falimentul fratelui său şi de sosirea nepotului. Pentru a-şi potoli patima de a îndruga palavre pe socoteala intereselor de breaslă, toţi podgorenii mari şi mici din Saumur se adunaseră la domnul des Grassins, unde fulminau cumplite afurisenii asupra fostului primar.

Nanon torcea, şi duruitul vîrtelniţei era singurul glas sub grinzile cenuşii ale sălii.

— Nu se poate spune că facem risipă de vorbă ! luă aminte într-un tîrziu, arătîndu-şi dinţii albi şi mari, ca migdalele curăţate de coajă.

— Nimic nu trebuie risipit ! răspunse Grandet, tresărind din meditaţiile sale.

El se vedea adunînd opt milioane în trei ani şi plutea pe acest imens fluviu de aur.

— Să ne culcăm. Mă duc să-i spun noapte bună nepotului din partea tuturor şi să văd dacă vrea să ia ceva.

Doamna Grandet se opri pe scara de la primul cat, ca să audă convorbirea ce avea să decurgă între Charles şi unchiaş. Eugénie, mai îndrăzneaţă decît maică-sa, urcă două trepte.

— Ei, nepoate, tot suferi ? Da, plîngi cît ai de plîns, e firesc. Un tată e un tată. Dar trebuie să îndurăm nefericirile cu tărie. Eu îţi port de grijă, în vreme ce plîngi... Sînt, după cum vezi, un unchi cumsecade. Hai, curaj ! Vrei să bei un păhărel de vin ?

La Saumur vinul nu costă nimic ; se oferă ca o ceaşcă de ceai în Indii.

— Dar, spuse Grandet mai departe, stai pe întuneric ? Rău ! rău ! Trebuie să vezi întotdeauna clar ceea ce ai de făcut !

Grandet păşi către cămin.

— Ce-mi văd ochii ? strigă el. Uite o lumînare! De unde naiba au găsit o lumînare de ceară ? Descreieratele astea ar fi în stare să spargă şi duşumelele casei mele, ca să fiarbă ouă pentru băiatul ăsta...

La auzul unor asemenea cuvinte, mama şi fiica intrară în odăile respective şi se furişară în pat cu iuţeala şoarecilor speriaţi, care se strecoară în găurile lor.

— Doamnă Grandet, ai găsit aşadar o comoară? întrebă avarul, intrînd în odaia nevestei.

— Dragă, îmi fac rugăciunea ! Aşteaptă, încercă să mai cîştige timp biata mamă, cu glasul stins

— Să-l ia dracu pe dumnezeul tău ! făcu Grandet bombănind.

Zgîrciţii nu cred în viaţa viitoare ; prezentul e totul pentru dînşii. Vorba aceasta aruncă o lumină oribilă asupra epocii actuale, în care, mai mult ca oricînd, banul stăpîneşte legile, politica şi moravurile. Instituţii, cărţi, oameni şi doctrine — toate conspiră pentru a zdruncina credinţa într-o viaţă viitoare, pe care se sprijină de o mie opt sute de ani tot edificiul social. Acuma sicriul e o tranziţie care nu mai cutremură pe nimeni. Viitorul, care ne aştepta dincolo de veşnica pomenire, a fost strămutat în prezent. A ajunge *per fas et nefas*[1] în raiul pămîntesc al belşugului şi al plăcerilor deşarte, a-ţi împietri inima şi a-ţi chinui trupul în vederea unor posesiuni trecătoare, după cum se îndura odinioară martiriul vieţii în vederea bunurilor eterne, este gîndul tuturor. Gînd scris, de altfel, pretutindeni, pînă

---

[1] In limba latină în original : prin mijloace permise sau nepermise, în orice chip.

şi în legile care întreabă pe om : „Ce plăteşti ?" în loc să zică : „Ce cugeţi ?" Cînd acest crez va trece de la burghezie la popor, ce va ajunge ţara ?

— Doamnă Grandet, ai isprăvit ? întrebă bătrînul dogar.

— Prietene, mă rog pentru tine.

— Foarte bine ! Noapte bună ! Mîine dimineaţă vom avea de vorbit.

Biata femeie adormi asemenea şcolarului care nu şi-a învăţat lecţiile şi e muncit de groaza că a doua zi va da ochii cu mutra neînduplecată a dascălului.

În clipa asta, cînd, cuprinsă de spaimă, se afundase în cearşafuri ca să nu mai audă nimic, Eugénie se strecură lîngă ea în cămaşă, cu picioarele goale şi o sărută pe frunte.

— Vai ! măicuţă bună, mîine am să-i spun că vinovată sînt eu.

— Să nu faci una ca asta ; te trimite la Noyers. Lasă-mă pe mine, doar n-are să mă mănînce.

— Auzi, mamă ?

— Ce ?

— Tot mai plînge.

— Du-te de te culcă, copilă dragă. Au să-ţi îngheţe picioarele ; duşumeaua e umedă.

Astfel s-a încheiat solemna zi ce avea să apese asupra întregii vieţi a bogatei şi sărmanei moştenitoare, al cărei somn n-avea să mai fie uşor şi curat ca pînă atunci.

Adeseori, unele fapte din viaţa omenească par cu totul de necrezut, deşi sînt adevărate. Dar aceasta să nu fie oare din pricină că uităm aproape totdeauna a răspîndi o lumină psihologică asupra determinărilor noastre spontane,

lăsînd neexplicate motivele misterios urzite care le-au impus? Poate că pasiunea adîncă a Eugéniei ar trebui cercetată în cele mai delicate fibrişoare; căci ea deveni, cum ar spune unii zeflemişti, o boală, ce-i înrîuri toată existenţa. Mulţi oameni sînt gata mai degrabă să nege deznodămintele decît să măsoare forţa legăturilor, a nodurilor şi a verigilor care înlănţuie tainic un fapt de altul în ordinea morală. Deci întru aceasta, trecutul Eugéniei ar sluji pentru observatorii firii omeneşti ca o chezăşie a naivei sale nesocotinţe şi a neaşteptatei izbucniri a elanurilor din sufletul ei. Cu cît viaţa îi fusese mai mocnită, cu atît mai viu se dezlănţui în inima sa devotamentul femeiesc, cel mai ingenios dintre sentimente. Astfel, zbuciumată de peripeţiile zilei, se deşteptă de mai multe ori să asculte, părîndu-i-se că a auzit suspinele vărului, care îi răsunau în urechi din ajun: cînd îl vedea dîndu-şi sufletul de durere, cînd îl visa murind de foame. Către ziuă, auzi îndeaievea un strigăt înfricoşător. Se îmbrăcă numaidecît şi alergă în vînăta lumină a zorilor, cu paşi uşori, spre odaia tînărului, care lăsase uşa deschisă. Lumînarea se topise în bucea sfeşnicului. Răpus, Charles dormea, îmbrăcat, pe un jilţ, cu capul rezemat de pat; visa aşa cum visează oamenii cu stomacul gol. Eugénie putu să plîngă nestingherită, putu să admire în voie acel tînăr şi frumos chip brăzdat de durere, acei ochi umflaţi de plîns şi care, deşi adormiţi, păreau că tot mai varsă lacrimi. Charles ghici prin somn prezenţa Eugéniei, deschise pleoapele şi o văzu înduioşată.

— Iartă-mă, verişoară! murmură el, neştiind nici cît era ceasul, nici unde se găsea.

— Aici se află inimi care te înţeleg, dragă vărule, şi ne-am gîndit că poate ai nevoie de ceva. Ar trebui să te culci, te chinui aşa.

— Ai dreptate.

— La revedere, atunci.

Şi fugi, ruşinată şi fericită că venise. Numai nevinovăţia e în stare de asemenea îndrăzneli. Instruită, virtutea învaţă să calculeze tot aşa de bine ca şi viciul. Eugénie, care lîngă vărul său nu tremurase, abia se mai putea ţine pe picioare cînd ajunse în odaia sa.

Viaţa ei ignorantă încetase deodată ; ea începu să raţioneze, îşi făcu mii de imputări.

„Ce o să gîndească despre mine ? Are să creadă că-l iubesc."

Aceasta era tocmai ceea ce ar fi dorit ea mai mult să-l vadă crezînd. Iubirea sinceră îşi are intuiţiile ei şi cunoaşte că dragostea aduce dragoste. Ce eveniment pentru această fată singuratică, să intre pe ascuns în odaia unui tînăr ! Nu sînt oare în iubire gînduri şi fapte, preţuind pentru anume suflete cît cea mai sfîntă logodnă ?

Peste un ceas intră la maică-sa, să-i ajute ca de obicei la îmbrăcat. Apoi se aşezară amîndouă la fereastră, aşteptîndu-l pe Grandet, cu acea nelinişte care îngheaţă inima sau o dogoreşte, o sugrumă sau o imboldeşte, după fire, atunci cînd li-i nespusă teama de o scenă ori de o pedeapsă ; sentiment de altfel atît de natural, încît animalele domestice îl încearcă într-o aşa de mare măsură, că încep a scheuna la cea mai uşoară atingere din partea stăpînului, ele, care tac şi rabdă cînd se rănesc din propria lor nebăgare de seamă.

Unchiaşul coborî, dar vorbi soţiei cu un aer distrat, o sărută pe Eugénie şi se aşeză la masă ca şi cum ar fi uitat ameninţarea din ajun.

— Ce face nepotul ? Băiatul ăsta nu ne prea deranjează...

— Doarme, domnule, răspunse Nanon.

— Cu atît mai bine, n-are nevoie de lumînare, spuse şăgalnic Grandet.

Această indulgenţă neaşteptată, această amară veselie, o izbi pe doamna Grandet, care se uită la soţ cu mai încordată luare-aminte. Unchiaşul îşi luă pălăria şi mănuşile, apoi rosti :

— Mă duc să mai pierd vremea prin piaţă, ca să-i întîlnesc pe Cruchoţi.

— Eugénie, hotărît că tata are ceva pe inimă.

Într-adevăr, obişnuit să doarmă puţin, Grandet îşi petrecea jumătate din noapte în calculele preliminare, care dădeau ochirilor, observaţiilor şi plănuirilor sale uimitoarea lor precizie şi le asigura izbînda fără greş de care se minunau toţi cei din Saumur. Orice putere omenească e un compus de răbdare şi timp. Cei puternici voiesc şi veghează. Viaţa avarului e un necunoscut exerciţiu al forţei omeneşti puse în slujba *personalităţii.* Avarul nu se sprijină decît pe două sentimente : amorul propriu şi interesul ; dar interesul fiind oarecum un amor propriu solid şi, bineînţeles, dovada permanentă a unei superiorităţi reale, atît amorul propriu, cît şi interesul sînt cele două părţi ale unui singur tot : egoismul. De aici vine poate prodigioasa curiozitate pe care o stîrnesc avarii puşi cu dibăcie în scenă. Orice om ţine printr-un fir de aceste personaje, care se leagă de toate sentimentele omeneşti, rezumîn-

du-le pe toate. Unde există omul fără dorinţă şi ce dorinţă socială s-ar îndeplini fără bani ?

Grandet avea într-adevăr *ceva pe inimă,* vorba nevestei. Avea, ca toţi zgîrciţii, permanenta nevoie de a juca o partidă cu ceilalţi oameni, ca să le cîştige banii în chip legal. A stoarce pe alţii nu înseamnă oare a-ţi dovedi puterea, a-ţi da dreptul perpetuu de a dispreţui pe cei care, prea slabi, se lasă devoraţi ? Vai ! cine a priceput vreodată îndeajuns mielul culcat paşnic la picioarele Domnului, cel mai înduioşător simbol al tuturor victimelor pămînteşti, al soartei lor, în sfîrşit glorificarea suferinţei şi a slăbiciunii ? Pe acest miel, zgîrcitul îl lasă să se îngraşe, îl închide în ţarc, îl taie, îl frige, îl mănîncă şi-l dispreţuieşte. Hrana avarului se compune din bani şi dispreţ.

În timpul nopţii, gîndurile unchiaşului luaseră altă cale : de aici toată milosîrdia lui. Iscodise ceva ca să-şi bată joc de parizieni, ca să-i stoarcă, să-i răsucească, să-i frămînte, să-i facă să umble, să vină, să asude, să nădăjduiască, să îngălbenească ; ca să-şi rîdă de toţi, el, fostul dogar, în fundul sălii cenuşii, urcînd putrezita scară a casei sale din Saumur. Nepotul îi dăduse de furcă. Voia acum să salveze onoarea fratelui mort fără să-l coste un ban nici pe el, nici pe nepot. Fondurile sale urmînd să fie plasate pe trei ani, nu mai avea decît de gospodărit moşiile ; îi trebuia deci o hrană nouă viclenei sale hărnicii, şi o găsise în falimentul fratelui. Cum nu mai simţea nimic în gheare ca să stoarcă, voia să perpelească parizienii pe jăratic în folosul lui Charles, dovedindu-se un frate bun, fără să scoată un gologan

din pungă. Se sinchisea atît de puţin de onoarea familiei, încît generoasa lui hotărîre se compara cu nevoia pe care o simt jucătorii de a vedea jucată bine o partidă în care n-au mizat nimic. Avea nevoie de Cruchoţi, dar nu voia să alerge după dînşii, hotărîse să-i facă să vină dînşii la el şi să înceapă chiar în acea seară comedia al cărei plan îl urzise, pentru a fi a doua zi admirat de întreg tîrgul, fără să-l coste o para.

Capitolul IV

FĂGĂDUIELI DE ZGÎRCIT
JURĂMINTE DE DRAGOSTE

Eugénie, în lipsa părintelui său, avu fericirea să poată purta nestînjenit de grijă multiubitului verişor, să-şi reverse asupra lui fără teamă tezaurul devotamentului său, una din sublimele superiorităţi femeieşti, singura pe care femeia doreşte să-i fie apreciată, singura pentru care îi iartă bărbatului că i-a lăsat-o asupra ei. De trei sau patru ori, Eugénie s-a dus să asculte răsuflarea lui Charles ; să vadă dacă doarme, dacă s-a trezit ; apoi, cînd se sculă, cafeaua, frişca, ouăle, fructele, farfuriile, zahărul, tot ce alcătuia dejunul, a fost pentru dînsa obiectul celor mai amănunţite pregătiri. Urcă sprintenă pe vechea scară, ca să asculte zgomotul făcut de nefericitul văr. Se îmbrăca ? Mai plîngea ? Veni la uşă :

— Vărule !

— Verişoară ?

— Vrei să mănînci în sală, ori în odaia dumitale ?

— Unde zici dumneata.

— Cum te mai simţi ?

— Scumpă verişoară, cu ruşine mărturisesc că mi-e foame.

Convorbirea aceasta prin uşă era pentru Eugénie un întreg episod de roman.

— Bine, o să-ţi aducem mîncarea în odaie, să nu-l supărăm pe tata.

Coborî în bucătărie, uşoară ca o păsărică.

— Nanon, du-te de-i deretică odaia.

Scara, de atîtea ori coborîtă şi urcată de atîtea ori, unde răsuna cel mai mic vuiet, îi părea Eugéniei că-şi pierduse muceda vechime ; o vedea luminoasă, tînără ca ea, tînără ca şi dragostea care o robea. În sfîrşit, mamă-sa, buna şi îngăduitoarea-i mamă, se supuse tuturor toanelor dragostei, şi, cînd odaia lui Charles fu dereticată, s-au dus amîndouă să ţină companie nefericitului ; mila creştinească nu poruncea oare să fie consolat ? Amîndouă ciuguleau din religie o sumedenie de mici sofisme, ca să-şi justifice impulsiile lor.

Charles Grandet se văzu astfel obiectul celor mai afectuoase şi mai duioase atenţii. Inima lui îndurerată simţi toată dulceaţa acestei catifelate amiciţii, a acestei încîntătoare simpatii pe care cele două suflete, veşnic constrînse, izbutiră să le desfăşoare, văzîndu-se libere pentru o clipă pe tărîmul suferinţelor, mediul lor firesc. Bizuită pe rudenie, Eugénie se apucă să orînduiască rufăria, lucrurile de toaletă aduse de văru-său şi avu răgaz să se minuneze în voie de fiecare din scumpele nimicuri, de fleacurile lucrate în aur şi în argint, care îi cădeau sub mînă şi pe care le ţinea îndelung între degete, sub pretext că le cercetează.

Charles preţui nu fără o adîncă înduioşare generoasa grijă a mătuşii şi a verişoarei, căci cunoştea îndestul societatea pariziană pentru a şti că în situaţia lui n-ar fi găsit decît inimi reci şi indiferente. Eugénie îi apăru în toată splendoarea frumuseţii ei particulare, abia de acum încolo avea să admire inocenţa acestor moravuri, pe care în ajun le luase în derîdere. Astfel, cînd Eugénie primi din mîinile lui Nanon ceaşca de faianţă plină de cafea cu frişcă, spre a-şi servi vărul cu toată nevinovăţia sentimentului, aruncîndu-i o blîndă privire, ochii parizianului se umplură de lacrimi ; îi cuprinse mîna şi i-o sărută.

— Ce ţi s-a mai întîmplat încă ? întrebă ea.

— Ah, sînt lacrimi de recunoştinţă, fu răspunsul.

Eugénie se întoarse brusc spre cămin, ca să strîngă lumînările.

— Nanon, ţine, ia-le ! zise ea.

Cînd îşi privi iarăşi vărul, mai era încă îmbujorată, dar cel puţin privirile ei putură să mintă şi să ascundă nespusa fericire care-i năpădea inima ; totuşi ochii lor oglindiră acelaşi simţămînt, după cum sufletele li se contopiră într-acelaşi gînd : viitorul era al lor. Această dulce emoţie a fost cu atît mai încîntătoare pentru Charles, în durerea lui imensă, cu cît fusese mai puţin aşteptată.

Lovitura de ciocan chemă pe cele două femei la locurile lor. Din fericire, coborîră scara atît de repede, încît se aflau cu lucrul în mînă cînd a intrat Grandet ; de le-ar fi întîlnit sub boltă, nu i-ar fi trebuit mai mult ca să-i aţîţe bănuielile. După prînzul înfulecat de unchiaş la re-

pezeală, paznicul, care nu-şi primise încă plata făgăduită, sosi din Froidfond, de unde aducea un iepure, nişte potîrnichi vînate în parc, nişte ţipari şi două ştiuci trimise de morari.

— Eh ! ei ! bietul Cornoiller, vine tocmai la ţanc. Sînt bune de mîncat ?

— Da, preamilostive domn, sînt vînate abia de două zile.

— Hai, Nanon, mişcă-te ! îi dădu zor moşneagul. Ia asta, va fi pentru deseară ; vom avea de ospătat pe doi Cruchoţi.

— Bine, bine, făcu ea, dar de unde să iau slănină şi mirodenii ?

— Nevastă, spuse Grandet, dă-i şase franci lui Nanon şi adu-mi aminte să cobor în pivniţă ca să scot un vin pe cinste !

— Ei, domnule Grandet, glăsui paznicul, care-şi pregătise oraţiunea sa ca să lămurească treaba cu leafa, domnule Grandet...

— Ta, ta, ta ! făcu Grandet, ştiu ce vrei să spui. Eşti băiat bun : vom vedea mîine, astăzi sînt prea grăbit. Nevastă, dă-i cinci franci, adăugă către doamna Grandet.

Şi şterse putina. Biata femeie fu nici nu se poate mai bucuroasă să răscumpere liniştea cu unsprezece franci. Ştia prea bine că Grandet tăcea vreme de cincisprezece zile, după ce-i lua înapoi ban cu ban paralele pe care i le dăduse.

— Ţine, Cornoiller, spuse ea strecurîndu-i în mînă zece franci, într-o bună zi o să te răsplătim noi pentru toată slujba.

Cornoiller nu mai avu ce zice. Plecă şi el.

— Doamnă, rosti Nanon, care-şi pusese boneta neagră şi înşfăcase coşul, n-am nevoie decît de

trei franci, poftim restul. O s-o scoatem la capăt şi cu atît.

— Pregăteşte o masă bună, Nanon ! Văru-meu are să coboare, anunţă Eugénie.

— Hotărît, se petrece ceva extraordinar, zise doamna Grandet. E a treia oară de la căsătoria noastră cînd tătîne-tău dă o masă.

Spre ceasul patru, în clipa cînd Eugénie şi maică-sa isprăviră de pus masa pentru şase inşi şi cînd stăpînul casei aduse cîteva sticle din acele straşnice vinuri păstrate cu sfinţenie de provinciali, Charles intră în sală. Tînărul era palid. Mişcările, înfăţişarea, privirea şi glasul arătau o mîhnire plină de graţie. Nu făcea pe neconsolatul, suferea cu adevărat, şi vălul de durere aşternut pe chipul lui îi dădea acel aer interesant, care place atît de mult femeilor. Eugénie îl iubi şi mai mult. Poate că şi nenorocirea îl apropiase de dînsa. Charles nu mai era acel tînăr frumos şi bogat, situat în sfere inaccesibile pentru dînsa, ci o rubedenie cufundată într-o înfricoşătoare mizerie. Nefericirea aduce egalitatea. Femeia are comun cu îngerii faptul că cei care suferă îi aparţin. Charles şi Eugénie se înţeleseră şi îşi vorbiră numai din ochi, căci sărmanul dandy ruinat, orfelinul, se aşeză într-un ungher şi stătu acolo mut, calm şi împietrit ; dar din clipă în clipă, privirea dulce şi mîngîietoare a verişoarei venea să lumineze asupră-i, făcîndu-l să părăsească îndureratele gînduri şi să se avînte cu ea pe tărîmurile speranţelor şi ale viitorului, unde-l îndemna să pornească împreună.

În vremea asta, tot tîrgul Saumur era mai frămîntat de masa dată de Grandet Cruchoţilor, decît fusese în ajun de recolta pe care o vînduse

avarul, ispravă ce constituia o crimă de înaltă trădare față de vii. Dacă dibaciul podgorean ar fi dat masa cu același gînd cu care Alcibiade[1] retezase coada cîinelui său, ar fi fost poate un om mare ; dar, mult superior orașului, de care-și bătea joc mereu, nu se mai sinchisea nicidecum de Saumur. Des Grassinii aflaseră repede despre moartea năprasnică și despre falimentul tatălui lui Charles ; drept care, hotărîră cu toții să se ducă chiar în acea seară la clientul lor spre a-i împărtăși durerea și a-i da dovadă de prietenie, iscodind totodată la fața locului și pricina ce l-a făcut, într-o asemenea împrejurare, să-i cheme la masă pe Cruchoți.

Cînd bătu ceasul cinci, președintele C. de Bonfons și unchiul său notarul sosiră gătiți și ferchezuiți din cap pînă în picioare. Musafirii se așezară la masă și începură să mănînce cu poftă. Grandet era îngîndurat, Charles tăcut, Eugénie amuțise, doamna Grandet, ca de obicei, nu scotea nici un cuvînt, așa că masa a fost o adevărată cină de parastas.

Cînd se ridicară de la masă, Charles spuse mătușii și unchiului :

— Îngăduiți-mi să mă retrag. Sînt obligat să mă apuc de niște scrisori lungi și triste.

— Fă cum crezi, nepoate. Apoi, după plecarea lui Charles, cînd Grandet crezu că acesta nu mai poate auzi nimic și că e cufundat în scris, se uită cu coada ochiului la soție și zise : Doamnă Grandet, ceea ce avem noi de vorbit e pentru dum-

[1] General atenian (450—404, î.e.n.) ; pentru a face să se vorbească despre el, comitea diverse extravaganțe ; una din cele mai cunoscute este aceea de a fi tăiat coda unui cîine frumos, care-l costase mulți bani.

neata ca limba latinească. Ceasul e şapte şi jumătate, ai face bine să te duci să te bagi în aşternut. Noapte bună, copila mea.

O sărută pe Eugénie, şi cele două femei ieşiră. Iar aici începu scena unde moş Grandet, mai mult decît în orice altă clipă a vieţii sale, puse la bătaie toată iscusinţa căpătată în frecuşurile cu oamenii şi care făcuse adesea pe cei din a căror piele muşcase cam prea crud să-i scornească porecla de „cîine bătrîn". Dacă primarul Saumurului ar fi mers cu ambiţia mai departe, dacă împrejurări prielnice, introducîndu-l în cercurile înalte, l-ar fi trimis prin congresele unde se pun la cale treburile popoarelor şi dacă şi-ar fi folosit acolo geniul, cu care-l înzestrase interesul personal, fără îndoială ar fi fost glorios de util Franţei. Dar s-ar mai fi putut de asemenea întîmpla ca moşneagul, ieşind din Saumur, să nu mai fi fost bun de nimic. Poate că oamenii, ca şi anume animale, nu mai procreează o dată strămutaţi din climatul unde s-au născut.

— Do... mnu... le... pre... şe... din... te... spu... spu... neai că fa... fa... li... li... mentul...

Bîlbîiala unchiaşului, simulată de atîta amar de vreme şi care trecea drept firească, ca şi surzenia de care se văieta pe timp ploios deveniră în acea împrejurare atît de sîcîitoare pentru cei doi Cruchoţi, încît se strîmbau fără voie, făcînd atîtea sforţări, de parcă ar fi avut ei de isprăvit cuvintele în care se împotmolea dinadins podgoreanul.

Aici poate se arată nevoia să spunem povestea bîlbîielii şi a surzeniei lui Grandet. Nici un muritor din Anjou nu auzea mai bine şi nu putea să pronunţe mai limpede decît bătrînul podgorean

graiul localnic. Odinioară însă, cu toată șiretenia lui, fusese păcălit de un evreu, care, în cursul discuției, își făcea mîna pîlnie la ureche, pe motiv că auzea mai lesne, și se bîlbîia atît de mehenghi, încît Grandet, pradă omenoaselor porniri, se simți obligat să rostească el acestui pehlivan gîndurile și vorbele pe care le căuta, să ducă el la capăt judecățile lui, să vorbească așa precum ar fi vorbit afurisitul de evreu, să fie în sfîrșit evreul cu pricina, și nu Grandet. Dogarul ieși din această luptă ciudată, încheind singurul tîrg de care avea să-i pară rău toată viața lui de negustor. Dar dacă pierdu ceva bănește, cîștigă totuși un neprețuit învățămînt, și mai tîrziu îi culese roadele. Astfel moșneagul sfîrși prin a binecuvînta pe evreul care-l învățase arta de a-și scoate din răbdări adversarul comercial, concentrîndu-l asupra felului său de a vorbi și a-l face să-și piardă firul propriilor sale idei.

Or, în nici o altă afacere n-ar fi fost mai mare nevoie ca în aceasta de surzenia, de bîlbîiala, de încîlcelile sub care Grandet își ascundea intențiile. Mai întîi de toate nu voia să-și asume răspunderea ; apoi voia să rămînă stăpîn pe cuvîntul lui și să lase nelămurite adevăratele sale gînduri.

— Dom... nu... le de Bon... Bon... fons...

Pentru a doua oară după trei ani, Grandet îi spunea nepotului lui Cruchot : domnule de Bonfons !

Președintele se și văzu ales ginere de pehlivanul moșnegel.

— Spu... spu... neai... că fa... fa... fa... limentul poate fi împie... pie... di... di... cat... prin... prin...

— Prin înseşi tribunalele de comerţ. Aceasta se întîmplă zilnic, spuse domnul de Bonfons, crezînd că ghiceşte gîndul lui Grandet şi dorind să-l lămurească prieteneşte. Ascultă !

— Te as... ascult, răspunse umil unchiaşul, luînd mutra vicleană a copilului care-şi rîde de dascăl, părînd totuşi că-i dă ascultare, cu cea mai smerită evlavie.

— Cînd un om considerabil şi considerat, cum era de pildă răposatul dumitale frate la Paris...

— Fra... fra... tele meu... da...

— Este ameninţat de ruină...

— Asta se... se... nu... nu... me... şte rui... rui... nă ?

— Da ! Cînd ameninţarea falimentului devine de neînlăturat, Tribunalul de Comerţ, de care depinde neguţătorul, are, bagă de seamă, are puterea să numească printr-o hotărîre lichidatori. Lichidarea nu-i totuna cu falimentul. Dînd faliment, un om rămîne dezonorat, dar lichidînd, rămîne cinstit...

— Bi... bine zis ! Dacă nu co... stă mai mult, e al... altă vorbă ! zise Grandet.

— Dar lichidarea se poate face şi fără ajutorul Tribunalului de Comerţ. Căci, spuse preşedintele trăgînd o priză, cum se declară un faliment ?

— Hm ! Nu... nu... m-am gîn... gîn... dit la asta, răspunse Grandet.

— Mai înainte de toate, reluă magistratul, prin depunerea bilanţului la grefa tribunalului de către neguţător sau de procurist. În al doilea rînd, la cererea creditorilor. Dar dacă neguţătorul nu depune bilanţul şi nici un creditor nu cere tribunalului o hotărîre care să declare în faliment pe sus-numitul neguţător, ce se întîmplă ?

— Da... da... să... să ve... ve... dem...

— Atunci familia răposatului, reprezentanţii săi, moştenitorii sau neguţătorul însuşi, dacă nu e mort, sau prietenii săi, dacă e cumva ascuns, aceştia lichidează. Poate vrei să lichidezi dumneata afacerile fratelui dumitale ?

— Ah ! Grandet ! izbucni notarul. Ce bine ar fi ! Mai este un sentiment de onoare în fundul provinciei noastre. Dacă ţi-ai salva numele, căci e numele dumitale, ai fi un om...

— Sublim ! rosti preşedintele, întrerupîndu-şi unchiul.

— Fi... fireşte, răspunse bătrînul podgorean, fra... fratele meu s-a nu... nu... numit Grandet, ca... ca şi mi... min... ne, nici vor... vor... bă ! Această li... chi... dare ar fi în ori... orice caz folo... si... si... toare nepotului meu, pe... pe care îl... îl iubesc. Dar tre... trebuie să... să văd ! Nu cu... cu... nosc pezevenghii de la Paris... Eu sînt la Sau... Saumur, vezi bine. Îmi văd de viile mele... de gropile mele... de tre... tre... bu... burile mele. N-am is... iscălit niciodată poliţe. Ce este o poli... poliţă ? Am a... a... acceptat multe, n-am is... is... călit nici una. Am au... auzit că se pot răs... răs... cumpăra. Iată tot ce... ce... ştiu.

— Da, spuse preşedintele, poliţele se pot răscumpăra pe piaţă cu preţ de atîta ori atîta la sută. Înţelegi ?

Grandet îşi făcu mîna pîlnie peste ureche, şi preşedintele îi repetă fraza.

— Dar, răspunse podgoreanul, prin ur... ur... urmare, e de cîş... cîş... ti... gat gras în afa... ce... ce... rea asta ? Zău dacă ştiu ceva din toa... toa... te as... tea... la vîr... sta mea. Eu tre... tre... buie să ră... rămîn lipit aici, să... am grijă de grîne.

Grî... grî... nele mele se adună, şi... şi... cu ele plă... plă... teşti. Înainte de... de toate... trebuie să... să vezi de... de... recoltă. Am tre... treburi mai... i... importante la Froid... fond... Nu-mi pot pă... pă... răsi casa pentru în... în... curcături drăceşti pe ca... care ni... nici nu le pri... pricep de fel. Spui că tre... trebuie ca să li... li... chidez, ca să opresc decla... cla... raţia de fa... fa... li... li... ment, să fiu la Paris. Dar nu poţi fi în... în două lo... locuri, doar da... da... că eşti păsărică... şi...

— Te înţeleg ! strigă notarul. Ei bine, bătrîne amic, ai prieteni, prieteni încercaţi, care sînt în stare să facă orice pentru dumneata.

„Haide mai repede, gîndea în sine podgoreanul, hotărîţi-vă odată !"

— Şi dacă cineva ar pleca la Paris şi ar găsi pe cel mai mare creditor al fratelui dumitale Guillaume, şi i-ar zice...

— Stai pu... pu... ţin, reluă moşul, i-ar spu... spu... ne ce ? Ceva cam aşa : „Domnul Grandet din Saumur încoace... coace, domnul Grandet din Saumur pe din... co... lo. Îşi iubeşte fra... fra... te... le şi nepotul, Grandet e o ru... ru... dă mi... nu... nu... nată şi are ce... cele mai bu... bune in... ten... ţii. El şi-a vîndut bi... bi... ne re... col... col... ta. Nu declaraţi fa... falimentul sfătuiţi-vă şi numiţi li... li... chi... da... da... tori. Atunci Grandet va ve... ve... vedea. Veţi cîştiga mai mult li... li... chidînd de... decît dacă lă... lăsaţi oamenii justiţiei să... să-şi vîre na... nasul... Nu-i aşa ?

— Adevărat ! încuviinţă preşedintele.

— Pentru că, vezi, domnule de Bon... Bon... Bon... fons, trebuie să vezi bi... bi... ne înainte de a te ho... ho... tă... rî. Ce nu se poate... nu se poa... poa... te. În orice afacere du... du... bi... oasă, ca

să nu te rui... rui... ruinezi trebuie să cu... cunoşti mi... mi... jloace... cele şi gre... gre... u... u... u... u... tăţile. Nu-i aşa ?

— Fără îndoială ! căzu de acord din nou preşedintele. Părerea mea este că în cîteva luni s-ar putea să răscumpărăm creanţele pentru o sumă de, şi să plătim apoi integral prin bună înţelegere. Ah ! Ah ! duci mai departe cîinii arătîndu-le bucata de slănină ! Cînd nu-i declaraţie de faliment şi cînd ai în mînă titlurile creanţelor, eşti alb ca neaua.

— Ca nea... nea... neaua ? repetă Grandet, făcînd iar mîna pîlnie la ureche. Nu înţe... ţe... leg cum vi... vi... ne asta ?

— Dar, strigă preşedintele, ascultă-mă !

— As... as... cult.

— Un efect e o marfă a cărei valoare poate să scadă şi să urce. E o urmare a principiului lui Jérémie Bentham[1] asupra cametei. Acest publicist a dovedit că prejudecata, care aruncă atîta ocară asupra cămătarilor, e o prostie.

— Ei ! făcu unchiaşul.

— Ţinînd seamă că în principiu, după Bentham, banul e o marfă, şi ceea ce reprezintă el e de asemenea marfă, reluă preşedintele ; ţinînd seamă că supusă variaţiilor obişnuite, care diriguiesc treburile comerciale, marfa-bilet purtînd o iscălitură sau alta, după cum cutare sau cutare articol abundă sau lipseşte de pe piaţă, după cum e scumpă sau scade la nimic, tribunalul or-

---

[1] Filozof şi jurisconsult englez (1748—1832), discipol al materialiştilor englezi şi francezi, el avea ca maximă „cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni", socotind însă în chip eronat că un asemenea lucru ar fi posibil sub capitalism. El recomanda evaluarea plăcerilor după cantitatea de fericire pe care ele o dau, pretinzînd astfel a fi creat o ştiinţă nouă : aritmetica morală.

donă... vai ! da prost mai sînt... părerea mea e că vei putea răscumpăra datoriile fratelui dumitale cu douăzeci şi cinci la sută.

— Îl chea... chea... mă Jé... Jé... Jérémie Ben... ?

— Bentham, un englez.

— Acest Jérémie o să ne scutească de multe necazuri în afaceri, recunoscu notarul rîzînd.

— Englezii ăştia au cî... cî... teodată bun-simţ, spuse Grandet. Ast... fe... fel, după Ben... Ben... Bentham, dacă poliţele fratelui meu pre... ţu... ţu... iesc... ba nu preţuiesc nimic ! Ce zici, aşa e ? Asta îmi pa... pa... re lim... limpede... Creditorii vo... vor fi... ba nu vor fi... Înţeleg !

— Lasă-mă să-ţi lămuresc toate acestea, zise preşedintele. De drept, dacă dumneata posezi toate titlurile creanţelor datorate de casa Grandet, fratele dumitale sau succesorii lui nu datorează nimănui nimic. Bun.

— Bun ! întări unchiaşul.

— Într-adevăr, dacă efectele fratelui dumitale se negociază, pricepe bine acest cuvînt, pe piaţă cu atîta pierdere la sută, dacă vreunul din prietenii dumitale, trecînd pe acolo, le-a răscumpărat, creditorii nefiind siliţi să le dea, succesiunea răposatului Grandet din Paris e perfect încheiată.

— Asta e a... de... de... vărat ! Aface... rile sînt afa... fa... faceri ! spuse dogarul. Fie a... a... aşa. Dar, presupunînd asta în... în... ţelegi ? e greu. N-am ni... nici ba... bani, ni... nici timp, nici...

— Da, dumneata nu te poţi deranja. Atunci uite ce : mă duc eu la Paris, o să-mi plăteşti doar drumul, o nimica toată. Voi da ochi cu creditorii, o să le vorbesc, o să-i amîn şi totul se va aranja cu un surplus de plată, pe care dumneata ai să-l

adaugi la valorile de lichidare, ca să recapeți titlurile polițelor.

— Dar vo... vo... vom vedea aceasta ; nu... nu... nu pot ; nu... nu... nu vre... vre... vreau să mă anga... ga... jez fă... fără să... Ca să... să... scurtez, cine nu... nu poate, nu-u, nu poate ! Ați în... țe... țe... les ?

— Adevărat.

— Mi-e ca... capul to... to... tobă de cele cîte mi... mi... mi-ați spus. Ia... ia... tă, e pri... ma oară în vi... ața mea cînd tre... tre... buie să-mi ba... bat capul cu de astea.

— Pricep, nu ești jurisconsult.

— Sînt un bie... biet podgorean și ha... ha... bar nu am de ce mi-ați spus ; tre... tre... buie să mă gîn... gîn... gîndesc.

— Ei bine, încheie președintele, părînd că dorește să sfîrșească convorbirea.

— Nepoate ! îl întrerupse mustrător notarul.

— Da, unchiule, zise președintele.

— Lasă-l pe domnul Grandet să se lămurească. E vorba de un mandat foarte important. Scumpul nostru prieten trebuie să chibzuiască...

O lovitură de ciocan, care anunța sosirea familiei des Grassins, intrarea și ploconelile lor, îl împiedicară pe Cruchot să-și isprăvească fraza. Notarul fu bucuros de această întrerupere ; Grandet îl și privea pieziș, și negul vînos vestea o aprigă furtună lăuntrică. Mai întîi, prudentul notar nu găsea potrivit ca un președinte al tribunalului de primă instanță să se ducă la Paris pentru a face să capituleze niște creditori și să devină complice într-o învîrteală, care se bătea cap în cap cu strictele legi ale cinstei, apoi, cum nu-l auzise pe moș Grandet pronunțîndu-se asu-

pra vreunei plăţi cît de mici, tremura la gîndul că nepotu-său ar putea fi tîrît într-o asemenea afacere. Folosi deci clipa cînd intră familia des Grassinilor, pentru a-şi lua nepotul la braţ ca să-l ducă în dreptul ferestrei.

— Te-ai arătat grozav de săritor la nevoie, nepoate ; dar la naiba cu atîta devotament ! Dorinţa de a pune mîna pe fată te orbeşte — drace! nu trebuie să procedezi ca un nerod. Lasă-mă pe mine să conduc barca, tu să ajuţi doar la cîrmă. Oare are rost să-ţi compromiţi demnitatea de magistrat într-o asemenea... ?

Nu apucă să sfîrşească ; îl auzi pe domnul des Grassins spunînd bătrînului dogar, cînd îi întinse mîna :

— Grandet, am aflat groaznica nenorocire ce s-a abătut asupra familiei dumitale, nenorocirea casei Guillaume Grandet şi moartea fratelui dumitale ; venim ca să-ţi exprimăm toată părerea de rău cu care luăm parte la acest trist eveniment.

— Nu e vorba de altă nenorocire, decît de moartea domnului Grandet mezinul ! îl întrerupse notarul pe bancher. Poate că nu s-ar fi sinucis dacă i-ar fi trecut prin minte să-şi cheme fratele în ajutor. Vechiul nostru prieten, cinstit pînă în vîrful unghiilor, are de gînd să lichideze datoriile casei Grandet din Paris. Nepotul meu, preşedintele, ca să-l scutească de angaralele unei afaceri cu totul judiciare, se oferă să plece numaidecît la Paris, cu scopul de a negocia cu creditorii şi de a-i mulţumi cum se cuvine.

Cuvintele acestea, întărite de atitudinea podgoreanului, care-şi mîngîia bărbia, uimiră peste măsură pe cei trei des Grassins, care tot timpul

drumului bîrfiseră pe toate fețele avariția lui Grandet, învinuindu-l chiar de moartea fratelui.

— Ah ! știam eu bine ! izbucni bancherul privindu-și soția. Ce-ți spuneam pe drum, doamnă des Grassins ? Grandet e cinstit pînă în vîrful unghiilor și nu va îngădui ca numele lui să fie cît de puțin atins ! Banul fără cinste e o boală. Mai există onoare în provinciile noastre ! Asta-i frumos, mai mult decît frumos, Grandet ! Sînt un vechi ostaș, nu știu să-mi ascund gîndul ; o spun verde : asta, la naiba, e sublim !

— Dar su... su... bli... bli... mul co... co... costă cam scump ! răspunse prefăcutul moșulică, în timp ce bancherul îi strîngea mîna călduros.

— Însă asta, scumpul meu Grandet, cu voia domnului președinte, reluă des Grassins, este o afacere pur comercială și cere un negustor încercat. Nu se impune oare să fii versat în socoteli de schimb, în avansuri, în calcule de dobînzi ? Eu sînt nevoit să plec la Paris pentru treburile mele, încît aș putea...

— Vom căuta deci să ne a... a... aranjăm a... am... amîndoi în marginile posibilităților, fără să mă... mă... a... an... angajez cu... cu ceva, spuse Grandet bîlbîindu-se ; pentru... că... ve... ve... vezi dumneata, domnul președinte îmi cerea, firește, cheltuielile de drum...

Unchiașul nu mai bîlbîi ultimele cuvinte.

— Ce vorbă ! exclamă doamna des Grassins, dar e o plăcere să mergi la Paris ! Eu aș plăti bucuroasă drumul, numai să mă duc.

Spunînd, făcu soțului un semn, încurajîndu-l să le sufle adversarilor cu orice preț această însărcinare ; apoi privi foarte ironic la cei doi Cruchoți, care făcuseră o mutră de mai mare mila.

Grandet îl apucă pe bancher de un nasture al hainei şi-l trase la o parte.

— Am mai multă încredere în dumneata, decît în preşedinte, îi şopti el. Pe urmă, mai e o altă poveste cu cîntec de data asta, adăugă el mişcîndu-şi negul. Vreau să-mi pun oarecare ordine în rentă ; am cîteva mii de franci, pe care n-aş vrea să-i plasez decît în obligaţii de optzeci de franci bucata. Cică, după cum spune lumea, aceste maşinării ar fi de obicei în scădere către sfîrşitul lunii. Te pricepi la asta, nu-i aşa ?

— Te cred ! Prin urmare aş avea de luat pentru dumneata rente de cîteva mii de franci ?

— Nu cine ştie ce mare lucru pentru început. Dar... nici o vorbă ! Vreau s-o fac fără să se afle... Vei încheia afacerea pe la sfîrşitul lunii, dar să nu sufli nici un cuvînt Cruchoţilor ; le-ar sta în gît. Fiindcă pleci la Paris, vom vedea totodată cum cad bobii pentru bietul meu nepot.

— Sîntem înţeleşi. Voi pleca mîine cu poştalionul, rosti tare des Grassins, şi voi veni să iau de la dumneata ultimele dispoziţiuni... La ce oră ?

— La cinci după-amiază, hotărî podgoreanul, frecîndu-şi mîinile.

Cele două tabere mai rămaseră încă vreo cîteva clipe pe poziţie. După un răstimp de tăcere, des Grassins, bătîndu-l pe Grandet cu palma pe umăr, spuse :

— Mare noroc, să ai rude ca dumneata...

— Da, da, fără s-o arăt, răspunse Grandet, sînt un frate bun. Mi-am iubit fratele şi am s-o dovedesc, dacă... dacă... n-are să coste...

— O să vă lăsăm acum, Grandet ! spuse bancherul, întrerupîndu-l la timp, mai înainte de a-şi

sfîrşi fraza. Plec aşa de devreme pentru că mai am de pus ordine în unele treburi.

— Bine, bine, şi eu mă... mă... retrag în camera de... de... deliberare, cum spune preşedintele Cruchot, ca să mă gî... gî... gîndesc la ceea ce ştii.

„Al naibii ! Nu mai sînt «domnul de Bonfons»", se gîndi îngrijorat magistratul, a cărui mutră căpătase înfăţişarea unui judecător plictisit de-o pledoarie.

Capii celor două familii rivale plecară împreună. Nici unii, nici alţii nu se mai gîndeau la trădarea lui Grandet faţă de podgoreni, ci se iscodeau reciproc, dar în zadar, să afle ce gîndeşte celălalt despre adevăratele intenţii ale moşului în această nouă afacere.

— Mergeţi şi dumneavoastră cu noi la doamna Dorsanval ? îl întrebă des Grassins pe notar.

— O să venim ceva mai tîrziu, răspunse preşedintele. Dacă unchiul îmi îngăduie, i-am făgăduit domnişoarei de Gribeaucourt să-i dau bună seara, aşa că mai întîi o să trecem pe acolo.

— La revedere, deci, domnilor, încheie doamna des Grassins.

Şi cînd des Grassinii fură la cîţiva paşi de Cruchoţi, Adolphe îşi dădu cu părerea :

— Au cam rămas cu botul pe labe, nu ?

— Mai încet, băiatule ! îl povăţui maică-sa. Ar putea să te-audă ! De altfel, ceea ce spui nu-i de cel mai bun gust şi miroase a obrăznicii studenţeşti.

— Ce zici de asta, unchiule ? izbucni magistratul, cînd îi socoti pe des Grassini destul de departe, am început prin a fi preşedintele de Bonfons şi am sfîrşit prin a ajunge în cele din urmă un simplu Cruchot !

— Văzui şi eu că ai pus-o la inimă, dar ce să-i faci ? Vîntul sufla de partea des Grassinilor. Prostănac mai eşti, cu toată deşteptăciunea ta !... Lasă-i să se îmbarce pe un „vom vedea“ al moşulicului Grandet şi fii pe pace, dragul meu : Eugénie tot nevasta ta are să fie...

În cîteva clipe vestea mărinimiei lui Grandet se răspîndi în trei case deodată, şi în tot tîrgul nu se mai vorbi decît despre acest devotament frăţesc. Fiecare îl ierta pe Grandet pentru vînzarea vinului, încheiată în dispreţul înţelegerii dintre podgoreni, şi-i admira cinstea, lăudîndu-i mărinimia, de care nu-l crezuseră în stare. E în firea francezului să se înflăcăreze, să se burzuluiască, să se aprindă, pentru meteorul de o clipă, pentru toate nimicurile trecătoare ale actualităţii. Dar masele, popoarele, să fie oare fără memorie ?

După ce Grandet închise uşa, o chemă pe Nanon :

— Nu da drumul cîinelui şi nu te culca, avem de lucru împreună. La ora unsprezece, Cornoiller trebuie să fie la poartă cu căruţa de la Froidfond. Pîndeşte-l cînd vine, ca să nu bată, şi spune-i să intre binişor. Legile poliţiei pedepsesc gălăgia în timpul nopţii. De altfel mahalaua nu trebuie să ştie că plec la drum.

Spunînd aceasta, Grandet se urcă în laboratorul său, unde Nanon îl auzi mişcîndu-se, răsfoind, umblînd de colo pînă colo, dar cu mare băgare de seamă. Nu voia, fireşte, să-şi trezească nici nevasta, nici fata, şi, mai presus de toate, nu voia să aţîţe curiozitatea nepotului, pe care începu să-l afurisească că ţine lumina aprinsă în odaia lui. Pe la miezul nopţii, cum Eugénie se gîndea numai la nefericitul ei văr, crezu că aude

plînsul unui om pe moarte şi, pentru ea, acest muribund nu putea fi decît Charles : cînd se despărţise de dînsul era aşa de palid şi deznădăjduit ! Poate că s-o fi şi omorît, cumva. Împinsă de această groază, se înfăşură într-o haină cu glugă şi voi să iasă. Întîi zări prin crăpătura uşii o lumină mare şi o cuprinse spaima să nu fi luat foc ceva, undeva ; apoi se linişti, auzind pasul greoi al mătăhăloasei Nanon şi glasul ei, amestecat cu nechezatul mai multor cai.

„O fi vrînd oare tata să-l răpească pe verişor?" se întrebă naiv şi absurd, deschizînd încet uşa, ca să nu scîrţîie, dar în aşa fel, ca să vadă ce se petrece în coridor.

Deodată ochii ei întîlniră pe cei ai părintelui său, şi privirea lui, deşi vagă şi nepăsătoare, o înmărmuri de spaimă. Moşneagul şi Nanon purtau amîndoi pe umărul drept un par vîrtos, ce susţinea, legat cu odgon, un butoiaş din cele pe care moş Grandet le mai fabrica din cînd în cînd, ca să-i treacă de urît.

— Sfîntă fecioară ! Greu mai este, domnule ! spuse cu glas scăzut Nanon.

— Ce păcat că nu sînt în el decît gologani de aramă ! răspunse moşulică. Bagă de seamă să nu dai peste sfeşnic !

Scena era luminată de o singură lumînare aşezată între fiarele rampei.

— Cornoiller, se adresă Grandet paznicului său *in partibus* [1], ţi-ai luat pistoalele ?

---

[1] Expresia latină completă este *in partibus infidelium* (în regiunile locuite de necredincioşi) şi se aplica episcopilor onorifici, care nu aveau o eparhie precisă ; prin extensiune : slujbaş cu titlu onorific, fără funcţie delimitată.

— Nu, domnule! Ce primejdie ar putea fi pentru nişte gologani?...

— Nici una, încuviinţă Grandet.

— De altfel, o să ajungem repede, reluă paznicul, fermierii au ales pentru dumneavoastră cei mai ageri cai.

— Bine, bine, cred că nu le-ai spus unde mă duc!

— Nici nu ştiam unde.

— Bine! Trăsura e zdravănă?

— Asta, stăpîne, ar putea duce şi trei mii. Ce greutate pot avea butoaiele astea?

— Ştiu eu prea bine! spuse Nanon. Au aproape o mie opt sute de piese fiecare.

— Pune-ţi lacăt gurii, Nanon! Să-i spui doamnei că am plecat la ţară. Pe la vremea prînzului voi fi înapoi. Hai, Cornoiller! Trebuie să ajungem la Angers înainte de ora nouă.

Trăsura porni. Nanon zăvorî poarta cea mare, slobozi cîinele, se culcă cu umărul amorţit, şi nimeni din mahala nu bănui nici plecarea, şi nici pricina plecării lui Grandet. Discreţia moşneagului era absolută. Nimeni nu văzuse vreodată vreun ban în casa lui, bucşită cu aur. Cînd au ajuns la urechea unchiaşului zvonurile din port că s-a dublat preţul aurului din pricina numeroaselor încărcări făcute la Nantes şi că în Angers sosiseră speculanţi ca să-l cumpere, bătrînul podgorean, printr-un simplu împrumut de cai cerut de la fermierii săi, se duse să-şi vîndă aurul şi să aducă înapoi, sub formă de valori de la perceptorul general al Tezaurului, suma cuvenită pentru cumpărarea rentelor, după ce-o rotunjise din plin cu zărăfescul cîştig la schimbul aurului.

— Tata pleacă, îngînă nedumerită Eugénie, care auzise totul din susul scării.

Liniştea se revărsă din nou peste întreaga casă şi, după ce huruitul trăsurii se îndepărtă treptat, nici ţipenie nu se mai auzi în Saumurul adormit. În acea clipă, Eugénie simţi în inima ei, înainte de a-i ajunge la ureche, ecoul unui plîns, care răzbea prin pereţi, din odaia vărului. O dîră luminoasă, subţire ca ascuţişul unei săbii, străbătea prin crăpătura uşii şi tăia de-a curmezişul balustrada vechii scări.

— Ah, cum se mai chinuie, îl compătimea ea urcînd două trepte.

Un nou suspin o atrase în pragul camerei. Uşa era întredeschisă; o împinse. Charles dormea. Capul îi atîrna pe speteaza străvechiului fotoliu; mîna scăpase condeiul şi spînzura pînă aproape de pămînt. Răsuflarea tînărului, întretăiată din pricina acestei poziţii prăbuşite, o sperie pe Eugénie, care de îndată păşi înăuntru.

„Cît de istovit trebuie să fi fost, ca să cadă răpus aşa! îşi spuse, uitîndu-se la cele vreo zece scrisori pecetluite. Citi adresele: domnilor Farry, Breilman et Co., carosieri; domnului Buisson, croitor etc.

„Îşi pune în ordine toate afacerile, ca să poată părăsi mai repede Franţa“, se gîndi ea.

Privirea îi alunecă asupra altor două scrisori, deschise. Cuvintele cu care începea una, *„Scumpa mea Annette...“*, făcură să i se întunece lumina ochilor. Inima îi bătu cu putere, tălpile îi rămaseră pironite pe duşumea.

„«Scumpa mea Annette!» Iubeşte, este iubit. Nici o speranţă... Ce-i scrie?“

Aceste gînduri i-au străpuns inima şi cugetul. Citea cuvintele înscrise cu litere de foc pînă şi pe pardoseală.

„Să şi renunţ la el ? Nu, nu voi citi această scrisoare. Trebuie să plec... Dar dacă aş citi-o ?"

Se uită la Charles, îi luă blînd capul, i-l rezemă de fotoliu, iar el se lăsă asemenea unui copil, care şi prin somn îşi cunoaşte mama şi primeşte, fără a se deştepta, ocrotirea şi sărutul ei. Într-adevăr, ca o mamă, Eugénie ridică mîna care atîrna şi, tot ca o mamă, îi sărută înduioşată părul. „Scumpă Annette !" Un demon îi strigă mereu cele două cuvinte la ureche.

„Ştiu că fac rău, dar tot voi citi scrisoarea !" se hotărî în sfîrşit.

Nobila sa probitate încercă a se împotrivi. Îşi întoarse faţa. Pentru întîia oară în viaţă, binele şi răul se întîlniră în inima ei. Pînă atunci n-avusese de ce să roşească. Pasiunea şi curiozitatea au biruit însă. Fiecare frază îi dogori inima şi mai cumplit, iar arşiţa văpăii care o străbătea în timpul lecturii o făcu să se pătrundă şi mai adînc de fiorul primei iubiri.

„Scumpa mea Annette, nimic nu ne-ar fi despărţit, dacă nu s-ar fi întîmplat nenorocirea care mă copleşeşte şi pe care nici o prudenţă omenească n-ar fi putut s-o prevadă. Tatăl meu s-a omorît, averea lui şi a mea sînt pierdute. Am rămas orfan la vîrsta la care, prin felul creşterii ce mi s-a dat, pot trece încă drept un copil ; cu toate acestea trebuie să mă ridic cu bărbăţie din prăpastia unde m-am prăbuşit. Mi-am petrecut o parte din această noapte făcînd socoteli. Dacă aş vrea să părăsesc Franţa ca un om cinstit, şi nu trebuie să te îndoieşti de asta, nu mi-ar rămîne nici o sută de franci ca să-mi încerc norocul în Indii sau în America. Da, biata mea Anna, mă duc să fac avere în ţinuturile

cu cel mai ucigaş climat. Sub acel cer, mi s-a spus, o agoniseşti iute şi sigur. Cît despre a rămîne la Paris, n-aş fi capabil. Nici sufletul, nici obrazul meu nu sînt din urzeala care să suporte afrontul, răceala, dispreţul ce-l aşteaptă pe cel ruinat, feciorul falitului! dumnezeule! Să datorezi două milioane! Aş muri în duel încă din prima săptămînă. De aceea, nici gînd să mă întorc. Dragostea ta, cea mai duioasă şi devotată care a înnobilat vreodată o inimă omenească, nici ea n-ar putea să mă cheme îndărăt. Căci, vai! iubita mea, n-am atîţia bani ca să merg unde mergi tu, să-ţi dau şi să primesc o ultimă sărutare, o sărutare prin care aş sorbi cu prisosinţă forţa cuvenită pentru tot ceea ce am de gînd să fac...“

„Bietul Charles, ce bine că am citit! Am aur, am să i-l dau!“ îşi spuse Eugénie.

Reluă apoi lectura, după ce-şi şterse lacrimile.

„Nu mă gîndisem pînă acum la toate năpastele mizeriei. Chiar dacă aş izbuti să înjgheb cele cîteva sute de ludovici trebuincioşi pentru drum, tot n-aş avea nici un ban în plus ca să-mi mai cumpăr cîte ceva. Dar nu, nu voi avea nici o sută de ludovici şi nici unul singur; n-o să ştiu ce o să-mi rămînă decît după achitarea datoriilor mele de la Paris. Dacă nu-mi va mai rămîne nimic, mă voi duce liniştit la Nantes, mă voi îmbarca ca simplu matelot şi voi începe aşa cum au început mulţi oameni harnici, care n-au avut un gologan şi s-au înapoiat bogaţi din Indii. De azi-dimineaţă îmi privesc cu sînge rece viitorul. E mai îngrozitor pentru mine ca pentru oricare altul, pentru mine, care am fost alin-

tat de o mamă ce m-a adorat, iubit de cel mai bun dintre părinți și care la intrarea în viață am întîlnit o dragoste ca aceea a Annei ! N-am cunoscut decît plăcerile vieții : această fericire nu putea dăinui. Cu toate acestea, scumpa mea Annette, am mai mult curaj decît s-ar presupune că poate avea un june obișnuit cu huzurul, mai ales cu răsfățul celei mai fermecătoare femei din Paris, legănat de bucuriile familiei, căruia îi surîdea acasă totul, ale cărui dorințe erau lege pentru tatăl său... Ah ! tata ! el... mort, Annette... Și iată că m-am gîndit la situația mea, m-am gîndit și la a ta. Am îmbătrînit grozav de mult în douăzeci și patru de ore. Scumpă Anna, dacă pentru a mă avea lîngă tine, la Paris, ar trebui să renunți la toate plăcerile tale, la toaletele tale, la loja ta de la Operă, cu toate aceste sacrificii încă tot n-am ajunge la acoperirea cheltuielilor mele risipitoare, și apoi nici n-aș primi atîtea jertfe. Ne vom despărți deci azi pentru totdeauna.“

„O părăsește, sfîntă fecioară. Ce fericire !“
Eugénie sări de bucurie. Charles făcu o mișcare, ea îngheță de spaimă, dar, din fericire pentru dînsa, el nu se deșteptă. Apoi urmă :

„Cînd mă voi întoarce ? Nu știu. Clima din Indii îmbătrînește repede pe un european, care pe deasupra mai și muncește. Să spunem peste zece ani. Fata ta va fi atunci de optsprezece ani, te va urmări pas cu pas, lumea va fi crudă cu tine, și mai crudă, poate, fiica ta. Avem destule pilde ale acestor verdicte mondene și ale ingratitudinii din partea atîtor fete ; să tragem concluzii din ele. Păstrează în adîncul inimii tale, așa cum o fac eu,

amintirea celor patru ani de fericire, şi fii credincioasă, dacă poţi, sărmanului tău prieten. Totuşi, n-am să ţi-o pretind, pentru că, vezi tu, scumpa mea Annette, trebuie să mă conformez situaţiei mele, să privesc ca un burghez viaţa, s-o calculez cît mai convenabil. Deci trebuie să mă gîndesc la căsătorie ; căsătoria a ajuns neapărat trebuincioasă vieţii mele noi şi îţi mărturisesc că am găsit aici, în Saumur, la unchiul meu, o verişoară, ale cărei maniere, chip, suflet şi judecată ţi-ar plăcea şi care pare să aibă...“

Scrisorea se oprea aici.

„Trebuie să fi fost grozav de obosit, dacă n-a mai putut să continue !“ îşi spuse Eugénie.

Şi astfel îl justifica ! Cum ar fi fost oare cu putinţă ca această fată inocentă să bage de seamă răceala acelei scrisori ? Pentru tinerele fete, crescute în frica lui dumnezeu, neştiutoare şi pure, totul este iubire de îndată ce pun piciorul pe vrăjitul tărîm al iubirii. Ele calcă pe acest tărîm învăluite de cereasca lumină ce-o răsfrînge sufletul lor şi care se revarsă în raze asupra iubitului ; ele îl înfrumuseţează cu văpaia propriului lor simţămînt şi îi atribuie frumoasele lor gînduri. Erorile femeii vin aproape întotdeauna din credinţa ei în bine sau din încrederea în adevăr. Aceste cuvinte : „Scumpa mea Annette“, „iubita mea“, răsunau în inima Eugéniei ca graiul cel mai încîntător al dragostei şi-i mîngîiau sufletul, cum în copilărie îi mîngîiară urechea divinele note din *Venite, adoremus,* repetate de orgă. De altminteri, lacrimile, care mai scăldau încă ochii lui Charles, îi trădau toate simţămintele nobile ce seduc întotdeauna o tînără fecioară.

De unde ar fi putut ea să ştie că dacă Charles îşi iubea într-aşa măsură tatăl şi că dacă-l plîngea aşa de sincer, această dragoste izvora mai puţin din bunătatea inimii sale, decît din bunătatea răposatului părinte ? Doamna şi domnul Guillaume Grandet, satisfăcînd toate fanteziile odorului lor, răsfăţîndu-l cu toate îndestulările averii, îl apăraseră astfel de acele josnice şi odioase calcule, de care sînt capabili mai toţi copiii Parisului, cînd, faţă în faţă cu ispitele marelui oraş, îşi înăbuşă necăjiţi dorinţele, urzind planuri mereu amînate şi întîrziate de părinţii ce se încăpăţînează să supravieţuiască, în loc să-i lase mai grabnic stăpîni pe moştenire. Marea risipă a părintelui izbutise astfel să sădească o adevărată dragoste de fiu în inima copilului fără gînduri ascunse.

Totuşi, Charles era un copil al Parisului, obişnuit de moravurile pariziene şi deprins de însăşi Annette să calculeze totul ; un om prea timpuriu bătrîn sub mască de tînăr. Şi tot aşa de prea timpuriu căpătase acea spăimîntătoare educaţie a lumii, unde într-o singură seară se comit, în gînd şi prin vorbă, mai multe crime decît acelea pe care justiţia le pedepseşte la curtea cu juri, unde cuvintele de spirit asasinează cele mai măreţe idei, unde nu treci drept tare decît dacă vezi just ; şi unde a vedea just înseamnă a nu crede în nimic, nici în sentimente, nici în oameni, nici chiar în evenimente : acolo se falsifică evenimentele. Acolo, pentru a vedea just trebuie să cîntăreşti în fiecare dimineaţă punga unui prieten, trebuie să ştii a te ridica politiceşte peste tot ce se întîmplă ; pentru moment să nu admiri nimic, nici operele de artă, nici faptele înălţătoare, şi să acorzi tuturor ca

singur mobil numai şi numai interesul personal. După miile lor de nebunii, marea doamnă, frumoasa Annette, îl silea îndeobşte pe Charles să gîndească serios ; îi vorbea de situaţia lui viitoare, trecîndu-i prin păr parfumata sa mînă ; îi făcea planurile vieţii, potrivindu-i un cîrlionţ ; îl feminiza şi în acelaşi timp îl meschiniza. Îndoită corupţie, dar corupţie elegantă şi subţire, de lume mare.

— Ce prostuţ mai eşti, Charles ! îi spunea ea. Mare caznă pe mine să te obişnuiesc cum să te porţi cu oamenii. Ai fost foarte nepoliticos cu domnul Lupeaulx. Ştiu prea bine că nu e un om onorabil ; dar aşteaptă să nu mai fie la putere, şi atunci dispreţuieşte-l cît vei pofti. Ştii ce ne spunea doamna Campan ? „Dragele mele, atîta vreme cît cineva e în minister, adoraţi-l ; cînd a căzut, ajutaţi-l să se scufunde cît mai adînc ! Puternic, e un fel de zeu ; dărîmat, e mai prejos decît Marat în baie[1], căci el trăieşte, pe cînd Marat e mort. Viaţa e un nesfîrşit şirag de combinaţii, şi trebuie să le descoşi, să le urmăreşti ca să te poţi menţine mereu la locul cel mai bun."

Charles era un june prea la modă, fusese prea alintat de părinţii lui, prea iubit de toată lumea ca să poată fi capabil de mari sentimente. Grăuntele de aur pe care maică-sa i-l aruncase în suflet se subţiase prin filiera vieţii pariziene ; îl folosise deocamdată numai la suprafaţă şi avea să-l macine apoi în pulbere prin frecare. Dar Charles nu împlinise atunci decît douăzeci şi unu de ani. La vîrsta asta, prospeţimea vieţii pare ne-

---

[1] Revoluţionar consecvent, deputat al Convenţiunii, redactor al ziarului *Prietenul poporului,* Marat (1743—1794) a luat poziţie împotriva monarhiei ; a fost asasinat în baie de regalista Charlotte Corday.

despărțită de candoarea sufletului. Glasul, privirea, chipul păreau că se armonizează cu sentimentele. Astfel, cel mai aspru judecător, cel mai sceptic avocat, cel mai puțin ușuratic dintre cămătari nu vor să creadă niciodată în bătrînețea inimii, în corupția calculelor feroce atîta vreme cît ochii sînt scăldați într-o limpede lumină și cîtă vreme nici o cută nu brăzdează fruntea. Charles nu avusese niciodată preilejul să aplice maximele moralei pariziene, și pînă în acea zi se fălea cu lipsa lui de experiență. Dar fără să-și dea seama, egoismul se infiltrase în el. Germenii economiei politice, pentru uzul special al parizianului, latenți în inima lui, nu întîrziară să încolțească din clipa în care, în loc de spectator lenevit, deveni actor în drama vieții reale.

Aproape toate fetele se lasă în voia dulcilor promisiuni ale acestor aparențe ; dar Eugénie, chiar de-ar fi fost prudentă și pătruzătoare, cum sînt anumite fete din provincie, putea oare să se îndoiască de acest văr, cînd apucăturile, vorbele și faptele lui răspundeau atît de deplin la tainicele aspirații ale inimii sale ? O întîmplare fatală pentru ea o făcuse martoră la ultimele spasmuri de adevărată sensibilitate, cîtă mai exista în această inimă tinerească, și să audă, ca să spunem așa, ultimele suspine ale conștiinței.

Lăsă deci la o parte acea scrisoare, care i se părea plină de dragoste, și începu să-și contemple cu înduioșare vărul adormit ; tinereștile iluzii ale vieții mai jucau pentru dînsa pe fața lui ; își făcu mai întîi sieși jurămîntul să-l iubească pe vecie.

Apoi își aruncă ochii pe cealaltă scrisoare, fără să mai dea mare importanță acestei indiscreții ; și,

citind-o, avu prilejul să capete alte dovezi ale înaltelor însuşiri, pe care, ca orice femeie, le atribuie alesului inimii sale :

„Scumpul meu Alphonse, în clipa în care vei citi scrisoarea asta, eu nu voi mai avea prieteni ; dar îţi mărturisesc că, îndoindu-mă de aşa-zişii oameni de lume obişnuiţi să facă risipă cu acest cuvînt, de prietenia ta nu m-am îndoit. Încît apelez la tine să lichidezi afacerile mele, şi, numai contînd pe tine, am nădejdea că voi trage un folos cît mai mare din tot ce mai posed. Trebuie acum să-ţi aduc la cunoştinţă situaţia mea. Nu mai am nimic şi vreau să plec în Indii. Am scris tuturor oamenilor cărora le datorez ceva bani, şi vei găsi alăturat lista lor, atît de exactă cît am putut-o alcătui din memorie. Biblioteca, mobilele, trăsurile, caii etc. valorează îndestul, cred, pentru a-mi plăti datoriile. Nu vreau să mi se păstreze decît nimicurile ieftine, care să-mi slujească drept început de instalare. Scumpul meu Alphonse, îţi voi trimite de aici o procură în toată regula pentru vînzarea asta în caz de contestaţie. Îmi vei trimite toate armele. Apoi, opreşte-ţi-l pe Briton. Nimeni nu va da preţul care se cuvine pe acest minunat animal, prefer să ţi-l dăruiesc, după cum lasă muribundul inelul de datină executorului testamentar. Mi-am comandat o foarte frumoasă trăsură la Farry, Breitman et Co., dar ei n-au predat-o ; obţine de la ei s-o păstreze, fără a mai pretinde ceva ; dacă se vor împotrivi, înlătură tot ce mi-ar putea păta onoarea în starea în care mă aflu. Mai datorez englezului şase ludovici pierduţi la joc, nu uita să-i...“

Eugénie nu sfîrşi.

„Dragul meu văr!“ spuse ea lăsînd scrisoarea şi fugind cu paşi mărunţi în odaia ei, cu una din lumînări în mînă.

Acolo, cuprinsă de un val de bucurie, deschise sertarul unui scrin vechi de stejar, una din cele mai frumoase opere ale epocii numite Renaştere şi pe care se mai zărea, pe jumătate ştearsă, faimoasa salamandră regală [1]. Luă de acolo o pungă mare, cîntări din ochi cu mîndrie greutatea pungii şi se apucă să cerceteze bilanţul de mult uitat al micii sale vistierii.

Dădu mai întîi la o parte douăzeci de portugheze încă noi, bătute sub domnia lui Ioan al V-lea, în 1725, preţuind la schimb cît cinci lisaboniene, adică o sută şaizeci şi opt de franci şi şaizeci şi patru de centime, cum îi spunea bătrînul avar dar al căror preţ convenţional era de o sută optzeci de franci din pricina rarităţii şi a frumuseţii acestor monede strălucind ca soarele.

Item [2] : cinci genoveze sau piese de cîte o sută de lire din Genova, altă monedă rară, preţuind optzeci şi şapte de franci la schimb, dar pentru amatorii de aur — o sută de franci. Le avea de la bătrînul domn de la Bertellière.

Item : trei cvadrupli de aur spanioli de pe vremea lui Filip al V-lea, bătuţi în 1729, dăruiţi pe rînd de doamna Gentillet, care, înmînîndu-i, îi spunea întotdeauna : „Acest puişor de canar, scumpul meu gălbior, face nouăzeci şi opt de livre!

---

[1] Salamandra era însemnul regelui Francisc I al Franţei (1515—1547) ; se aplica pe castelele şi pe mobilele din epoca lui.

[2] Termen latin întrebuinţat la enumerări şi inventare ; înseamnă „pe lîngă aceasta, de asemenea“.

Păstrează-l bine, micuța mea, va fi floarea comorii tale !“

Item : ceea ce tatăl ei prețuia mai mult (aurul acestor piese era de douăzeci și trei de carate și o fracțiune), o sută de ducați de Olanda, bătuți în anul 1756 și prețuind aproape treisprezece franci.

Item : o mare raritate, niște medalii foarte căutate de avari trei rupii cu semnul Cumpenei și cinci rupii cu semnul Fecioarei, toate de aur curat de douăzeci și patru de carate, măreața monedă a Marelui Mogol și care prețuia fiecare în parte treizeci și șapte de franci și patruzeci de centime ca greutate, dar cel puțin cincizeci de franci pentru cunoscătorii cărora le place să mînuiască aurul.

Item : napoleonul de patruzeci de franci, primit cu două zile înainte și pe care-l pusese cu nepăsare în punga ei roșie.

Acest tezaur cuprindea piese noi și neumblate, adevărate opere de artă, de care moș Grandet se interesa din cînd în cînd și pe care voia să le vadă cîteodată, pentru a arăta cu de-amănuntul fetei calitățile lor esențiale, ca : frumusețea zimților, luciul aurului, splendoarea literelor, al căror relief nu era încă tocit. Dar ea nu se gîndea acum nici la aceste rarități, nici la mania tatălui său, nici la primejdia ce-o aștepta despărțindu-se de o comoară atît de scumpă avarului ei părinte ; nu, ea se gîndea numai la vărul ruinat și sfîrși prin a-și da seama, după ce greși de cîteva ori socoteala, că poseda aproape cinci mii opt sute de franci în valori reale, care se puteau vinde la tocmeală pe circa două mii de taleri. La văzul acestui tezaur, începu să bată din palme ca un copil, care simte nevoia să cheltuiască prisosul bucuriei prin naivele zvîcniri ale trupului. Astfel, tatăl și fiica

făcură, în aceeaşi noapte, fiecare, bilanţul averii lor: el, pentru a se duce să-şi vîndă aurul; Eugénie, ca să-l arunce pe al ei în vîltoarea dragostei. Ea strecură din nou banii în vechea-i pungă, o luă cu dînsa şi urcă scările fără a mai sta pe gînduri. Mizeria secretă a vărului o făcu să uite că era noapte, că existau reguli de societate; iar mai presus de toate era tare pe conştiinţa ei, pe devotamentul ei, pe fericirea ei.

În clipa în care apăru în pragul uşii cu lumînarea în mînă, Charles se deşteptă şi, văzînd-o, rămase înmărmurit de surpriză. Eugénie înaintă, puse lumînarea pe masă şi rosti cu glas înduioşat:

— Dragă vărule, trebuie să-ţi cer iertare pentru o faptă gravă de care m-am făcut vinovată faţă de dumneata! Dar dumnezeu o să-mi ierte acest păcat, dacă vei voi să-l faci să se uite.

— Despre ce e vorba? întrebă Charles, frecîndu-se la ochi.

— Am citit cele două scrisori.

Charles roşi.

— Cum s-a întîmplat asta? reluă ea. Pentru ce am venit sus? Într-adevăr, acum nu mai ştiu. Dar nu-mi prea pare rău că le-am citit, deoarece scrisorile acestea mi-au dat prilej să-ţi cunosc inima, sufletul şi...

— Şi? întrebă Charles.

— Şi proiectele dumitale, nevoia imediată de a avea o sumă.

— Scumpă verişoară!

— Şş, şş, dragul meu văr! Nu aşa de tare, să nu trezim pe cineva. Iată! zise ea deschizînd punga. Iată economiile unei fete ca mine, care n-are nevoie de nimic. Charles, primeşte-le te rog! Azi-dimineaţă nu ştiam ce înseamnă banul, de la dum-

neata am aflat, nu e decît un mijloc, şi atîta tot ! Un văr e aproape un frate, aşa că poţi foarte bine să împrumuţi punga surorii dumitale.

El tăcea. Eugénie, tot atît femeie cît şi copilă, nu-şi închipuise că nu va primi, şi vărul sta ca mut.

— Ei bine ? întrebă ea.

Dînsul înclină capul.

— Nu primeşti ? repetă Eugénie, ale cărei bătăi de inimă răsunară în liniştea adîncă. Şovăirea vărului o umili ; dar strîmtoarea în care se afla dînsul îi apăru şi mai viu în minte, şi încovoie un genunchi. Nu mă voi ridica, pînă ce nu vei primi acest aur ! rosti. Vărule, te rog, răspunde !... Ca să ştiu dacă mă stimezi, dacă eşti mărinimos, dacă...

Auzind acest strigăt al unei asemenea deznădejdi, Charles lăsă să-i cadă lacrimile pe mîinile verişoarei, apucînd-o de amîndouă braţele pentru a o împiedica să se aşeze în genunchi. Cînd simţi acele picături fierbinţi, Eugénie flutură punga şi o goli pe masă.

— Da, nu-i aşa ? spuse ea plîngînd de bucurie. Nu mai ai de ce să te temi, vărule, vei fi bogat ! Aurul acesta îţi va aduce noroc ; într-o zi ai să mi-l înapoiezi ; de altfel vom fi tovarăşi ; voi primi toate condiţiile pe care ai să le pui. Dar nici nu merită să dai importanţă unui dar, care...

Charles izbuti în sfîrşit să-i mărturisească sentimentele :

— Da, Eugénie, aş fi prea mic la suflet dacă n-aş primi. Între timp, nimic pentru nimic, încredere pentru încredere.

— Ce vrei să spui ? rosti ea speriată.

— Ascultă, dragă verişoară, am aici...

Se întrerupse, ca să-i arate o besactea pătrată, cu învelitoarea de piele.

— Am aici, urmă Charles, am ceva la care ţin ca la viaţă. Un dar de la mama. De azi-dimineaţă mă gîndesc că, dacă ar putea ieşi din mormînt, ar vinde ea singură aurul pe care dragostea sa l-a irosit în această casetă ; dar, săvîrşită de mine, această faptă mi-ar părea un sacrilegiu.

Eugénie strînse puternic mîna vărului la auzul acestor ultime cuvinte.

— Nu, urmă el după cîteva clipe de tăcere, în care timp amîndoi îşi aruncară cîte-o privire printre lacrimi, nu, nu vreau nici s-o distrug, nici s-o pierd în călătoria mea. Scumpă Eugénie, mi-o vei păstra dumneata. Niciodată un prieten n-a încredinţat altui prieten ceva mai scump. Judecă singură...

Vorbind, scoase caseta din învelitoare, şi Eugénie rămase înmărmurită văzîndu-i frumuseţea : lucrătura, toată în aur, era cu mult mai preţioasă decît greutatea ei.

— Ceea ce admiri, nu-i nimic ! spuse el apăsînd pe un buton, care făcu să se ivească un fund dublu. Iată ceea ce preţuieşte !

Charles scoase două miniaturi, două capodopere lucrate de doamna Mirbel, bogat împodobite cu perle.

— Vai ! ce femeie frumoasă ! Nu-i aşa că e doamna căreia i-ai scris ?

— Nu, răspunse el zîmbind. Această femeie e mama, care îţi era mătuşă şi iată pe tatăl meu, care ţi-era unchi. Eugénie, vreau să te rog în genunchi : păstrează-mi această comoară. Dacă voi muri cumva, aurul acestei casete te-ar despăgubi ; numai dumneata eşti vrednică s-o păs-

trezi ; dar te voi ruga s-o distrugi, aşa încît după dumneata să nu încapă pe alte mîini...

Eugénie nu răspunse nimic.

— Nu-i aşa ? adause el, aproape în şoaptă.

La aceste cuvinte, ea îi aruncă prima privire de femeie care iubeşte, una din acele priviri unde e şi adîncime, şi alintare.

El îi cuprinse mîna şi i-o sărută.

— Înger nevinovat ! Între noi, nu-i aşa, banul nu ar avea niciodată nici o însemnătate ? Sentimentul va fi de acum înainte totul pentru noi.

— Semeni cu mama dumitale. Avea un glas tot aşa de blînd ?

— O ! mult mai blînd...

— Da, pentru dumneata, spuse ea aplecîndu-şi pleoapele. Hai, Charles, culcă-te, vreau eu, eşti obosit. Pe mîine.

Îşi trase mîna încetişor din mîinile lui, iar el o însoţi luminîndu-i drumul. Cînd fură în pragul uşii, dînsul exclamă cu obidă :

— Ah ! de ce sînt ruinat ?

— Bah ! tata e bogat, răspunse ea.

— Ce copil eşti ! reluă Charles cu un picior în odaie şi rezemîndu-se cu spatele de zid, dacă ar fi bogat, nu l-ar fi lăsat pe tata să moară, nu v-ar lăsa să trăiţi într-o asemenea despoiere şi ar trăi altfel.

— Dar are domeniul Froidfond.

— Şi cît preţuieşte acest Froidfond ?

— Nu ştiu ; dar mai are şi Noyers.

— Vreo fermă părăginită ?

— Are vii şi livezi...

— Mare lucru ! pufni Charles cu dispreţ. Dacă tatăl dumitale ar avea însă douăzeci şi patru de mii de livre rentă, ai sta oare în asemenea odaie

umedă și rece? adause el făcînd un pas înainte. Acolo va sta comoara mea! spuse apoi, uitîndu-se la învechitul scrin, ca să-și ascundă gîndurile.

— Du-te la culcare, zise Eugénie, nelăsîndu-l să intre în camera ei răvășită.

Charles se retrase, după ce și-au urat noapte bună zîmbind.

Amîndoi adormiră legănați de același vis, și Charles începu de atunci să presare cîțiva trandafiri peste doliul său.

A doua zi dimineață, doamna Grandet își găsi fiica plimbîndu-se înainte de prînzișor în tovărășia lui Charles. Tînărul era încă mîhnit, cum trebuie să fie un om lovit de nenorociri, coborît, ca să spunem așa, în adîncul durerilor sale, pentru a măsura fundul prăpastiei unde căzuse și a simți toată povara viitoarei sale vieți.

— Tata nu se va întoarce decît la cină, vesti Eugénie, văzînd neliniștea zugrăvită pe chipul maică-si.

Era ușor să desprinzi din gesturile Eugéniei, din figura ei și din ciudata dulceață a vocii o îngemănare de gînduri între ea și vărul oropsit de soartă. Sufletele lor se contopiseră cu ardoare înainte de a-și da poate deplin seama de puterea sentimentelor care îi apropiau unul de altul. Charles se opri în sală, și melancolia lui fu respectată cu evlavie. Fiecare din cele trei femei aveau, slavă domnului, cu ce se îndeletnici. Grandet plecase lăsînd pe seama lor o sumedenie de treburi. Se înfățișară fel de fel de oameni : tinichigiul, zidarul, cărăușii, dulgherul, fermierii ; unii ca să se tocmească pentru executarea diverselor reparații, alții ca să plătească arendele sau să-și primească simbria. Doamna Grandet și Eugénie au fost deci nevoite să alerge

de colo pînă colo, să răspundă la întrebările fără sfîrşit ale muncitorilor şi ale sătenilor. Nanon primi proviziile şi plocoanele în bucătărie. Ca întotdeauna, aştepta poruncile stăpînului, ca să ştie ce trebuie oprit pentru gospodărie şi ce trebuie vîndut la tîrg. Căci zgîrcitul unchiaş păstra obiceiul multor boieraşi de la ţară, de a-şi bea vinul cel mai prost şi de a-şi mînca poamele cele mai stîlcite. Către ceasul cinci seara, Grandet se întoarse din Angers cu paisprezece mii de franci din aurul lui, iar în portofel, cu bonuri regale, care-i aduceau dobîndă pînă în ziua de plată a rentelor. Pe Cornoiller îl lăsase la Angers, ca să vadă de caii pe jumătate frînţi şi să se întoarcă cu ei la pas numai după ce se vor fi odihnit bine.

— Mă întorc de la Angers, nevastă, şi sînt rupt de foame.

Nanon îi strigă din bucătărie :

— Te pomeneşti că n-ai mîncat nimic de ieri ?

— Nimic, răspunse unchiaşul.

Nanon intră cu supa. Des Grassins veni să primească ordine de la clientul său tocmai în clipa cînd toată familia se afla la masă. Moş Grandet nici nu-şi zărise nepotul.

— Mîncaţi liniştit ! spuse bancherul. Putem vorbi şi aşa... Dumneata habar n-ai cît preţuieşte aurul la Angers, unde au venit să-l caute cei din Nantes. Vreau să-l trimit şi pe al meu...

— Să nu-l trimiţi cumva ! făcu unchiaşul. Au pînă peste cap. Sîntem prea buni prieteni ca să te las să-ţi pierzi vremea degeaba.

— Dar aurul e preţuit acolo la treisprezece franci şi cincizeci de centime.

— Era preţuit, vrei să spui.

— Ce naiba s-a întîmplat ?

— Am fost azi-noapte la Angers, destăinui Grandet cu glasul scăzut.

Bancherul tresări de surpriză.

Apoi se încinse între dînşii o convorbire pe şoptite, în care timp amîndoi se uitau la Charles. În clipa în care bătrînul dogar spuse bancherului să-i cumpere rente de o sută de mii, des Grassins nu-şi putu stăpîni un gest de uimire.

— Domnule Grandet, se adresă lui Charles, plec la Paris ; dacă ai să-mi dai cumva vreun comision...

— Nici unul, domnule, vă mulţumesc.

— Mulţumeşte-i mai din inimă decît aşa, nepoate ! Domnul pleacă pentru a descurca afacerile casei Guillaume Grandet...

— Pot să trag vreo nădejde ? întrebă Charles.

— Dar nu eşti oare nepotul meu ? strigă dogarul cu o bine jucată mîndrie. Nu purtăm acelaşi nume?

Charles se ridică, îl îmbrăţişă pe unchiul Grandet, se îngălbeni de emoţie şi ieşi. Eugénie îşi privi părintele cu admiraţie.

— Atunci, cu bine, scumpul meu des Grassins ! Vezi, strînge-i vîrtos în chingi pe jupînii de acolo !

Cei doi diplomaţi îşi strînseră mîinile ; dogarul îl petrecu pe bancher pînă la uşă ; apoi, după ce o închise, se întoarse şi spuse către Nanon, trîntindu-se în jilţ :

— Dă-mi un lichior de coacăze.

Însă prea agitat ca să poată sta locului, se ridică, privi portretul domnului de la Bertellière, fredonînd şi făcînd ceea ce Nanon numea paşii lui de dans :

În gărzile franceze
Aveam un tată bun...

Nanon, doamna Grandet şi Eugénie se uitară una la alta în tăcere. Voioşia podgoreanului le înspăi-

mînta de cîte ori ajungea la apogeu. Seara trecu pe nesimţite. Moş Grandet voia să se culce devreme. Şi, cînd se culca el, toţi ai casei trebuiau să doarmă, după cum cînd August bea, toată Polonia era beată[1]. De altfel, Nanon, Eugénie şi Charles nu erau mai puţin obosiţi decît stăpînul. Cît priveşte pe doamna Grandet, ea se culca, mînca, bea, umbla după voia bărbatului. Cu toate acestea, în timpul celor două ceasuri îngăduite digestiei, dogarul, vesel ca niciodată, rosti mai multe din sentinţele sale, dintre care una singură avea să dea măsura stării lui sufleteşti. După ce deşertă pe gît lichiorul de coacăze, se uită la pahar şi spuse :

— Nici n-ai dus bine paharul la gură, că s-a şi golit ! Aşa e şi cu viaţa noastră. Nu poţi să fii şi să şi fi fost. Banii nu pot să circule, şi în această vreme să rămînă şi în punga noastră. Astfel, viaţa ar fi prea frumoasă. Se arătă jovial şi mărinimos. Cînd Nanon veni cu vîrtelniţa, îi spuse : Trebuie să fii ostenită. Lasă cînepa la naiba.

— Ce s-o las, că aş muri de urît ! mărturisi slujnica.

— Biata Nanon ! Vrei un lichior ?

— Ah, cînd e vorba de lichior, nu mă dau în lături. Doamna îl face mult mai bine decît spiţerii. Cel care se vinde la prăvălie parcă ar fi o doctorie.

— Pun prea mult zahăr, nu se mai simte nimic, explică moşul.

A doua zi, familia, adunată, la ora opt pentru micul dejun, înfăţişa tabloul primei scene dintr-o viaţă casnică cu adevărat plină de o blîndă intimitate. Nenorocirea închegase în grabă legătura între

---

[1] Aluzie la un vers al lui Frederic al II-lea al Prusiei, referitor la August al II-lea (1670—1733), rege al Poloniei ; sensul acestui vers este că slujitorii şi curtenii se modelează după cei pe care-i slujesc.

doamna Grandet, Eugénie şi Charles ; Nanon ţinea şi ea cu dînşii, fără să-şi dea seama. Toţi patru începură să alcătuiască o singură familie. Cît despre bătrînul podgorean, o dată ce avariţia îi fusese satisfăcută şi avea siguranţa că o să-l vadă în curînd plecat pe coconaşul de nepotu-său, fără nevoia de a-i plăti altceva decît drumul pînă la Nantes, era acum aproape indiferent faţă de prezenţa lui în casă. Lăsă, deci, pe cei doi copii, cum îi numea el pe Charles şi pe Eugénie, să se comporte în libertate, după îndemnul inimii, sub paza doamnei Grandet, în care avea de altfel deplină încredere în ceea ce priveşte morala publică şi cea bisericească. Alinierea livezilor şi a şanţurilor de lîngă drum, sădirea plopilor de pe malul Loarei şi lucrările de iarnă la mănăstire şi la Froidfond îl absorbiră cu totul. Din acea clipă începu pentru Eugénie primăvara dragostei. De la scena din noaptea în care i-a dăruit vărului vistieria, inima ei se dusese o dată cu mica-i comoară. Complici amîndoi ai aceluiaşi secret, se priveau purtîndu-şi o reciprocă încredere, care le adîncea simţămintele şi îi apropia tot mai strîns unul de altul, punîndu-i, ca să zicem aşa, pe amîndoi în afara vieţii de toate zilele. Legăturile de rudenie nu îngăduie oare o anumită dulceaţă în glas, o anume duioşie mai blîndă în privire ? Astfel, Eugénie izbuti să aline suferinţele vărului cu balsamul copilăroaselor emoţii ale unei iubiri ce înmugurea.

Între începutul dragostei şi începutul vieţii nu sînt oare tot atît de delicate asemuiri ? Nu se alină copilul cu dulci cîntece de leagăn şi cu îmbietoare priviri ? Nu i se povestesc oare acele basme pline de minunăţii, ce-i învăluiesc viitorul în aur ? Speranţa nu-şi desfăşoară oare pentru dînsul, mereu,

sclipitoarele-i aripi ? Nu varsă oare pe rînd şi lacrimi de fericire, şi lacrimi de durere ? Nu se aprinde oare la ceartă pentru tot soiul de nimicuri, pentru pietricelele cu care încearcă să-şi clădească un şubred castel, pentru buchetele de flori pe care le uită înainte de a se ofili ? Nu rîvneşte din toată fiinţa să se întreacă cu timpul, pentru a înainta în viaţă ? Iubirea este a doua noastră schimbare la faţă. Pentru Eugénie şi Charles, copilăria şi dragostea însemnau una şi aceeaşi minune : era prima lor pasiune, cu toate naivităţile sale dar cu atît mai alinătoare pentru inimile lor învăluite de tristeţe. Zbătîndu-se din chiar clipa ivirii ei sub vălul cernit, iubirea aceasta se armoniza încă şi mai deplin cu simplitatea provincială a acelei case în ruină.

Schimbînd cu verişoara doar cîteva cuvinte pe ghizdurile fîntînii, în această ogradă tihnită, stînd în grădiniţă pe o bancă căptuşită cu muşchi pînă la asfinţitul soarelui, spunîndu-şi felurite mari nimicuri, adînciţi în pacea care domnea între casă şi zidul fostelor metereze, ca sub bolţi de biserică, Charles se pătrunsese de sfinţenia iubirii ; căci marea lui aristocrată, scumpa-i Annette, nu-l făcuse a cunoaşte decît tulburate zbuciumări. Acum se lepăda de această pasiune pariziană, cochetă, vanitoasă, sclipitoare, pentru o iubire naivă şi adevărată. Îi era dragă pînă şi casa aceea, ale cărei datini nu-i mai păreau atît de caraghioase.

Charles cobora dis-de-dimineaţă ca să poată vorbi cu Eugénie cîteva clipe înainte de a se înfăţişa moş Grandet să împartă raţia de merinde a zilei ; iar cînd paşii unchiaşului răsunau pe scară, amîndoi o tuleau în grădină. Nevinovata crimă a acestei întîlniri de dimineaţă, despre care nu ştia

nimic nici mama Eugéniei şi pe care Nanon se făcea că n-o vede, dădea celei mai inocente iubiri din lume ardoarea păcatelor oprite. Apoi cînd, după-masă, Grandet pleca să-şi inspecteze proprietăţile şi exploatările sale, Charles rămînea între mamă şi fiică, simţind nebănuite delicii în faptul că le dădea o mînă de ajutor la depănatul lînei, că le privea cum lucrează, că le asculta sporovăind. Simplitatea unei asemenea vieţi aproape mănăstireşti, care-i punea în lumină frumuseţea acestor suflete străine de lume, îl înduioşă adînc. Crezuse cu totul imposibile astfel de moravuri în Franţa şi n-ar fi admis existenţa lor decît în Germania, şi încă numai în basme ori în romanele lui Auguste Lafontaine[1]. Curînd, pentru dînsul Eugénie fu idealul Margaretei[2] lui Goethe, mai puţin păcatul. În sfîrşit, zi de zi, privirile lui, cuvintele lui o vrăjiră pe biata fată, care se lăsa legănată de valul încîntător al iubirii şi se agăţa de această fericire, cum apucă un înotător o creangă de salcie, ca să iasă din fluviu şi să se odihnească la liman. Durerea unei viitoare absenţe nu ameninţa oare de pe acum cele mai senine clipe ale fugarelor ceasuri ? Căci nu era zi în care un mic amănunt să nu le amintească apropiata lor despărţire. Astfel, la trei zile după plecarea domnului des Grassins, Charles fu dus de Grandet la tribunalul de primă instanţă, cu solemnitatea pe care oamenii de provincie o pun în îndeplinirea unor asemenea acte, ca să iscălească

---

[1] (Auguste-Henri-Hules) — romancier german (1758—1831), autor fecund a zeci de romane şi nuvele sentimentale, fără mare valoare literară.

[2] Personajul feminin din opera *Faust a lui Goethe ;* Margareta este o fată din popor, simplă, nevinovată şi încrezătoare, pe care Faust o seduce şi apoi o părăseşte.

o renunţare la moştenirea tatălui său. Lepădare grozavă ! Un soi de apostazie familială ! Pe urmă, se mai duse la maestrul Cruchot ca să dea două procuri, una pentru des Grassins, şi alta pentru prietenul însărcinat cu vînzarea mobilierului. De asemenea trebui să îndeplinească toate formalităţile pentru obţinerea unui paşaport pentru străinătate. Şi, în sfîrşit, cînd sosi de la Paris îmbrăcămintea simplă, de doliu, comandată acolo, Charles chemă un croitor din Saumur şi îi vîndu garderoba sa, de care nu mai avea nevoie. Acest gest îi plăcu grozav lui moş Grandet.

— Ah ! iată-te acum cu adevărat un om care are de gînd să se îmbarce şi care vrea să facă avere, îi spuse, văzîndu-l îmbrăcat într-o haină de postav negru şi gros. Bine, foarte bine !

— Te rog să mă crezi, domnule, îi răspunse Charles, că voi şti întotdeauna să mă acomodez situaţiei mele.

— Ce-s astea ? întrebă unchiaşul cu ochii scăpărînd la vederea pumnului plin cu podoabe de aur, pe care i-l arăta Charles.

— Unchiule, mi-am adunat butonii, inelele, toate lucrurile de prisos care puteau să mai aibă vreo valoare ; dar necunoscînd pe nimeni în Saumur, voiam să te rog azi dimineaţă...

— Să cumpăr eu toate astea ? îl întrerupse Grandet.

— Nu, unchiule, să-mi recomanzi un om cinstit, care...

— Dă-le încoace, nepoate ! Am să ţi le evaluez sus, în cabinet, şi o să-ţi spun pînă într-un ban cît fac. Ai aur şi giuvaere, spuse el cercetînd un lănţişor lung, aur de optsprezece sau de nouăsprezece carate.

Unchiaşul întinse mîna lui lată şi luă cu el grămăjuia de aur.

— Verişoară, zise Charles, îngăduie-mi să-ţi ofer aceşti doi butoni, pe care ai putea să-i foloseşti să-ţi legi panglici la bentiţa mînecii. Are să iasă o brăţară foarte la modă.

— Primesc fără nazuri, dragă vere, răspunse ea, aruncîndu-i o privire plină de înţelesuri.

— Mătuşică, iată degetarul mamei, pe care-l purtam cu mine în trusa mea de călătorie! adăugă Charles, arătînd un prea-frumos degetar de aur doamnei Grandet, care de zece ani visa la aşa ceva.

— Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc, nepoate, murmură bătrîna cu ochii înecaţi în lacrimi. Seara şi dimineaţa voi adăuga la rugăciunile mele pentru dumneata cea mai fierbinte dintre toate: rugăciunea pentru cei care călătoresc pe mare. Dacă mor, acest giuvaer îl va păstra Eugénie...

— Toate fac nouă sute optzeci şi nouă de franci şi şaptezeci şi cinci de centime, nepoate! rosti deschizînd uşa Grandet. Dar ca să te scutesc de osteneala să le vinzi, o să-ţi plătesc eu bani peşin... *în livre.* Cuvîntul *livre* înseamnă pe ţărmul Loarei că moneda de şase livre trebuie primită drept şase franci fără scăderi.

— Nu îndrăzneam să propun asta, răspunse Charles. Totuşi îmi venea greu să-mi negustoresc giuvaerele în oraşul unde locuiţi. Trebuie să-ţi speli rufele în familie, zicea Napoleon. Vă mulţumesc pentru atîta bunăvoinţă.

Grandet îşi scărpină urechea, şi urmă o clipă de tăcere.

— Dragă unchiule, reluă Charles, privindu-l cu nelinişte, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i rănească cine ştie ce amor propriu, verişoara şi mătuşica au

binevoit să primească de la mine cîte o mică amintire ; primeşte, te rog, la rîndul dumitale, nişte butoni, de care eu nu mai am nevoie ; o să vă amintească de un biet băiat, care se va gîndi de departe la cei ce alcătuiesc de acum înainte singura lui familie.

— Băiete, băiete, nu trebuie să te despoi de toate... Ce-ai primit, nevastă ? se întoarse lacom către ea. Ah ! un degetar de aur. Şi tu, fetiţo ? Hm ! butoni de diamante ! Hai, îţi primesc butonii, băiatule ! spuse apoi strîngînd mîna lui Charles. Dar... să-mi îngădui... să-ţi plătesc... drumul pînă în Indii... Da, vreau să-ţi plătesc drumul. Preţuind giuvaerele tale, n-am socotit decît aurul, poate că şi lucrul mai face ceva ; cu atît mai mult deci am să-ţi plătesc drumul. Aşadar sîntem înţeleşi. Îţi voi da o mie cinci sute de franci... în livre, pe care le voi împrumuta de la Cruchot, căci n-am nici un ban aicea, doar Perrotet, care e în întîrziere cu plata, ar putea să-mi dea ceva din arendă. Da, da, mă şi duc să-l văd...

Îşi luă pălăria, îşi puse mănuşile şi plecă.

— Va să zică pleci ? suspină Eugénie, aruncîndu-i o privire plină de mîhnire şi de admiraţie.

— Trebuie, răspunse el plecîndu-şi fruntea.

De cîteva zile, figura, purtarea şi vorbele lui Charles deveniseră acelea ale unui om adînc îndurerat, dar care, simţind povara unor mari obligaţii, îşi găseşte un nou curaj în ele. Nu mai suspina, se făcuse bărbat. Astfel niciodată Eugénie nu-şi dădu seama mai bine de firea lui decît atunci cînd îl văzu coborînd în hainele groase de postav negru, care se potriveau de minune palidului său chip şi înfăţişării sale mohorîte. În aceeaşi zi amîndouă femeile se înveşmîntară în rochii cernite, luînd

parte cu Charles la un recviem slujit în parohie pentru pomenirea sufletului lui Guillaume Grandet.

La prînz, Charles primi oarecare scrisori de la Paris și ceru învoire să le citească.

— Ei bine, verișorule, ești mulțumit de cum merg lucrurile ? întrebă Eugénie încet.

— Nu pune niciodată asemenea întrebări, fetițo ! rosti Grandet. Ce naiba ! nu ți le spun pe ale mele, de ce să-ți bagi nasul în cele ale vărului tău ? Lasă băiatul în pace.

— O ! n-am nimic de ascuns, spuse Charles.

— Ta, ta, ta ! Să știi de la mine, nepoate, că în comerț trebuie să-ți pui frîu gurii.

Cînd îndrăgostiții s-au aflat iarăși singuri în grădină, Charles o trase pe Eugénie spre vechea bancă, unde se așezară, sub nuc.

— Nu m-am înșelat asupra lui Alphonse. S-a purtat de minune. Mi-a lichidat treburile cu cinste și cu prudență. Nu mai datorez nimic la Paris, toate mobilele sînt vîndute la preț bun și-mi vestește că, după sfatul unui căpitan de cursă lungă, a folosit cele trei mii de franci, cît i-au rămas, pentru o marfă la bîlci alcătuită din o sumedenie de curiozități europene, din care se scoate în Indii un bun cîștig. Mi-a îndreptat bagajele spre Nantes, unde se află o corabie pentru Jawa. Peste cinci zile, Eugénie, va trebui să ne luăm adio, dacă nu pentru totdeauna, în orice caz pentru multă vreme. Această marfă de bîlci și cei zece mii de franci, pe care mi-i trimit doi dintre prietenii mei, sînt un început cam mic. Nici gînd deci să mă pot întoarce mai devreme decît peste cîțiva ani. Dragă verișoară, nu lega viața dumitale de a mea ; eu pot să mor, iar dumitale poate ți se va ivi prilejul unei căsătorii bogate...

— Mă iubești ?... îngînă ea.

— Mult, răspunse el cu o voce care venea din adîncul ființei, din adîncul simțirii sale.

— Voi aștepta, Charles. Doamne ! tata e la fereastră... spuse ea îndepărtîndu-și vărul, care se apropiase de ea s-o sărute.

Se mistui sub boltă, Charles o urmă ; văzîndu-l, Eugénie se retrase la picioarele scării și deschise ușa, pe urmă, fără să știe bine încotro merge, se pomeni în cotlonul lui Nanon, locul cel mai întunecos din coridor ; aici Charles, care o ajunsese, îi luă mîna, o alipi de pieptul lui, o apucă de mijloc și o strînse în brațe ușor. Eugénie nu se mai împotrivi, primi și dădu cel mai pur, cel mai suav, dar și cel mai deplin din toate sărutările.

— Scumpă Eugénie, un văr e mai mult decît un frate, el poate să te ia de soție.

— Așa să fie ! strigă Nanon, deschizînd ușa hrubei sale.

Cei doi iubiți se refugiară înfricoșați spre sală, unde Eugénie se apucă de lucru și unde Charles începu să citească litaniile maicii Precista, din cartea doamnei Grandet.

— Ei ! făcu Nanon. Ce se întîmplă de tăcem ? Parcă ne facem rugăciunea cu toții...

De cînd Charles își vestise plecarea, Grandet se purta în așa fel, încît să pară că-i poartă mult de grijă ; era darnic cu tot ce nu-l costa nimic ; îi găsi un om pentru ambalatul bagajelor, spuse că cerea prea mult pentru lăzi și ținu cu orice preț să i le facă el, cu mîna lui, din scînduri vechi ; se sculă de dimineață ca să dea scîndurile la rindea, să le ajusteze, să bată cuie și să confecționeze niște lăzi strașnice, în care îngrămădi toate lucrurile lui Charles ; ba se mai însărcină să i le și ducă în

luntre pe Loara şi să le trimită la vreme spre Nantes...

De cînd cu sărutarea din coridor, ceasurile zburau pentru Eugénie cu o înspăimîntătoare repeziciune. Cîteodată se hotăra să plece neapărat împreună cu Charles. Cine a cunoscut cea mai mistuitoare dintre pasiuni, cea a cărei durată e în fiecare zi scurtată de vîrstă, de timp, de-o boală fără leac, de una din veşnicele fatalităţi omeneşti — acela va înţelege chinurile Eugéniei. Adeseori plîngea plimbîndu-se în grădină, care acum i se părea prea strîmtă pentru dînsa, după cum i se părea şi curtea, şi casa, şi oraşul ; se avînta de pe acum cu închipuirea pe vasta întindere a mărilor.

În sfîrşit, ajunul plecării sosi. Dimineaţa, în lipsa lui Grandet şi a lui Nanon, preţioasa casetă, unde se aflau cele două portrete, fu pusă cu solemnitate în sertarul scrinului, care se încuia cu cheia şi unde se găsea punga, acum deşartă. Depunerea acestei comori avu loc cu multe, multe sărutări şi lacrimi. Cînd Eugénie puse cheia în sîn, nu mai avu tăria să-l oprească pe Charles de a săruta locul.

— Va rămîne aici, dragul meu.

— Şi inima mea, iubito, va fi veşnic aici.

— Ah ! Charles, nu e bine ce faci ! spuse ea cu o uşoară mustrare.

— Nu sîntem oare logodiţi ? replică el. Mi-ai dat cuvîntul tău, ţi-l dau pe al meu.

— Al tău pe veci ! spuse el.

— A ta pe veci ! răspunse ea.

Nici o făgăduială de pe pămînt nu sunase vreodată mai pură ; candoarea Eugéniei sfinţise în momentul acela iubirea lui Charles.

A doua zi, gustarea de dimineaţă fu mohorîtă. În ciuda halatului cu fireturi şi a unei cruci *à la Jean-*

nette[1], pe care i le dăruise Charles însuşi, Nanon, mai slobodă decît ceilalţi să-şi exprime simţămintele, era şi ea cu lacrimi în ochi.

— Bietul domnişor, pleacă pe mare... Să-l aibă dumnezeu în pază !

La ceasul zece şi jumătate toată familia îl însoţi pe Charles la diligenţa pentru Nantes. Nanon slobozise cîinele, încuiase uşa şi ţinu să ducă valiza lui Charles. Toţi negustorii din vechea uliţă se aflau în pragul prăvăliilor ca să vadă cum trece alaiul, la care se adăugă, în piaţă, maestrul Cruchot.

— Nu cumva să plîngi, Eugénie ! o povăţui maică-sa.

— Nepoate, zise la uşa hanului de poştă Grandet, sărutîndu-l pe amîndoi obrajii, pleci sărac, să te întorci bogat, vei găsi cinstea tatălui dumitale salvată ! Te asigur de asta eu, Grandet, căci atunci nu va depinde decît de dumneata să...

— Ah ! unchiule, îmi alini amărăciunea plecării. Nu e cel mai preţios dar pe care mi-l puteai face ?

Fără să priceapă bine tîlcul celor rostite de bătrînul dogar, pe care-l întrerupse, Charles scăldă cu lacrimi de recunoştinţă faţa smolită a unchiului, în timp ce Eugénie le strîngea din răsputeri mîinile amîndurora. Numai notarul zîmbea, admirînd şiretenia lui Grandet, căci numai el îl înţelesese pe moşulică. Cei patru băştinaşi din Saumur, înconjuraţi de cîţiva inşi, rămaseră astfel în faţa diligenţei, pînă ce purcese la drum ; apoi, cînd dispăru

---

[1] Cruce mică de aur purtată la gît de ţărancele franceze, simbolizate prin numele de Jeannette, după cum ţăranii erau simbolizaţi prin numele de Jacques.

pe pod și nu mai răsună decît ecoul roților în depărtare, podgoreanul spuse :

— Călătorie sprîncenată !

Din fericire, numai maestrul Cruchot auzi aceste cuvinte. Eugénie cu maică-sa se depărtaseră la locul de pe chei, de unde mai puteau zări diligența și unde-și fluturau albele lor batiste, semn la care Charles răspunse fluturînd-o pe a sa.

— Mamă, aș vrea să am pentru o clipă puterea lui dumnezeu, mărturisi Eugénie, cînd nu mai zări batista lui Charles.

Ca să nu întrerupem firul întîmplărilor petrecute în sînul familiei Grandet, trebuie să aruncăm o privire anticipată asupra operațiunilor învîrtite la Paris de către unchiaș prin mijlocirea lui des Grassins. La o lună după plecarea bancherului, Grandet poseda înscrierea unei rente de o sută de mii de livre, cumpărată la optzeci de franci net. Toate lămuririle din inventarul lăsat la moartea lui n-au putut arunca însă nici cea mai mică lumină asupra mijloacelor pe care neîncrederea i le-a insuflat, făcîndu-l să schimbe prețul inscripției pe însăși inscripția în sine. Maestrul Cruchot ghici însă că Nanon fusese, fără să-și dea seama, unealta fidelă a deplasării fondurilor. Cam în acea vreme slujnica lipsise cinci zile sub pretextul că trebuia să se ducă să pună rînduială în ceva la Froidfond, ca și cum zgîrcitul dogar ar fi putut vreodată să lase ceva în neorînduială !

Cît despre treburile casei Guillaume Grandet, toate previziunile dogarului se înfăptuiră întocmai.

La Banca Franței, după cum știe oricine, se găsesc cele mai amănunțite date asupra marilor averi din Paris și din departamente. Numele lui des Grassins și al lui Félix Grandet din Saumur erau

cunoscute acolo şi se bucurau de stima acordată faimelor financiare, bizuite pe uriaşe proprietăţi funciare libere de ipoteci. Sosirea bancherului din Saumur, însărcinat, după cum se spunea, să lichideze onorabil casa Grandet din Paris, fu îndestul aşadar pentru a cruţa memoria neguţătorului de ocara poliţelor protestate. Ridicarea sigiliilor avu loc în faţa creditorilor, şi notarul familiei procedă, conform legii, la inventarul succesiunii. Apoi des Grassins adună pe creditori, care în unanimitate aleseră ca lichidator pe bancherul din Saumur, împreună cu François Keller, şeful unei bogate case de comerţ şi primul dintre interesaţi ; apoi îi împuterniciră să salveze şi onoarea familiei, şi creanţele. Faima lui Grandet din Saumur, speranţa ce-o răspîndi el în inimile creditorilor prin glasul lui des Grassins au uşurat tranzacţiile. Nimeni nu se gîndea să-şi treacă creanţa la *contul profit şi pierderi* şi fiecare îşi spunea :

— Grandet din Saumur va plăti !

Trecură şase luni. Parizienii retraseră efectele din circulaţie şi le păstrau în fundul portofelelor. Acesta fu primul rezultat urmărit de dogar.

La nouă luni după prima adunare, amîndoi lichidatorii împărţiră fiecărui creditor cîte patruzeci şi şapte la sută, sumă strînsă din vînzarea bunurilor şi altor lucruri aparţinînd răposatului Guillaume Grandet, care vînzare s-a încheiat în chipul cel mai cinstit. Creditorii recunoscură minunata şi neîndoielnica onestitate a Grandeţilor. După aceste laude, îşi cerură şi restul banilor. Scriseră cu toţii o scrisoare lui Grandet.

— Aha ! Acu e-acu ! rînji fostul dogar azvîrlind scrisoarea în foc. Răbdare şi tutun, bobocilor !

Drept răspuns, Grandet din Saumur ceru depunerea la un notar a tuturor titlurilor aflate asupra succesiunii fratelui său, împreună cu o chitanţă a plăţilor făcute sub pretextul de a cerceta amănunţit conturile şi de a stabili cu precizie situaţia succesiunii. Depunerea asta stîrni multe greutăţi.

În genere, un creditor e un fel de maniac. Gata să negocieze la culme astăzi, mîine e gata să treacă totul prin foc şi sabie ; mai tîrziu se îmblînzeşte. Astăzi soţia lui e voioasă, mezinului i-au ieşit dinţii, totul merge bine acasă, el nu vrea să piardă un franc ; mîine plouă, nu poate ieşi, e posomorît, primeşte orice propunere ca să încheie afacerea ; poimîine cere garanţii ; la sfîrşitul lunii ameninţă cu executarea, călăul ! Creditorii sînt asemenea vrabiei de casă, pe a cărei coadă copilaşii încearcă să pună un bob de sare ; numai că creditorul lucrează împotriva creanţei lui, din care nu poate scoate nimic.

Grandet luase aminte la schimbăciosul barometru al creditorilor, şi creditorii răposatului său frate, neavînd încotro, se supuseră calculelor sale. Unii se burzuluiră şi se împotriviră hotărîrii depunerii.

— Merge bine, spunea Grandet frecîndu-şi mîinile cînd citea scrisorile de la des Grassins.

Alţii primiră depunerea cu condiţia de a-şi păstra toate drepturile, pînă şi acela de a declara falimentul. Urmă o nouă corespondenţă, în a cărei concluzie Grandet din Saumur acceptă toate condiţiile puse. Cu preţul acestei concesii, creditorii îngăduitori îmblînziră pe cei drastici. Depunerea avu loc nu fără cîteva plîngeri.

— Acest om, îi spuseră ei lui des Grassins, îşi bate joc şi de dumneata, şi de noi.

La douăzeci şi trei de luni după moartea lui Guillaume Grandet, mulţi negustori, prinşi în vîltoarea afacerilor din Paris, uitaseră de paguba lor, sau şi-o aminteau doar ca să spună :

— Încep să cred că cele patruzeci şi şapte la sută rămîn tot ce voi putea scoate vreodată din asta.

Dogarul se bizuise pe puterea timpului, care, spunea el, e un aliat de ispravă.

Spre sfîrşitul celui de al treilea an, des Grassins îi scrise lui Grandet că cu zece la sută din cele două milioane patru sute de mii de franci datorate de către casa Grandet obţinuse de la creditori să-i înapoieze poliţele.

Grandet răspunse că notarul şi agentul de schimb, al căror netrebnic faliment pricinuise moartea fratelui său, rămăseseră vii-teferi şi că trebuie ca atare acţionaţi, pentru a scoate ceva de la dînşii, pentru a micşora cifra deficitului.

Către sfîrşitul anului al patrulea, deficitul se opri, după toate formele legale, la suma de un milion două sute de mii de franci. Tîrguielile dintre lichidatori şi creditori, dintre Grandet şi lichidatori ţinură şase luni. În cele din urmă, la stăruinţele înteţite ale celor doi lichidatori, Grandet răspunse că nepotul său făcuse avere în Indii şi că îi împărtăşise intenţia de a plăti în întregime datoriile părintelui său ; nu putea lua asupra lui hotărîrea de a le solda fraudulos, *fără să-l consulte,* şi acum aştepta un răspuns.

La jumătatea anului al cincilea, creditorii mai erau încă duşi de nas cu nada cuvîntului „integral", rostit din cînd în cînd de mehenghiul dogar, care îşi rîdea în barbă şi nu pomenea niciodată fără un zîmbet şi fără o înjurătură despre „parizienii ăştia !"

Dar creditorilor li se rezerva o soartă nemaipomenită în analele negustorilor. O să-i regăsim în starea în care îi ţinuse Grandet, atunci cînd întîmplările acestei povestiri îi vor sili să se ivească iarăşi.

Cînd rentele ajunseră la o sută cincisprezece, moş Grandet vîndu ; retrase din Paris circa două milioane patru sute de mii de franci în aur, care se uniră în butoiaşele lui cu acel milion şase sute de mii de franci dobînzi compuse, aduse de înscrisurile sale în cartea mare a datoriei publice.

Des Grassins stătea la Paris. Iată de ce : în primul rînd fusese numit deputat ; apoi, deşi om cu familie, dar plictisit de viaţa din Saumur, se îndrăgostise nebuneşte de Florina, cea mai frumoasă actriţă a teatrului *Madame ;* se trezise în bancher caporalul de marină. E de prisos să mai vorbim de purtarea lui : la Saumur fu judecată ca profund imorală. Soţia lui fu fericită că se găsea cu el în separaţie de bunuri ; iar cum avea destul cap, dirigui casa din Saumur, care îşi urmă activitatea sub numele ei, pentru a astupa găurile pricinuite averii sale de nebuniile domnului des Grassins. Cruchoţii înrăutăţiră atît de grav starea materială a acestei cvasi văduve, încît ea îşi mărită foarte prost fata şi trebui să renunţe la căsătoria băiatului cu Eugénie Grandet. Adolphe plecă la tatăl său la Paris, unde ajunse, se spune, un individ plin de năravuri. Cruchoţii jubilară.

— Soţul dumitale n-are un dram de minte, îi spunea Grandet, împrumutîndu-i o sumă de bani doamnei des Grassins în schimbul unor garanţii. Te plîng din toată inima, eşti o femeiuşcă cumsecade.

— Ah, domnule, răspunse biata femeie, cine ar fi putut crede că în ziua cînd a plecat de la dumneata, ca să meargă la Paris, alerga spre pierzanie?

— Dumnezeu mi-e martor că am făcut tot ce am putut pînă în ultimul moment pentru a-l împiedica să plece. Domnul preşedinte voia cu orice preţ să se ducă în locul lui ; şi dacă totuşi a ţinut atît de mult să plece, acum ne dăm seama de ce.

Astfel Grandet n-avea nici o obligaţie faţă de des Grassins.

Capitolul V

MÎHNIRI DE FAMILIE

În orice împrejurare, femeile au mai multe prilejuri de suferinţă decît bărbatul şi suferă mai mult decît el. Bărbatul îşi are puterea şi exerciţiul puterii ; el lucrează, umblă, munceşte, meditează, înfruntă viitorul şi găseşte consolări în asta. Astfel făcea Charles. Dar femeia stă locului, rămîne faţă în faţă cu durerea, de la care nimic nu-i abate gîndul, coboară pînă în fundul genunii săpate de durere, o măsoară şi adesea o umple numai cu dorul şi lacrimile ei. Asta făcea Eugénie. Începuse a se iniţia în destinul său. A simţi, a iubi, a suferi, a se devota vor fi veşnic urzeala vieţii femeieşti. Eugénie trebuia să fie femeie în toate, în afară de ceea ce consolează femeia. Fericirea ei fusese „ca ţintele semănate pe ziduri", după sublima expresie a lui Bossuet [1], o dată strînse la un loc, nu aveau să-i umple nici podul palmei. Suferinţele nu se lasă

[1] (Jaques — Bénigne) — scriitor şi orator religios, ideolog al catolicismului reacţionar şi al absolutismului (1627—1704).

niciodată prea mult aşteptate, şi pe Eugénie o ajunseră de zor.

A doua zi după plecarea lui Charles, casa Grandet îşi reluă pentru toată lumea vechea înfăţişare ; numai Eugéniei i se părea pustie. Fără ştirea tatălui său, voi ca odaia lui Charles să rămînă aşa cum o lăsase el. Doamna Grandet şi Nanon înlesniră din toată inima acest *statu quo* [1].

— Cine ştie dacă nu se va întoarce mai repede decît ne închipuim ! speră Eugénie.

— Ah ! aş vrea să-l văd mîine aici, răspunse Nanon. Mă obişnuisem atît de mult cu dînsul ! Era un tînăr atît de blînd, de cumsecade, de frumos, cu părul creţ ca o fată !

Eugénie se uită lung la Nanon.

— Sfîntă fecioară, în ochii dumitale se vede perdiţia sufletului, domnişoară ! Nu te mai uita aşa la mine !

Din ziua aceea, frumuseţea domnişoarei Grandet luă o nouă înfăţişare. Gravele gînduri de iubire, care-i cotropiră pe încetul sufletul, mîndria femeii ce se ştia iubită dădură trăsăturilor sale sclipirea pe care pictorii o zugrăvesc prin nimb. Înainte de sosirea vărului, Eugénie putea fi asemuită cu fecioara înaintea zămislirii ; după plecarea lui Charles semăna cu fecioara mamă ; concepuse amorul. Aceste două Marii, atît de deosebite şi atît de bine înfăţişate de pictorii spanioli, alcătuiesc una din cele mai strălucite imagini ce se întîlnesc din belşug în creştinism.

Întorcîndu-se de la liturghie, unde s-a dus a doua zi după plecarea lui Charles şi unde jurase că va

[1] Expresia latină completă este *in statu quo ante* : în starea în care se găseau lucrurile înainte.

merge în fiecare zi, luă de la librarul orașului un mapamond, pe care îl prinse în cuie lîngă oglinda ei, ca să-și însoțească vărul în drumul spre Indii, ca să se urce seara și dimineața pe nava care îl ducea, ca să-l vadă, să-i pună mii de întrebări, să-i spună :

— Ești sănătos ? Mai suferi ? Te gîndești la mine văzînd norii, al căror farmec și rost în iubire m-ai învățat să le cunosc ?

Apoi, dimineața, rămînea gînditoare sub nuc, pe banca de lemn ros de cari și căptușit cu mușchi sur, unde își spuseseră atîtea taine încîntătoare, atîtea nimicuri, unde-și clădiseră castelele din Spania ale duiosului lor cuib. Se gîndea la viitor, privind cerul prin îngustul spațiu sugrumat de ziduri ; apoi vechea prăvălitură de perete și acoperișul sub care era odaia lui Charles. În sfîrșit, fu iubirea singuratică, adevărată, care persistă, care lunecă în toate gîndurile și care devine substanța, sau, cum ar fi spus strămoșii noștri, urzeala vieții.

Cînd așa-zișii prieteni ai lui Grandet veneau să-și facă partida taifasurilor de seară, ea se arăta veselă, prefăcîndu-se ; dar toată dimineața vorbea despre Charles cu maică-sa și cu Nanon. Nanon se încredințase că putea împărtăși cu înduioșare suferințele tinerei stăpîne, fără să-și încalce datoria față de bătrînul său patron. Ca atare, spunea Eugéniei :

— Dacă aș fi avut un bărbat l-aș fi... urmat pînă în iad. L-aș fi... ce să mai spun !... aș fi murit pentru el ; dar... nimic. Voi muri fără să știu ce e viața. Închipuiți-vă, domnișoară, că bătrînul ăsta de Cornoiller, care de altfel e un om destul de cumsecade, se învîrtea pe lîngă fusta mea cu gîndul la banii mei, după cum fac toți cei ce adulmecă paralele

agonisite de domnul, făcîndu-ţi curte. Îmi dau bine seama de asta, pentru că sînt încă destul de subţire, deşi groasă cît o clopotniţă ; ei bine, domnişoară, şi asta îmi place, măcar că nu înseamnă adevărata dragoste...

Aşa trecură două luni. Această viaţă casnică, odinioară atît de posacă, se însufleţise prin imensa putere a tainei, ce legase mai strîns pe cele trei femei. Pentru ele, sub tavanul cenuşiu al sălii, Charles îşi ducea şi acum viaţa, umbla încolo şi încoace. În fiecare seară şi dimineaţă Eugénie deschidea caseta şi se uita la chipul mătuşii sale. Într-o duminică dimineaţa, fu surprinsă de maică-sa în clipa cînd căuta trăsăturile lui Charles în cele din portret. Doamna Grandet află atunci grozava taină a schimbului făcut de pribeag cu comoara Eugéniei.

— I-ai dat totul ! exclamă înfricoşată mama. Ce-o să-i spui tatii de Anul Nou, cînd va cere să-ţi vadă aurul ?

Ochii Eugéniei priviră ficşi, şi amîndouă femeile rămaseră încremenite de o groaznică teamă de-a lungul întregii dimineţi. Erau atît de tulburate, încît au întîrziat de la liturghie şi n-au ajuns decît la slujba pentru ostaşi.

Peste trei zile se încheia anul 1819. Peste trei zile avea să se dezlănţuie o fioroasă acţiune, o tragedie burgheză, fără otravă, fără pumnal, fără vărsare de sînge ; dar, pentru actori, mai crudă decît toate dramele petrecute în vestita familie a Atrizilor [1].

— Ce-o să ne facem ? întrebă doamna Grandet, lăsînd să-i cadă lucrul pe genunchi.

[1] Familie din istoria legendară a Greciei vechi, în sînul căreia s-au petrecut multe crime.

Sărmana mamă îndurase atîtea zbuciumări timp de două luni, încît nu isprăvise nici mînecile de lînă, de care avea nevoie pentru iarnă. Acest mic fapt gospodăresc, minim în aparență, avu triste urmări pentru dînsa. Lipsită de mîneci, o cuprinse frigul viclean, în timp ce asudase în urma unei cumplite mînii a soțului său.

— Mă gîndesc, draga mea, că dacă mi-ai fi împărtășit la vreme taina ta, am fi avut timp să-i scriem domnului des Grassins la Paris. Ar fi putut să ne trimită monede de aur ca ale tale ; și cu toate că Grandet le recunoaște bine, poate că...

— Dar de unde am fi luat atîția bani ?

— I-aș fi dat și pe ai mei. De altfel, domnul des Grassins ne-ar fi...

— Nu mai e timp, răspunse Eugénie cu glas stins, întrerupîndu-și mama. Nu trebuie oare să ne ducem mîine dimineață la el, ca să-l felicităm de Anul Nou ?

— Copilo, dar dacă m-aș duce la Cruchoți ?

— Nu, nu vreau să fiu la cheremul lor. De altfel, m-am resemnat. Am făcut bine ce-am făcut și nu-mi pare rău de nimic. Dumnezeu mă va apăra. Facă-se sfînta lui voie. Ah ! dacă ai fi citit scrisoarea lui Charles, nu te-ai fi gîndit decît la el, mamă.

A doua zi dimineață, 1 ianuarie 1820, groaza de care erau cuprinse mama și fiica le inspiră cea mai firească dintre scuze pentru a nu se înfățișa după datină în odaia lui Grandet. Iarna din 1819—1820 fu una din cele mai aspre. Acoperișurile gemeau sub zăpadă.

Doamna Grandet spusese soțului, de îndată ce-l auzi foindu-se prin odaie :

— Grandet, pune-o pe Nanon să facă puţin foc la mine ; e aşa de frig, că îngheţ sub plapumă. Am ajuns la o vîrstă cînd am nevoie de puţină îngrijire. De altfel, reluă ea după o mică pauză, Eugénie o să vină să se îmbrace la mine. Biata copilă, ar putea să se îmbolnăvească dacă şi-ar face toaleta la ea pe un asemenea ger ! Apoi, o să venim să-ţi urăm un an fericit, în sală, lîngă foc.

— Ta, ta, ta, ta, că bine-ţi mai merge gura ! Aşa începi anul, doamnă Grandet ? Niciodată n-ai vorbit atît. Cu toate acestea, cred că n-ai mîncat pîine muiată în vin ! Urmă o clipă de tăcere. Ei bine, reluă unchiaşul, căruia îi convenea pesemne propunerea nevestei, am să fac cum zici, doamnă Grandet. La drept vorbind, eşti o femeie de treabă şi n-aş vrea să ţi se întîmple ceva la anii pe care îi ai, cu toate că mai toţi de la Bertellièrii sînt de piatră. Ei, nu-i aşa ? strigă el după o pauză. În sfîrşit i-am moştenit, aşa că-i iert !

Tuşi.

— Eşti vesel azi-dimineaţă, domnule, spuse grav biata femeie.

— Eu sînt totdeauna vesel...

E dogarul vesel foc,
Dregeţi butea cu noroc !

adause el, intrînd la nevastă-sa îmbrăcat gata. Da, e frig al naibii. O să mîncăm bine, nevastă ! Des Grassins ne-a trimis un pateu cu trufe ! Mă duc să-l iau de la poştă. Fără îndoială că a adăugat şi un dublu napoleon pentru Eugénie, îi şopti dogarul la ureche. Nu mai am aur, nevastă ! Mai aveam cîteva piese vechi, ţie pot să-ţi spun, dar le-am băgat în afaceri...

Şi pentru a sărbători prima zi a anului, o sărută pe frunte.

— Eugénie, strigă blajina mamă, nu ştiu pe care parte o fi dormit taică-tău, dar astăzi e în toate bune. Bah ! o să scăpăm.

— Ce-o fi avînd stăpînul ? întrebă Nanon, intrînd în odaie ca să aprindă focul. Mai întîi mi-a spus : „Bună dimineaţa, cu noroc, prostănaco ! Du-te de fă focul în odaia nevestei, că-i e frig." Apoi am rămas trăsnită cînd am văzut că-mi întinde mîna ca să-mi dea o monedă de şase franci, care nu-i tocită de loc ! Ia priviţi-o, doamnă ! Ah ! ce om ! Oricum, e aşa de cumsecade ! Unii se înrăiesc pe măsură ce îmbătrînesc, însă el se îndulceşte ca siropul de coacăze şi se îmblînzeşte. Ce om cumsecade, ce om bun !...

Taina acestei voioşii era deplina izbîndă a tertipurilor lui Grandet. Domnul des Grassins, după ce scăzuse banii pe care dogarul îi datora pentru scoaterea celor o sută cincizeci de mii de franci în efecte olandeze şi pentru avansarea sumei ce rotunjise capitalul pentru cumpărarea celor o sută de mii de livre rentă, îi mai trimitea prin diligenţă încă treizeci de mii de franci ca dobînzi şi-l vestea că fondurile publice se urcă. Pînă atunci se vînduseră cu optzeci şi nouă, şi cei mai versaţi capitalişti le cumpărau acum spre sfîrşitul lunii cu nouăzeci şi doi. Grandet cîştiga în două luni doisprezece la sută pe capitalurile sale. Îşi verificase conturile şi avea să cîştige din şase în şase luni cîte cincizeci de mii de franci, fără a mai plăti impozite sau reparaţii. Căpătase în fine încredere în rentă, plasament pentru care oamenii din provincie arătau un invincibil dispreţ, şi se vedea înainte de cinci ani stăpînul unui capital de şase milioane, mărit fără multă bătaie de cap şi care, alăturat la valoarea pămînturilor sale, avea să alcătuiască

o avere uriaşă. Cei şase franci, pe care îi dăduse lui Nanon, poate că erau răsplata unui nepreţuit serviciu adus stăpînului, fără să-şi dea seama.

— He-hei! Dar unde o fi luat-o la picior moş Grandet aşa de dimineaţă? întrebară neguţătorii, deschizîndu-şi dughenele.

Apoi, cînd îl văzură că se întoarce de pe chei însoţit de factorul mesageriilor care ducea în cărucior cîţiva saci doldora, se lămuriră.

— Apa trage întotdeauna la vad, ghiujul aleargă după bănuţii lui.

— Îi vin parale peste parale de la Paris, de la Froidfond, din Olanda! zise un altul.

— Pînă la urmă are să cumpere tot Saumurul! strigă un al treilea.

— Nici nu se sinchiseşte de frig, îşi vede ca totdeauna de treburile lui, zise o femeie către bărbatu-său.

— Eh! Eh! domnule Grandet, dacă nu mai poţi dovedi cu atîta bănet, te-aş mai putea uşura eu de ei, glumi un negustor de postavuri, vecin.

— Ei, nu-s decît nişte păcătoşi de gologani! mormăi podgoreanul.

— De argint, completă factorul cu glas scăzut.

— Dacă vrei să te alegi cu ceva de la mine, tacă-ţi fleanca! îl povăţui podgoreanul deschizînd uşa.

— Ah! ce bătrîn vulpoi! Şi eu, care-l credeam surd, gîndi poştarul. Pesemne că aude numai cînd e ger.

— Uite un franc bacşiş de Anul Nou, dar să-ţi ţii gura! Hai, cară-te! porunci Grandet. Nanon o să-ţi aducă căruciorul. Nanon, gîsculiţele noastre sînt la biserică?

— Da, domnule.

— Hai, pune umerii ! La lucru ! strigă el, încărcîndu-i sacii în spinare.

Într-o clipă bănetul fu transportat în odaia lui, unde se zăvorî.

— Cînd prînzul e gata, îmi ciocăneşti în perete. Du cărucioru] la mesagerii !

Familia prînzi abia pe la zece.

— Cred că taică-tău nu va ţine să-ţi vadă chiar azi aurul, zise, către Eugénie, doamna Grandet, întorcîndu-se de la biserică. De altfel, să te prefaci rebegită de frig. Pe urmă vom avea timp pînă la ziua ta să-ţi refacem comoara.

Grandet coborî scara gîndindu-se să metamorfozeze neîntîrziat în aur banii săi parizieni şi la admirabila învîrteală cu rentele de stat. Era hotărît să-şi plaseze în acelaşi fel toate veniturile, pînă ce renta va ajunge la o sută de franci. Socoteală fatală pentru Eugénie.

Cum intră, cele două femei îi urară cele de datină pentru Anul Nou, fiica sărindu-i de gît şi mîngîindu-l, doamna Grandet în chip grav şi demn.

— Ah, copilă ! spuse el sărutîndu-şi fiica pe amîndoi obrajii, muncesc pentru tine, precum vezi! Doresc fericirea ta. Şi ca să fii fericită e nevoie de bani. Fără bani, degeaba. Iată un napoleon nou-nouţ, care mi-a fost trimis de la Paris. Îţi spun, pe onoare, că nu-i nici un dram de aur prin partea locului. Numai tu ai aur. Arată-mi aurul tău, fetiţo !

— Uf ! tare mi-i frig ! să mîncăm răspunse Eugénie.

— Bine, atunci după masă, nu ? O să ne uşureze digestia. Burtosul a avut grijă să ne trimită trufandaua asta. Hai, mîncaţi, copii, nu ne costă nimic ! Face treabă bună des Grassins, sînt mulţumit de el.

Amorezul ăsta îi aduce bune servicii lui Charles, şi încă pe gratis. Lichidează foarte bine treburile bietului Grandet. Îm ! Îm făcu el cu gura plină, după o tăcere, bună mai e ! Mănîncă, nevestico ! Aşa mîncare te ţine sătulă două zile.

— Nu mi-e foame, stomacul nu suportă ; o ştii prea bine.

— Nu-mi umbla cu mofturi ! Poţi să înfuleci cît pofteşti, fără să-ţi crape rînza ; eşti doar o de la Bertellière, femeie solidă. Eşti niţel cam gălbioară, dar nu face nimic, îmi place galbenul.

Aşteptarea unei execuţii ruşinoase şi publice era poate mai puţin înfricoşătoare pentru osîndit decît era pentru doamna Grandet şi pentru fiica sa aşteptarea evenimentelor care aveau să încheie acest prînz familial. Cu cît podgoreanul dumica mai cu poftă şi vorbea mai vesel, cu atît teama strîngea mai aprig inima celor două femei. Fata avea cel puţin un sprijin în această ameninţare : ea îşi sorbea putere din dragostea ei.

„Pentru el, îşi spunea, pentru el, aş îndura de o mie de ori moartea."

La acest gînd, arunca maică-si priviri de înflăcărată încurajare.

— Strînge toate astea, spuse Grandet către Nanon cînd, spre ora unsprezece, prînzul se isprăvi. Strînge, dar lasă-ne masa. Vom putea privi mai în larg mica ta comoară ! lămuri uitîndu-se la Eugénie. Mică ?! Pe legea mea, nu prea ! Ai cu totul cinci mii nouă sute cincizeci şi nouă de franci şi, cu cei patruzeci de azi-dimineaţă, fac şase mii de franci fără unul. Şi am să-ţi dau eu francul acela, ca să ţi se rotunjească suma, pentru că vezi tu, fetiţo... Ei, ce caşti gura, Nanon ? Fă stînga împrejur şi du-te de-ţi vezi de treabă ! se răsti unchiaşul.

Nanon plecă.

— Ascultă, Eugénie, trebuie să-mi dai aurul tău ! Cred că n-o să-l refuzi pe tăticul tău, fetițo, nu-i așa ?

Cele două femei rămaseră mute.

— Eu nu mai am nici un pic de aur ! urmă unchiașul. Am avut, nu mai am. Îți voi da șase mii de livre, pe care o să-i plasezi după cum îți voi spune eu. Nu trebuie să te mai gîndești la duzin. Cînd te vei mărita, ceea ce se va întîmpla curînd, îți voi găsi un logodnic care să-ți dea cel mai frumos duzin din cîți s-au pomenit în ținut. Ascultă deci, fetițo !... Ai o ocazie strașnică să-ți plasezi cele șase mii de franci în rentă de stat, și vei avea la fiecare șase luni aproape două sute de franci dobîndă, fără dări, fără grindină, fără ger și inundații, în sfîrșit fără nimic din cele ce hărțuie veniturile. Poate că nu te înduri să te desparți de aurul tău, fetițo ?... Adu-mi-l totuși ! Am să-ți strîng numai monede de aur olandeze, portugheze, rupii din Mongolia, genoveze ; și cu cele pe care am să ți le dau eu de onomasticile tale, în trei ani îți vei reface jumătate din frumoasa ta comoară de aur. Ce zici, fetițo ?... Ridică nasul ! Hai, adă comoara încoace ! Ar trebui să mă pupi pe ochi pentru că-ți destăinui misterele vieții și morții monedelor de aur. De bună seamă, ele trăiesc și forfotesc ca oamenii : pleacă, vin, asudă, se înmulțesc, rodesc.

Eugénie se ridică, dar, după ce făcuse cîțiva pași spre ușă, se întoarse brusc și își privi părintele în față, spunîndu-i :

— Nu mai am aurul !

— Nu mai ai aurul ? strigă Grandet, proptindu-se pe picioare ca un cal ce aude bubuituri de tun la zece pași depărtare.

— Nu, nu-l mai am.

— Dar, Eugénie, ce bîigui tu ? Aiurezi ?

— Nu. Nu-l mai am — şi gata !

— Pe legea tatii !

Cînd dogarul răcnea aşa, se zguduia tavanul.

— Sfinte dumnezeule, îi vine rău doamnei ! strigă Nanon.

— Grandet, furia ta are să mă ucidă, se tîngui biata femeie.

— Ta, ta, ta, ta, în neamul vostru nu se moare cu una, cu două ! Eugénie, ce ai făcut cu monedele tale ? strigă el repezindu-se la dînsa.

— Tată, făcu Eugénie, căzînd în genunchi, mama suferă destul... uită-te... N-o omorî !

Grandet se înspăimîntă de paloarea revărsată pe chipul nevestei.

— Nanon, ajută-mă să mă culc, gemu mama cu glasul stins. Mor...

Nanon dădu braţul stăpînei, Eugénie o sprijini de celălalt braţ şi de-abia putură s-o urce în odaia ei, căci leşina la fiecare treaptă. Grandet rămase singur. Dar după cîteva clipe, urcă şapte sau opt trepte şi strigă :

— Eugénie, după ce se culcă mama, vii jos.

— Da, tată.

Şi într-adevăr se întoarse, după ce-şi linişti mama.

— Fata mea, îi zise Grandet, să-mi spui unde-ţi este comoara.

— Tată, dacă îmi dăruieşti lucruri pe care nu pot să fiu stăpînă, ia-le mai bine înapoi ! răspunse ea rece, căutînd pe cămin napoleonul şi punîndu-l în faţa hapsînului părinte.

Grandet înşfăcă la iuţeală napoleonul şi îl strecură în buzunar.

— Cred şi eu că n-am să-ţi mai dau nimic ! Nici cît negru sub unghie. Îl dispreţuieşti pe părintele tău ? N-ai încredere în el ? Nu-ţi dai seama ce este un tată ? Dacă nu înseamnă totul pentru tine, nu înseamnă nimic. Unde ţi-e aurul ?

— Tată, te iubesc şi te respect, cu toată furia dumitale ; dar foarte umil îţi amintesc că am douăzeci şi doi de ani. Mi-ai spus prea de multe ori că sînt majoră pentru ca s-o fi uitat. Am făcut din banii mei ceea ce mi-a plăcut să fac şi poţi fi încredinţat că sînt bine puşi cu dobîndă.

— Unde ?

— E un secret inviolabil ! răspunse ea. N-ai şi dumneata taine ?

— Eu sînt şeful familiei şi pot avea afacerile mele.

— Iar aceasta e o afacere a mea.

— Pesemne că e o proastă afacere, de vreme ce n-o poţi împărtăşi părintelui dumitale, domnişoară Grandet.

— E excelentă şi totuşi nu pot s-o destăinuiesc tatălui meu.

— Cel puţin spune-mi, de cînd ţi-ai dat aurul ?

Eugénie clătină din cap a împotrivire.

— De ziua ta îl mai aveai ?

Eugénie, devenind tot atît de ageră, din dragoste, cum tatăl ei devenise din zgîrcenie, clătină iar din cap.

— Încă n-am mai pomenit asemena încăpăţînare şi nici asemenea furtişag ! rosti Grandet cu glas din ce în ce mai îndîrjit şi care făcu să răsune din ce în ce mai tare toată casa. Cum ?! Aici, în casa mea, a putut să-ţi ia cineva aurul ?! Singurul aur ce se mai afla aici ! Şi eu să nu ştiu cine ? Aurul e un lucru scump. Cele mai cinstite fete pot să

greşească, să dea altceva, mai înţeleg, asta s-a mai văzut, nu o dată, la marii seniori, şi chiar printre burghezi ; dar să dai aur... căci l-ai dat, nu ?

Eugénie nici nu clipi.

— S-a mai pomenit aşa o fată ? Sînt, sau nu tatăl dumitale ? Şi dacă l-ai plasat cuiva, trebuie să ai o chitanţă...

— Aveam, sau nu dreptul să fac ce vreau cu el ? Era al meu, sau nu era ?

— Dar tu eşti o copilă !

— Majoră.

Uluit de logica fiicei sale, Grandet îngălbeni, icni, se zvîrcoli, înjură ; apoi, găsind în sfîrşit cuvinte, strigă :

— Viperă afurisită ! Ah, poamă rea ce eşti ! Ştii prea bine că te iubesc şi dinadins abuzezi de asta. Vrei să-ţi ucizi părintele ! dumnezeule ! N-ai aruncat cumva averea noastră la picioarele acelui golan cu cizme de marochin ? Pe legea tatălui meu ! nu pot să te dezmoştenesc ! Dar te blestem pe tine, pe vărul tău şi pe copiii tăi ! Nu te vei alege cu nimic bun din toate astea, auzi ? Dacă i-ai dat lui Charles... Dar nu, asta nu e cu putinţă. Cum, acest filfizon să mă fi prădat ? Se uita la fată, care stătea mută şi rece. — Nici nu se clinteşte ! Nici nu clipeşte ! E mai Grandet decît sînt eu Grandet. Barem, nu ţi-ai dat aurul pe nimic ? Hai, spune...

Eugénie îşi măsură părintele cu o privire ironică şi adînc jignitoare.

— Eugénie, eşti în casa mea, în casa tatălui tău. Pentru a mai putea rămîne aici, trebuie să te supui hotărîrilor mele. Preoţii îţi ordonă să mi te supui.

Eugénie îşi plecă fruntea.

— Mă loveşti în ceea ce am mai scump, reluă dînsul. Nu vreau să te văd în ochii mei decît su-

pusă. Du-te în odaia ta. Vei sta acolo pînă ce-ţi voi permite să ieşi. Nanon o să-ţi aducă pîine şi apă. Ai înţeles ? Pleacă !

Eugénie izbucni în hohote de plîns şi fugi lîngă maică-sa. Grandet, după ce ocolise de cîteva ori grădina înzăpezită fără să-i pese de ger, bănui că fiica mai era lîngă bătrînă ; încîntat s-o surprindă abătîndu-se de la poruncile sale, urcă scara cu sprinteneala unui pisoi şi apăru în odaia doamnei Grandet tocmai în clipa cînd aceasta mîngîia părul Eugéniei, care-şi ascunsese faţa la sînul matern.

— Linişteşte-te, biata mea copilă, tata se va îndura.

— Nu mai are tată ! bombăni dogarul intrînd. Oare într-adevăr noi, eu şi dumneata, doamnă Grandet, făcut-am o asemenea fată lipsită de supunere ? Frumoasă educaţie, cuvioasă mai cu seamă ! Cum, nu eşti în odaia ta ? Hai, la închisoare, la închisoare, domnişoară.

— Vrei să mă îndepărtezi de copila mea, domnule ? întrebă doamna Grandet, cu obrajii îmbujoraţi de febră.

— Dacă ai poftă s-o păstrezi lîngă dumneata, ia-o ; părăsiţi amîndouă casa... Fir-ar a dracului de treabă ! Unde e aurul ? Ce e cu aurul ?

Eugénie se ridică, aruncă o privire plină de mîndrie neomenosului tată şi intră în camera sa, pe care acesta o închise cu cheia.

— Nanon, strigă zgîrcitul, stinge focul în sală ! Şi se aşeză în jilţ, lîngă căminul din odaia nevestei, mormăind : Sigur, l-a dat acelui mizerabil seducător de Charles, care nu rîvnea decît la banii noştri !

Doamna Grandet, în primejdia care-i amenința fata, găsi îndestulă tărie ca să rămînă în aparență rece, mută și surdă.

— N-am știut nimic despre toate astea, răspunse într-un tîrziu, întorcîndu-se cu fața la perete, ca să nu întîlnească străpungătoarele priviri ale bărbatului. Sufăr atît din pricina neînduplecării dumitale, încît presimțirea îmi spune că nu voi ieși de aici decît cu picioarele înainte. Ar trebui să mă cruți, domnule, în aceste clipe, ca pe una care nu te-a supărat niciodată cu nimic, cel puțin așa mi se pare. Fata dumitale te iubește, o cred tot atît de nevinovată ca și un prunc, așa că n-o mai chinui și ridică-i pedeapsa. E peste seamă de frig și s-ar putea să ai pe cuget cine știe ce boală nenorocită...

— N-am s-o văd și n-am să-i vorbesc. Va rămîne în odaia ei, numai cu pîine și apă, pînă ce se va supune dorinței mele. Ce naiba ! Un cap de familie trebuie să știe unde se duce aurul din casa lui. Ea avea singurele rupii ce se mai găsesc în Franța, apoi genoveze, ducați de Olanda...

— Domnule, Eugénie e singurul nostru copil și chiar dacă le-ar fi aruncat pe gîrlă...

— Pe gîrlă ? strigă unchiașul. Pe gîrlă ? Ai înnebunit, doamnă Grandet ?! Ceea ce-am spus e bun spus, o știi. Dacă ții să ai pace în casă, să-ți mărturisească, descoase-o și află de la ea tot ce nu vrea să-mi spună ; femeile se înțeleg mai bine între ele. Doar n-am s-o mănînc, orice-ar fi făcut. Îi e frică de mine ? Chiar dacă l-ar fi poleit cu aur pe vărusău, din cap pînă-n călcîie, fluşturatecul e acum departe, în largul mărilor, și, fire-ar să fie ! nu mai putem alerga după el.

— Bine, domnule...

În ațîțarea crizei de nervi, sau poate cu gîndul la toate pătimirile fetei sale, care-i răscoleau în același timp durerea, ca și agerimea minții, doamna Grandet luă mai repede decît oricînd aminte la amenințătorul spasm al negului de pe nasul burzuluitului ei soț, încît, în vreme ce-i răspundea, își schimbă deodată părerea, fără să-și schimbe și intonația :

— Ei bine, domnule, cum să am eu oare asupra ei mai multă influență decît dumneata ? Nu mi-a spus nimic. Îți seamănă dumitale.

— Hm ! Cum îți mai mergea gurița azi-dimineață ! Ta, ta, ta ! Credeai că mă duci cu vorbe. Poate că te-ai și înțeles cu ea !

Se uită sfredelitor la nevastă-sa.

— Într-adevăr, domnule Grandet, dacă vrei să mă omori cu zile, n-ai decît s-o ții așa înainte. Ți-o spun, domnule, și chiar dacă m-ar costa viața ți-o voi repeta-o mereu : ești nedrept cu fiica dumitale, și ea are mai multă judecată decît dumneata. Banii aceștia erau ai ei, nu putea să-i folosească decît bine, și numai dumnezeu are dreptul să ne cunoască faptele bune. Domnule, te implor, iart-o pe Eugénie !... Vei mai alina cu asta lovitura pe care mi-a dat-o furia dumitale și, poate, îmi vei salva viața. Fiica, domnule, redă-mi fiica...

— Plec ! bombăni el. Nu mai e chip de trăit în casa mea, mama și fiica vorbesc și judecă ca și cum... Brrr ! Pfui !... Strașnic cadou mi-ai mai făcut de Anul Nou, Eugénie ! strigă el. Da, da, plîngi ! O să-ți pară rău de ceea ce faci, auzi ? Ce folos că tot închini la mătănii lui dumnezeu de două ori pe lună, dacă dai aurul părintesc unui nemernic, care o să-ți mînînce inima friptă, cînd n-o să mai ai de dat decît atîta. Ai să vezi atunci cîte parale face

Charles cu cizmele lui de marochin şi cu mutra lui sclivisită. N-are nici inimă, nici pic de conştiinţă, dacă a îndrăznit să ia tezaurul unei biete fete, fără încuviinţarea părinţilor ei.

Cînd uşa din stradă se închise, Eugénie ieşi din odaia ei şi se întoarse lîngă maică-sa.

— Ai fost foarte curajoasă ca să-ţi salvezi fata ! îi spuse.

— Vezi, copilă dragă, unde ne duc lucrurile nepermise ? M-ai făcut să mint.

— Ah ! Mă voi ruga lui dumnezeu să mă pedepsească numai pe mine.

— E adevărat, întrebă Nanon, intrînd înfricoşată, adevărat că domnişoara îşi va duce restul vieţii cu pîine şi cu apă ?

— Nu-i nimic, Nanon ! răspunse Eugénie liniştită.

— Oh ! N-am să mănînc eu *frippe,* cînd fiica stăpînilor mei mănîncă pîine uscată... Nu, nu !

— Nici o vorbă despre toate acestea, Nanon ! o rugă Eugénie.

— Bine, voi fi mută, dar veţi vedea !

Grandet cină singur, întîia dată după douăzeci şi patru de ani.

— Iată-vă şi văduv, domnule ! îi zise Nanon. Nu-i prea plăcut să fii văduv, cu două femei în casă.

— Nu te-am întrebat nimic. Ţine-ţi clanţa, sau te dau afară. Ce ai în cratiţa care sfîrîie pe plită ?

— Topesc slănină...

— Au să ne vină oaspeţi în astă seară, aprinde focul.

Cruchoţii şi doamna des Grassins cu fiul sosiră la orele opt, arătîndu-şi mirarea că nu văd nici pe doamna Grandet, nici pe fiica ei.

— Nevastă-mea nu se simte prea bine, şi Eugénie stă lîngă dînsa, răspunse bătrînul podgorean, pe a cărui figură nu se citea nici cea mai mică tulburare.

După un ceas de flecăreli, doamna des Grassins, care se urcase să facă o vizită doamnei Grandet, coborî şi fiecare o întrebă :

— Cum se simte doamna Grandet ?

— Nu-i e bine de loc, de loc. Starea în care am găsit-o îmi pare într-adevăr îngrijorătoare. La vîrsta asta se cer cele mai mari precauţii, tată Grandet.

— Vom vedea, răspunse podgoreanul cu gîndul în altă parte.

Oaspeţii îşi luară noapte bună. Cînd Cruchoţii fură în stradă, doamna des Grassins le spuse :

— Se petrece ceva la Grandeţi. Mama e foarte bolnavă, fără să-şi dea seama în ce hal. Fata are ochii roşii, ca o femeie care a plîns toată ziulica. Or fi vrînd s-o mărite cumva cu de-a sila ?

Cînd podgoreanul se culcă, Nanon se duse în papuci la Eugénie, abia păşind în vîrful degetelor, şi-i aduse un pateu gătit la tigaie.

— Uite, domnişoară, spuse inimoasa slugă. Cornoiller mi-a adus un iepure. Mănînci aşa de puţin, încît acest pateu o să-ţi ajungă o săptămînă ; şi pe gerul ăsta n-o să se strice. Aşa că n-ai să trăieşti numai cu pîine uscată. N-ar fi sănătos.

— Biată Nanon ! spuse Eugénie strîngîndu-i mîna.

— L-am făcut foarte gustos şi foarte fin ; iar dînsul nici n-a băgat de seamă. Am cumpărat slănină, foi de dafin din cei şase franci ai mei ; sînt doar stăpînă pe ei.

Apoi sluga fugi, căci i se păru că-l aude pe Grandet.

Timp de cîteva luni podgoreanul veni să-şi vadă nevasta la diferite ceasuri din zi, fără să pronunţe numele fiicei, fără s-o vadă sau să pomenească măcar în treacăt de ea. Doamna Grandet nu părăsea odaia, şi starea ei se înrăutăţea din zi în zi. Nimic n-a izbutit să-l înduplece pe bătrînul dogar. Rămase neclintit, aspru şi rece, ca o stană de piatră. Continua să umble de colo pînă colo, cum îi era obiceiul ; nu se mai bîlbîia ; vorbea mai rar, şi în afaceri se arăta mai neînduplecat ca niciodată. Adesea însă i se strecura cîte o greşeală în socoteli.

— În casa Grandeţilor se petrece ceva, spuneau Cruchoţii şi des Grassinii.

— Ce s-o fi întîmplat în casa lui Grandet ? era întrebarea nelipsită, care revenea în toate clevetirile de seară din Saumur.

Eugénie se ducea la biserică, însoţită de Nanon. La ieşire, cînd doamna des Grassins o întreba cîte ceva, răspundea în doi peri, fără să-i satisfacă avida curiozitate.

Cu toate acestea a fost peste putinţă ca după două luni să rămînă ascunsă atît celor trei Cruchoţi, cît şi doamnei des Grassins tainica pricină pentru care Eugénie fusese băgată la carceră. Sosi o clipă în care nu se mai găsiră pretexte ca să justifice veşnica ei lipsă. Apoi, fără să se ştie de către cine, secretul fusese descoperit, tot oraşul află că din ziua de Anul Nou domnişoara Grandet stătea închisă din porunca tatălui său în odaie, fără foc, numai cu pîine şi apă ; că Nanon îi făcea felurite bunătăţi şi le ducea pe furiş în timpul nopţii ; se mai află şi că fata nu putea să-şi vadă şi să-şi în-

grijească mama decît atunci cînd părintele ei nu era acasă.

Purtarea lui Grandet fu judecată atunci cu o indignată severitate. Întregul oraş îl scoase, ca să zicem aşa, în afară de lege, îşi aminti trădările, neomeniile lui şi-l excomunică. Cînd trecea pe uliţă, fiecare îl arăta cu degetul şuşotind.

Iar cînd fata cobora strada întortocheată ca să se ducă la liturghie, însoţită de Nanon, toată lumea se iţea la ferestre, cercetînd cu nespusă curiozitate înfăţişarea bogatei moştenitoare şi obrazul, pe care se zugrăveau o melancolie şi o blîndeţe serafică. Carcera, prigoana îndîrjită a lui taică-său nu însemnau nimic pentru dînsa. Nu privea oare în fiecare zi harta, băncuţa, grădina, zidul şi nu-i revenea pe buze mierea pe care i-o lăsase sărutul de dragoste ? Îndelungă vreme n-a ştiut nimic despre cele ce se vorbeau pe socoteala ei în oraş, cum nu ştia de altfel nimic nici bătrînul dogar. Credincioasă şi fără de prihană în faţa lui dumnezeu, conştiinţa şi dragostea ei o ajutau să îndure mînia şi răzbunarea avarului.

Dar o adîncă îndurerare întrecea toate celelalte dureri. Mama, blînda şi duioasa făptură, pe care o înfrumuseţa lumina din sufletul său ce se apropia de mormînt, sfînta-i mamă, se stingea văzînd cu ochii. Adeseori Eugénie se învinovăţea că e pricina crudei boli care o sfîrşea. În fiecare dimineaţă, după ce pleca bătrînul, se aşeza la căpătîiul mamei, unde Nanon îi aducea dejunul. Şi biata copilă, tristă şi suferind ea însăşi din pricina suferinţelor mamei sale, îi arăta lui Nanon obrazul bolnavei cu un gest mut, plîngînd şi neîndrăznind să mai vorbească despre pribeagul pornit dincolo

de mări şi ţări, încît doamna Grandet era nevoită să aducă ea cea dintîi vorba.

— Unde o mai fi fiind *el* oare ? Şi de ce n-o fi scriind ?

Atît mama, cît şi fiica nu-şi dădeau seama de nemăsuratele distanţe care îi despărţeau.

— Să ne gîndim la el, mamă, răspundea Eugénie, dar să nu vorbim. Dumneata suferi ; deci : dumneata înainte de *toate.*

Toate însemna *el.*

— Copila mea, zicea doamna Grandet, nu regret viaţa. Dumnezeu s-a îndurat, îngăduindu-mi să întrevăd cu bucurie sfîrşitul suferinţelor mele.

Cuvintele acestei femei erau totdeauna sfinte şi creştineşti. Cînd, înainte de a prînzi alături de ea, bărbatul venea să se plimbe prin odaie, ea îi spunea, în primele luni, aceleaşi vorbe, rostite cu îngerească blîndeţe, dar cu fermitatea femeii căreia moartea apropiată îi dădea acum curajul ce-i lipsise în viaţă.

— Domnule, îţi mulţumesc de interesul pe care-l porţi sănătăţii mele, îi răspundea ea, cînd neînduplecatul avar îi punea vreo întrebare în treacăt. Dar dacă vrei să-mi alini cele din urmă clipe, iartă-ţi copila. Fă dovadă că eşti creştin, soţ şi tată.

Auzind cuvintele acelea, Grandet se aşeza lîngă pat, ca un om care văzînd că vine ploaia se adăposteşte liniştit sub poarta unei case, îşi asculta nevasta şi nu scotea o vorbă. Cînd ea rostea cele mai înduioşătoare, cele mai blînde, cele mai sfinte implorări, spunea :

— Eşti cam palidă astăzi, biată nevestico !...

Cea mai desăvîrşită uitare a copilei sale părea săpată pe fruntea-i de piatră, pe buzele-i strînse pungă. Nici nu se sinchisea de lacrimile pe care

răspunsurile sale vagi şi întortocheate le făceau să curgă şiroaie pe obrajii palizi şi descărnaţi ai soţiei.

— Dumnezeu să te ierte, domnule, precum te iert şi eu, îi spunea dînsa. Într-o zi vei avea nevoie de îndurarea lui.

De cînd i se îmbolnăvise soţia, nu mai îndrăznea să-şi rostească teribilul : „Ta, ta, ta, ta !“ Dar despotismul său era departe de a fi dezarmat de acest înger al blîndeţii, a cărei urîţenie dispărea zi cu zi, alungată de expresia calităţilor morale care îi înfloreau faţa.

Era numai suflet. Duhul smeritelor rugăciuni purifica şi înnobila grosolanele trăsături ale chipului ei, făcîndu-le să le strălumineze. Cine n-a observat această străluminare pe feţele sfinte, unde virtuţile sufleteşti sfîrşesc prin a birui cele mai hîde contururi, dîndu-le acea particulară gingăşie datorită nobleţii şi purităţii gîndurilor înalte ? Spectacolul acelei transfigurări, desăvîrşită de durerea care mistuia rămăşiţele făpturii omeneşti din soţia sa, înrîuri, deşi îndestul de slab, pe bătrînul dogar, a cărui fire rămînea de bronz. Dacă vorba lui nu mai fu dispreţuitoare, o tăcere imperturbabilă, ce-i salva demnitatea de cap al familiei, îi călăuzi de aici înainte purtarea.

Cînd credincioasa Nanon apărea în piaţă, de îndată îi ajungeau la ureche anume glume batjocoritoare, anume învinuiri pe socoteala stăpînului ; dar cu toate că opinia publică îl osîndea sus şi tare pe Grandet, slujnica îl apăra, ca să cruţe onoarea casei.

— Ei bine, spunea ea celor care îl cîrteau pe unchiaş, oare nu ne înrăim cu toţii pe măsură ce îmbătrînim ? De ce oare nu s-ar cătrăni şi omul acesta ? Isprăviţi cu balivernele voastre ! Domni-

şoara trăieşte ca o regină. Stă retrasă, ei bine, aşa-i place ei. De altfel, stăpînii au şi dînşii motivele lor.

În sfîrşit, într-o seară, către sfîrşitul primăverii, doamna Grandet, răpusă mai mult de mîhnire decît de boală, neizbutind, cu toate implorările, s-o împace pe Eugénie cu taică-său, îşi spovedi Cruchoţilor tainicele sale amaruri.

— Să osîndeşti o fată de douăzeci şi trei de ani la pîine uscată, cu apă !... izbucni preşedintele Bonfons, şi încă fără motiv, dar asta constituie un regim torţionar ; ar putea să facă plîngere, şi atîta cît...

— Haide-hai, nepoate ! îl întrerupse notarul. Lasă jargonul de tribunal ! Fiţi pe pace, doamnă ! Voi pune capăt chiar mîine acestui canon...

Auzind că e vorba despre dînsa, Eugénie ieşi din odaia ei.

— Domnilor, rosti, înaintînd cu o mişcare plină de mîndrie, vă rog să nu vă amestecaţi în această chestiune. Tata e stăpîn în casa lui. Atît cît locuiesc sub acoperămîntul acesta, trebuie să mă supun. Purtarea lui n-are de ce fi nici osîndită, nici aprobată de lume, căci dînsul nu are de dat socoteală decît în faţa lui dumnezeu. În numele prieteniei vă cer să păstraţi cea mai desăvîrşită tăcere asupra acestui lucru. Blamînd pe tata ar însemna să atacaţi propria noastră consideraţie în ochii lumii. Vă sînt recunoscătoare, domnilor, pentru tot interesul ce-mi purtaţi, dar v-aş fi şi mai recunoscătoare dacă aţi pune stavilă zvonurilor jignitoare ce bîntuie prin oraş şi despre care am fost înştiinţată din întîmplare.

— Are dreptate ! încuviinţă doamna Grandet.

— Domnişoară, cel mai nimerit mijloc pentru a împiedica lumea să bîrfească ar fi să-ţi recapeţi

libertatea, îi răspunse cuprins de respect bătrînul notar, impresionat de frumuseţea pe care singurătatea, melancolia şi iubirea o întipăriseră pe chipul Eugéniei.

— Hai, copila mea dragă, lasă-l pe domnul Cruchot să se îngrijească el de limpezirea acestei afaceri, de vreme ce e sigur de izbîndă. Îl cunoaşte bine pe tata şi ştie cum să-l ia... Dacă vrei să mă vezi fericită în puţinele zile pe care le mai am de trăit, trebuie cu orice preţ ca tu şi cu tata să ajungeţi la o împăcare.

A doua zi, Grandet, după un obicei pe care-l căpătase de cînd cu închiderea Eugéniei, ieşi să facă de cîteva ori înconjurul grădinii. Îndeobşte se plimba la ceasul cînd se pieptăna Eugénie. Şi cînd moşulicul ajungea în dreptul bătrînului nuc, se pitea după trunchiul arborelui, stătea cîteva clipe privind la părul lung al fetei şi oscila fără îndoială între gîndurile pe care i le poruncea îndărătnicia firii sale şi dorinţa să-şi îmbrăţişeze fiica.

Adesea rămînea aşezat pe băncuţa de lemn putrezit, unde Charles şi Eugénie îşi juraseră o veşnică iubire, în vreme ce Eugénie, la rîndul ei, îşi privea părintele pe furiş sau prin oglindă. Dacă bătrînul se ridica să-şi reia plimbarea, ea se aşeza voios la fereastră şi cerceta acea parte de zid, unde atîrnau cele mai frumoase flori, unde ieşeau din crăpături plante agăţătoare, conciul-lui-Venus, rochiţa-rîndunicii şi un *sedum* gras, alb sau galben, plantă foarte răspîndită în podgoriile din Saumur şi Tours. Într-o frumoasă zi de iunie, maestrul Cruchot veni de cu vreme şi-l găsi pe bătrînul podgorean stînd pe băncuţă, cu spatele rezemat de zid şi privindu-şi fiica.

— Cu ce te pot servi, maestre Cruchot ? întrebă el, văzîndu-l pe notar.

— Vin să-ţi vorbesc de afaceri.

— Ah ! ah ! Ai cumva puţin aur, să-mi dai în schimbul talerilor ?

— Nu, nu-i vorba de bani, ci de fiica dumitale, Eugénie. Toată lumea vorbeşte de ea şi de dumneata.

— De ce se amestecă lumea ? Fiecare e stăpîn în casa lui, cum spune zicala.

— Asta e şi părerea mea, fiecare e slobod să se omoare, sau, ceea ce ar fi şi mai rău, să-şi arunce banii pe fereastră.

— Cum ?

— Eh ! dar soţia dumitale e foarte bolnavă, prietene. Ar trebui chiar să-l consulţi pe doctorul Bergerin ; mă tem că e în mare primejdie de moarte. Dacă s-o întîmpla să moară fără s-o fi îngrijit ca lumea, cred că n-ai să te simţi cu cugetul împăcat.

— Ta, ta, ta, ta ! Dumneata ştii doar ce are nevastă-mea. Doctorii ăştia, o dată ce ţi-au păşit pragul, îţi vin de cinci, de şase ori pe zi.

— În sfîrşit, Grandet, fă cum crezi. Sîntem vechi prieteni ; nu se află în tot Saumurul un om care să-ţi poarte mai mult interes decît mine ; ca atare eu eram dator să-ţi spun asta. Acum, fie ce-o fi eşti major, ştii ce faci ! De altfel, nu asta mă aduce aici. E vorba de ceva mai grav pentru dumneata. Doar n-ai de gînd să-ţi omori nevasta, prea îţi este folositoare. Ia gîndeşte-te la situaţia în care te-ai afla faţă de fiica dumitale dacă ar muri doamna Grandet ! Ar trebui mai întîi de toate să dai socoteală Eugéniei, averea fiind şi pe numele nevestei dumitale. Fata ar fi în drept să ceară ieşirea din indiviziune şi vinderea Froidfondului. În sfîrşit,

ea o moşteneşte pe mamă-sa, de la care dumneata nu poţi moşteni.

Aceste cuvinte au fost ca o lovitură de trăsnet pentru unchiaş, care nu era tot aşa de tare în materie de legi, precum era în negustorie. Nu se gîndise niciodată la o licitaţie.

— Aşa că te sfătuiesc să te porţi mai omeneşte cu ea, încheie Cruchot.

— Dar ştii ce-a făcut ?

— Ce ? întrebă notarul grozav de dornic să afle pricina gîlcevei.

— Şi-a dat aurul.

— Ei şi ? Nu era al ei ? încheie notarul.

— Toţi îmi spun acelaşi lucru ! făcu unchiaşul, lăsînd să-i cadă mîinile cu deznădejde.

— Aşadar, pentru un fleac, te apuci să-ţi pui în primejdie concesiile pe care le-ai putea cere de la dînsa la moartea mamei sale ?

— Ah ! pentru dumneata sînt un fleac şase mii de franci în aur ?

— Ei ! bătrîne prietene, ştii cît ar costa inventarul şi împărţirea succesiunii, dacă Eugénie o cere ?

— Cît ?

— Două, trei sau poate chiar patru sute de mii de franci. Nu va trebui scoasă la licitaţie şi pusă în vînzare, pentru a se cunoaşte adevărata valoare ? Pe cînd, dacă vă înţelegeţi...

— Pe legea tatălui meu ! strigă podgoreanul, care se aşeză galben pe bancă. Ia să vedem, Cruchot ! După o clipă de tăcere şi de frămîntare, unchiaşul se uită la notar, rostind : Afurisită mai e viaţa ! Peste multe necazuri mai dai pînă ce intri în mormînt ! Cruchot, reluă el solemn, n-ai cumva de gînd să mă tragi pe sfoară ? Dă-ţi cuvîntul că tot ce

mi-ai spus e bazat pe lege. Arată-mi codul, vreau să văd codul !

— Sărmane prietene, răspunse notarul, adică nu-mi cunosc destul meseria ?

— Va să zică e adevărat ? Voi fi despuiat, vîndut, omorît, devorat de fiica mea ?

— Ea își moștenește mama, după lege.

— Iată la ce servesc copiii ! Ah ! Pe nevastă-mea o iubesc ! E solidă, din fericire : e o de la Bartellière.

— Nu mai are de trăit nici o lună.

Dogarul se plesni peste frunte, umblă de colo pînă colo și, aruncînd o privire fioroasă lui Cruchot, întrebă :

— Ce e de făcut ?

— Eugénie ar putea, nici mai mult, nici mai puțin, să renunțe la succesiunea mamei. Nu vrei s-o dezmoștenești, nu-i așa ? Dar ca să obții o concesie de felul ăsta, trebuie să n-o mai prigonești. Ceea ce-ți spun, dragul meu, e împotriva intereselor mele. Căci ce altă meserie am decît să operez lichidări, inventarii, vînzări, împărțiri ?...

— Vom vedea, vom vedea ! Să nu mai vorbim despre asta, Cruchot ! Mă arde la ficați. Primit-ai cumva aur ?

— Nu, dar am cîțiva ludovici, o duzină, am să ți-i dau. Dragă prietene, împacă-te cu Eugénie ! Nu vezi ? Tot Saumurul îți aruncă piatra.

— Caraghioșii !

— Hai, rentele sînt la nouăzeci și nouă ! Fii deci măcar o dată mulțumit în viață.

— La nouăzeci și nouă, Cruchot ?

— Da.

— He ! he ! Nouăzeci şi nouă ! făcu unchiaşul, însoţindu-l pe bătrînul notar pînă la poarta de la stradă.

Apoi, prea agitat de cele auzite ca să poată sta locului, se urcă în odaia nevestei şi-i spuse :

— Hai, măicuţo, poţi să-ţi petreci ziua cu fata, eu mă duc la Froidfond. Fiţi cuminţi amîndouă. Azi e aniversarea căsătoriei noastre, dragă nevastă: iată zece taleri pentru altarul tău. De mult doreşti să faci unul, bucură-te ! Petreceţi, fiţi vesele, fiţi sănătoase. Trăiască bucuria !

Aruncînd zece monede de cîte şase franci pe patul nevestei, îi cuprinse capul între mîini ca s-o sărute pe frunte.

— Scumpă nevestică, te simţi mai bine, nu-i aşa?

— Cum vrei să primeşti în casa dumitale pe iertătorul dumnezeu, dacă ţi-ai izgonit fiica din inimă ? întrebă ea, mişcată.

— Ta, ta, ta, ta, făcu moşneagul, vom vedea ce-i şi cu asta !

— Cerească milă ! Eugénie ! strigă mama îmbujorată de bucurie. Vino de-ţi sărută părintele, te-a iertat !

Dar unchiaşul dispăruse. Fugea, de mînca pămîntul, spre cîmpurile lui, căutînd să-şi limpezească gîndurile vălmăşite. Pe acea vreme Grandet împlinise şaptezeci şi doi de ani. De doi ani încoace zgîrcenia lui crescuse, cum cresc toate pasiunile înrădăcinate ale omului. După o observaţie făcută asupra avarilor, a ambiţioşilor, asupra tuturor oamenilor a căror viaţă e stăpînită de o singură idee dominantă, sentimentul se fixase cu deosebire asupra unui simbol al pasiunii sale. Vederea aurului, posesiunea metalului deveniseră la el o monomanie. Totodată, în proporţie cu avuţia, crescuse şi

spiritul său despotic, iar gîndul că ar putea pierde cumva la moartea nevestei o cît de mică părticică din nestingherita stăpînire a avuţiei i se părea ceva *împotriva firii.* Să declare că averea lui e şi a fiicei sale ? Să inventarieze totalul bunurilor sale mobile şi imobile pentru a le vinde la licitaţie ?...

— Ar fi ca şi cum mi-aş tăia gîtlejul ! spuse el tare în mijlocul unei podgorii, cercetînd butucii.

În fine se resemnă, se întoarse la Saumur pentru cină, hotărît să cedeze în faţa Eugéniei, s-o dezmierde, s-o cîştige prin drăgălăşenii dibace, pentru a muri regeşte, păstrînd în mînă pînă la ultima suflare frîul milioanelor sale. În clipa cînd unchiaşul, care-şi luase cu el cheia din întîmplare, urca încet scara ce ducea la odaia nevestei, Eugénie adusese pe patul maică-si preafrumoasa-i casetă. În lipsa lui Grandet, amîndouă femeile căutau să regăsească cu drag chipul lui Charles în portretul mamei sale.

— Are aidoma fruntea şi figura lui ! spunea Eugénie, cînd podgoreanul deschise uşa.

Văzînd privirea pe care o aruncase zgîrcitul asupra aurului, doamna Grandet strigă :

— Dumnezeule, fie-ţi milă de noi !

Unchiaşul se repezi asupra casetei, cum se năpusteşte un tigru asupra unui copil adormit.

— Ce-i asta ? întrebă el, ducîndu-se cu caseta spre fereastră. Aur bun ! aur ! strigă el. Mult aur ! cîntăreşte două livre. Ah ! Ah ! Charles ţi-a dat asta în schimbul frumoaselor tale monede, hai ? De ce nu mi-ai spus ? E o afacere bună, fetiţo ! Eşti fiica mea, îmi semeni bine, te recunosc.

Eugénie tremura ca varga.

— Dar, tată, nu e a mea. Caseta este un depozit sacru.

— Ta, ta, ta, ta, ţi-a luat averea, trebuie să-ţi refaci mica ta comoară.

— Tată !

Unchiaşul încercă să-şi scoată briceagul, ca să desfacă o placă de aur, şi duse caseta pe un scaun. Eugenie se repezi s-o ia înapoi ; dar dogarul, care se uita cu un ochi la casetă, şi cu altul la fată, o îmbrînci cu atîta putere, încît ea se prăvăli pe patul bolnavei.

— Domnule ! domnule ! gemu nefericita, ridicîndu-se în capul oaselor.

Grandet îşi scoase briceagul şi se pregătea să desfacă aurul.

— Tată ! strigă Eugénie, aruncîndu-se în genunchi şi tîrîndu-se pînă la el cu mîinile ridicate. În numele tuturor sfinţilor şi al fecioarei, în numele lui Cristos, care a murit pe cruce, în numele mîntuirii sufletului dumitale, în numele vieţii mele, nu te atinge de acest lucru ! El nu e nici al dumitale, nici al meu : mi l-a încredinţat o rudă nenorocită şi trebuie să-l înapoiez neatins.

— Atunci, de ce te uitai la asta, dacă e numai un gaj ? E mai păcat să priveşti, decît să atingi.

— Tată, dacă o distrugi, mă dezonorezi ! Tată, m-auzi ?

— Domnule, fie-ţi milă, spuse mama.

— Tată ! strigă Eugénie atît de tare, încît Nanon urcă scările şi năvăli în odaie îngrozită. Eugénie sări spre un cuţit, care se afla la îndemînă, apucîndu-l de mîner.

— Ei şi ? întrebă liniştit Grandet cu zîmbetul lui îngheţat.

— Domnule, domnule, mă omori, făcu mama.

— Tată, dacă briceagul dumitale desface numai o aşchie din aurul ăsta, eu îmi înfing cuţitul în

inimă. Ai îmbolnăvit-o pe mama de moarte, vei ucide şi pe fiica dumitale. Hai, rană pentru rană !

Grandet ţinu briceagul deasupra casetei, privindu-şi fata cu un început de şovăială.

— Ai fi în stare, Eugénie ? întrebă el.

— Da, domnule, spuse mama.

— Va face ceea ce spune ! sări cu vorba şi Nanon. Fii, domnule, o dată în viaţa dumitale om cu judecată.

O clipă, dogarul se uită pe rînd la aur şi la fiica-sa. Doamna Grandet îşi pierdu cunoştinţa.

— Acum vezi, dragă domnule ! Coniţa se prăpădeşte, strigă Nanon.

— Ţine, fetiţo, să nu ne mai ciondănim pentru o casetă. Ia-o ! strigă dogarul aruncînd-o pe pat. Iar tu, Nanon, du-te după domnul Bergerin ! Ei, măicuţă, rosti apoi, sărutînd mîna nevestei, nu-i nimic : făcurăm pace. Nu-i aşa, fetico ? S-a isprăvit cu pîinea uscată, vei mînca tot ce vei pofti... Ah ! deschide ochii ! Ei, măicuţo, măiculiţo, hai ! Iată, o îmbrăţişez pe Eugénie. Îşi iubeşte vărul, îl va lua de bărbat, dacă vrea, îi va păstra cutia. Numai să-mi trăieşti, biata mea nevestică. Hai, mişcă-te ! Ascultă, vei avea cel mai frumos altar care s-a văzut vreodată în Saumur.

— Domnule, cum ai putut să te porţi aşa cu nevasta şi cu copilul dumitale ? îngînă cu glas stins doamna Grandet.

— N-o să mai fac niciodată ! strigă dogarul. Ai să vezi, biata mea nevestică.

Se duse în cabinetul său şi se întoarse cu un pumn de ludovici, pe care îi împrăştie pe pat.

— Ţine, Eugénie ! Ţine, nevastă ! Sînt pentru voi ! spuse el jucîndu-se cu aurul. Hai, înveseleşte-te, nevastă ; fă-te sănătoasă, n-o să-ţi mai lip-

sească nimic, la fel şi Eugéniei. Iată o sută de ludovici pentru ea, n-o să-i dai, Eugénie, şi pe ăştia, nu-i aşa ?

Doamna Grandet şi fiică-sa se uitară una la alta, nedumerite.

— Tată, ia-i înapoi. N-avem nevoie decît de dragostea dumitale.

— Ei bine, spuse el, vîrînd repede banii în buzunar, să trăim cu toţii ca nişte buni prieteni. Să mergem cu toţii în sală să cinăm, să jucăm pe doi gologani loton în fiecare seară. Fiţi vesele ! Hai, nevastă !

— Ce mult aş vrea s-o pot face, dacă aşa ţi-e plăcerea ! suspină muribunda. Dar nu pot să mă ridic din pat.

— Biată mămică, zise dogarul, nu ştii cît te iubesc ! Şi pe tine, copila mea ! O strînse în braţe, o sărută. Ah ! cît de dulce e să-ţi săruţi fata după o ceartă ! Fetica mea ! Iată, ne vezi, măicuţă ? Sîntem un trup şi-un suflet acum. Du-te de pune la loc asta, spuse el Eugéniei, arătînd spre casetă. N-ai de ce să te mai temi. N-o să-ţi mai pomenesc despre ea niciodată. Du-te !...

Domnul Bergerin, cel mai vestit doctor din Saumur, nu întîrzie să sosească. După ce-o examină pe bolnavă, îi declară lui Grandet că e un caz grav, dar că o linişte desăvîrşită, un tratament blînd şi minuţioase îngrijiri ar putea îndepărta sorocul morţii pînă la sfîrşitul toamnei.

— Are să coste scump ? întrebă unchiaşul. Trebuie să-i cumpăr multe doftoricale ?

— Puţine droguri, dar multe îngrijiri, răspunse medicul, care nu putu să-şi reţină un zîmbet.

— În sfîrşit, domnule Bergerin, spuse Grandet, sînteţi un om de onoare, nu-i aşa ? Îmi pun toată

încrederea în dumneavoastră, veniţi să-mi vedeţi soţia de cîte ori credeţi că e nevoie. Scăpaţi-o pe buna-mi soţie ; o iubesc mult, cu toate că nu prea arăt, pentru că la mine totul se petrece înăuntru şi-mi răscoleşte sufletul. Am grozav de multe necazuri. Pacostea mi-a intrat în casă o dată cu moartea fratelui meu, pentru care cheltuiesc la Paris bani, nu glumă... mă costă ochii din cap ! şi nu mai ies la capăt. La revedere, domnule ! Dacă e cu putinţă să-mi scăpaţi nevasta, scăpaţi-o chiar dacă ar trebui să mă coste o sută sau două de franci.

În ciuda dorinţei lui Grandet de a-şi vedea mai grabnic însănătoşită soţia, a cărei moştenire era moartea lui ; în ciuda indulgenţei sale faţă de orice poftă a mamei şi a fiicei, spre nemărginita lor uimire ; în ciuda celor mai duioase îngrijiri ale Eugéniei, doamna Grandet se apropia de moarte văzînd cu ochii. Slăbea din zi în zi, cum slăbesc la vîrsta ei femeile răpuse de boală. Era din ce în ce mai plăpîndă, ca frunzele pomilor toamna. Şi ca aceste frunze, peste care trece soarele şi le aureşte, ultimele raze cereşti ale toamnei au făcut să-i sclipească obrajii ofiliţi. Avu o moarte demnă de viaţa ei, o moarte creştină. Cu alte cuvinte, un sfîrşit sublim !

În luna octombrie 1820, virtuţile ei şi răbdarea-i maternă se mai vădiră pentru cea din urmă oară în chip deosebit ; se stinse fără nici un geamăt. Miel neprihănit, se înălţă la cer, neregretînd de pe pămînt decît dulcea tovarăşă a vieţii sale mohorîte, căreia ultimele sale priviri păreau că-i prevestesc mii de suferinţe. Tremura la gîndul că-şi lasă mieluşa, albă ca şi ea, singură, în mijlocul lumii rele, ce voia să-i răpească beteala, comoara.

— Copila mea, îi spuse înainte de a-şi da sufletul, fericirea nu e decît în cer, ai s-o afli cîndva.

A doua zi, Eugénie găsi mai puternice motive să se lege şi mai sfîşietor de casa unde se născuse, unde suferise atît, unde blînda-i mamă îşi dăduse sufletul. Nu mai putea să privească spre pervazul ferestrei şi la fotoliul cu patine din sală fără a lăcrima. Văzînd că tatăl îi poartă o nespus de duioasă grijă, crezu că nu ştiuse să-i preţuiască îndestul sufletul ; îi dădea braţul pentru a coborî la prînz ; o privea ceasuri de-a rîndul cu ochi aproape buni ; o sorbea cu ochii, parc-ar fi fost de aur. Bătrînul dogar se schimbase cu totul. Tremura înaintea fetei sale, încît Nanon şi Cruchoţii, martori ai acestei slăbiciuni, o puseră pe socoteala vîrstei înaintate şi se temură să nu-i fi slăbit mintea. Dar în ziua cînd familia ridică doliul, după masa unde fusese poftit şi maestrul Cruchot, singurul care cunoştea taina clientului său, purtarea unchiaşului se dădu repede şi degrabă pe faţă.

— Draga mea copilă, îi spuse Eugéniei, cînd masa fu strînsă şi uşile închise cu grijă, iată-te moştenitoarea bietei tale mame ; avem de pus la punct unele lucruri. Nu-i aşa, Cruchot ?

— Da.

— E oare nevoie s-o facem chiar azi, tată ?

— Da, da, fetico ! N-aş putea trăi în nesiguranţa în care mă aflu. Nu-mi închipui că ai vrea să mă superi...

— Vai ! Tată...

— Ei bine trebuie să le aranjăm toate chiar în astă seară.

— Dar ce vrei să fac ?

— Fetico, habar n-am. Spune-i dumneata, Cruchot.

— Domnişoară, tatăl dumitale n-ar voi nici să împartă, nici să vîndă bunurile sale, nici să plătească sume cu totul enorme faţă de puţinii bani lichizi pe care îi are la îndemînă. Pentru asta ar trebui să nu se mai facă inventarul întregii averi, pe care de astăzi înainte dumneata şi el o stăpîniţi în indiviziune...

— Cruchot, eşti sigur de toate astea, de vorbeşti aşa în faţa unei copile?

— Lasă-mă să isprăvesc, Grandet!

— Da, da, prietene! Nici dumneata, nici fiica mea nu voiţi să mă despuiaţi. Nu-i aşa, fetico?

— Dar, domnule Cruchot, ce am de făcut? întrebă Eugénie, pierzîndu-şi răbdarea.

— Uite ce, spuse notarul, ar trebui să iscăleşti actul acesta, prin care renunţi la moştenirea mamei şi laşi tatii uzufructul bunurilor aflate în indiviziune, a căror nudă proprietate ţi-o asigură.

— Nu înţeleg nimic din tot ce-mi spuneţi! răspunse Eugénie. Daţi-mi actul şi arătaţi-mi unde trebuie să iscălesc.

Moş Grandet se uita cînd la act, cînd la fiică, stăpînit de o emoţie atît de puternică, încît îşi şterse cîteva broboane de sudoare ivite pe frunte.

— Fetico, zise el, în loc să iscăleşti actul ăsta, a cărui înregistrare ar costa scump, n-ar fi mai bine să renunţi pur şi simplu la moştenirea răposatei tale mame şi să-mi treci mie tot ce ai? Aş prefera asta. Ţi-aş da pe lună frumoasa rentă de o sută de franci. Vei putea plăti cîte acatiste şi pomeniri vei pofti, de sufletul morţilor tăi... Ce zici? O sută de franci pe lună, în *livre*?

— Fac tot ce pofteşti, tată.

— Domnişoară, spuse notarul, sînt dator să vă atrag luarea-aminte că vă despuiaţi de avere...

— O, doamne, ce-mi pasă ?

— Taci din gură, Cruchot ! A spus o dată ! strigă Grandet, luînd mîna fetei şi prinzînd-o într-a lui, cum se bate palma la încheierea unei afaceri. Eugénie, n-ai să întorci vorba, eşti o fată cinstită, nu ?

— Vai, tată !

O sărută cu foc, o strînse în braţe... s-o înăbuşe.

— Copila mea, i-ai redat viaţă lui taică-tău, dar îi redai ceea ce îţi dăduse el : sîntem chit ! Iată cum se fac afacerile ! Te binecuvîntez ! Eşti o fată virtuoasă, care-şi iubeşte tăticul. Ş-acum, fă ce vrei !... Pe mîine, Cruchot ! vorbi apoi uitîndu-se la notarul înspăimîntat. Ai grijă, ticluieşte bine actul de renunţare la grefa tribunalului !

A doua zi, către amiază, a fost astfel iscălită declaraţia, prin care Eugénie se jefuia cu mîna ei. Cu toate că-şi dăduse cuvîntul, bătrînul dogar nu slobozise la sfîrşitul primului an nici o para din cei o sută de franci, pe care îi făgăduise cu atîta solemnitate fetei. Dar cînd Eugénie îi pomeni mai mult în glumă, el roşi ; se urcă iute în cabinet, se întoarse şi-i dădu cam a treia parte din giuvaerele pe care le luase de la nepotu-său.

— Iată, micuţo, rosti cu un accent plin de ironie, vrei astea în schimbul celor o mie două sute de franci ?

— O, tată, adevărat ? Mi le mai dai mie ?

— Am să-ţi dau tot pe atîta şi la anul, făgădui el, aruncîndu-i giuvaerele în şorţ. Astfel, în scurt timp, vei avea toate odoarele *lui,* zise el, frecîndu-şi mîinile de mulţumire că putea specula sentimentele fetei.

Deşi în putere, bătrînul simţi nevoia s-o iniţieze pe Eugénie în tainele gospodăriei. Doi ani de-a rîndul o puse să rînduiască în faţa lui mîncarea

zilnică şi să primească toate veniturile care intrau în casă. O învăţa treptat suprafaţa pămînturilor şi numele fermelor. În al treilea an, o obişnuise atît de desăvîrşit cu apucăturile zgîrceniei lui, încît îi încredinţă fără frică cheile de la cămări şi o făcu stăpîna casei.

S-au scurs cinci ani, fără ca nimic să tulbure viaţa liniştită a Eugéniei şi a bătrînului. Mereu aceleaşi fapte mărunte, împlinite cu regularitatea cronometrică a vechiului ceasornic. Adînca melancolie a domnişoarei Grandet nu mai era pentru nimeni o taină ; dar dacă fiecare îşi închipuia pricina, niciodată, nici cel mai mic cuvînt care să întărească bănuiala întregului Saumur a stării sufleteşti a bogatei moştenitoare n-a fost rostit vreodată de ea. Singurii oameni care-i ţineau companie erau cei trei Cruchoţi şi cîţiva din prietenii lor, pe care îi strecuraseră pe nesimţite în casă. Învăţînd-o să joace *whist,* veneau în fiecare seară să-şi facă partida. În anul 1825, bătrînul, simţind povara infirmităţilor, fu silit să-i împărtăşească secretele averii sale funciare şi o sfătui, la ceas de cumpănă, să se bizuie pe notarul Cruchot, a cărui cinste îi era bine cunoscută. Apoi, către sfîrşitul acestui an, unchiaşul a fost lovit la vîrsta de şaptezeci şi nouă de ani de o paralizie, care înainta văzînd cu ochii. Doctorul Bergerin declară că nu mai are scăpare. La gîndul că avea să rămînă singură pe lume, Eugénie se alipi şi mai mult de bătrînu-i părinte, strîngînd şi mai mult această ultimă verigă de afecţiune. În mintea ei, ca în a oricărei femei care iubeşte, dragostea era totul pe lume, dar Charles lipsea. Fu sublimă în grijile şi atenţiile ei faţă de bătrînul paralitic, a cărui minte începea să se întunece, dar a cărui zgîrcenie dura prin instinct.

Astfel moartea acestui om nu contrasta de fel cu viaţa lui.

De dimineaţă era dus în jilţ între soba odăii sale şi uşa cabinetului său, care fără îndoială gemea de aur. Stătea acolo nemişcat, dar se uita cu nelinişte la toţi cei veniţi să-l vadă şi la uşa căptuşită cu fier. Întreba despre cele mai mici ecouri pe care le auzea ; şi, întru marea mirare a notarului, auzea pînă şi căscatul cîinelui din ogradă.

Se deştepta din toropeala aparentă în ziua şi la ceasul cînd trebuia să primească veniturile fermelor, cînd trebuia să facă socoteli cu vierii sau să iscălească chitanţe. Mişca atunci fotoliul cu roţi pînă ce ajungea la uşa cabinetului. O punea pe fiică-sa să deschidă şi veghea pînă ce dînsa isprăvea de aşezat în taină sacii de argint unii peste alţii şi pînă încuia uşa. Apoi revenea tihnit la locul lui, după ce dînsa îi încredinţa din nou preţioasa cheie, care stătea mereu în buzunarul jiletcii sale şi pe care o pipăia din cînd în cînd. De altfel, bătrînul său amic, notarul, simţind că bogata moştenitoare se va căsători tot cu nepotul său, dacă Charles Grandet nu se va mai întoarce, îi arătă o îndoită grijă şi atenţie ; în fiecare zi se punea la dispoziţia lui Grandet, se ducea după porunca lui la Froidfond, la moşii, la livezi, la vii, vindea recoltele şi preschimba totul în aurul şi argintul care se adăugau la sacii îngrămădiţi în cabinet. În sfîrşit, sosiră zilele agoniei, cînd vînjosul trup al moşneagului intră în luptă cu nimicirea. Dori să rămînă neapărat în jilţ, lîngă foc, la uşa cabinetului. Trăgea spre el şi făcea sul, ca un fişic, toate păturile cu care îl acopereau, spunîndu-i lui Nanon :

— Strînge-le, strînge-le, să nu mi le fure.

Cînd îşi putea deschide ochii, în care se refugiase toată viaţa, îi întorcea imediat spre uşa cabinetului, unde îi zăceau comorile, întrebîndu-şi fata :

— Sînt acolo ? Sînt acolo ? c-un tremur în voce în care se vădea o spaimă năprasnică.

— Da, tată.

— Ai grijă de aur !... Adu ceva aur, să mă uit la el !

Eugénie înşira ludovici pe o masă, şi ceasuri întregi avarul nu-şi mai lua ochii de la lucirea lor, asemenea pruncului care, cînd începe să vadă, priveşte stupid acelaşi lucru ; şi, ca unui prunc, i se furişa fără voie pe buze un surîs penibil.

— Asta mă încălzeşte ! zicea uneori cu o expresie de nemărginită fericire pe chip.

Cînd preotul parohiei veni să-l împărtăşească, ochii, morţi în aparenţă de cîteva ceasuri, se însufleţiră la vederea crucii, a sfeşnicelor, a potirului de argint, pe care le privi neclintit, în vreme ce numai negul i se mişcă pentru ultima oară. Iar cînd preotul îi apropie de buze crucifixul de argint aurit ca să sărute chipul lui Crist, făcu un înfricoşător gest să-l apuce, şi această ultimă sforţare îl costă viaţa. O chemă pe Eugénie, pe care n-o vedea, deşi era îngenuncheată în faţa lui şi scălda cu lacrimile ei o mînă ce se şi răcise.

— Tată, binecuvîntează-mă ! îi ceru ea.

— Ai grijă de tot ! Îmi vei da socoteală acolo, sus ! rosti el, dovedind prin aceste cuvinte din urmă că religia avarilor trebuie să fie creştinismul.

Eugénie Grandet se pomeni astfel singură pe lume în casa unde n-o mai avea decît pe Nanon, căreia putea să-i mai arunce o privire cu încredin-

ţarea că va fi auzită şi înţeleasă, Nanon, singura fiinţă care o iubea de dragul ei şi cu care putea tăinui despre amarurile sale. Curajoasa Nanon însemna o adevărată providenţă pentru Eugénie. Astfel n-a mai fost slugă, ci o umilă prietenă. După moartea părintelui său, Eugénie află de la maistrul Cruchot că posedă trei sute de mii de livre venit anual de la imobilele din ţinutul Saumur, şase milioane plasate în rentă de trei la sută, cumpărate cu şaizeci de franci şi preţuind acum şaptezeci şi şapte de franci ; plus două milioane de aur şi o sută de mii de franci în taleri, fără a socoti rămăşiţele de arenzi, chirii şi dobînzi, ce mai avea de încasat. Valoarea totală a averii sale se ridica la şaptesprezece milioane.

— Unde o fi oare dragul meu văr ? se întreba ea.

În ziua cînd maestrul Cruchot a făcut clientei sale bilanţul moştenirii, sigură şi liberă de orice datorie, Eugénie rămase singură cu Nanon, aşezate de o parte şi de alta a căminului, în sala pustie acum, unde orice lucru era o amintire, de la jilţul cu patine, pe care stătea maică-sa, pînă la paharul din care băuse vărul pribeag.

— Nanon, am rămas singure !

— Da, domnişoară, şi dacă aş şti unde e, drăguţul de el, aş pleca pe jos să-l caut.

— Ne despart mări şi oceane ! suspină stăpîna.

În vreme ce biata moştenitoare se căina astfel în tovărăşia bătrînei slujnice în casa rece şi întunecoasă, care însemna întregul univers pentru ea, de la Nantes pînă la Orléans nu era vorba decît de cele şaptesprezece milioane ale domnişoarei Grandet.

Una din primele sale griji fusese să dea o mie două sute de franci rentă viageră lui Nanon, care,

mai avînd încă şase sute de franci, deveni o partidă bogată. În mai puţin de o lună, din fată nemăritată ajunse nevastă, luată sub ocrotirea sa de Anton Cornoiller, numit administrator general al tuturor moşiilor şi proprietăţilor domnişoarei Grandet.

Doamna Cornoiller avea un imens avantaj asupra celor de vîrsta ei. Deşi împlinise cincizeci şi nouă de ani, nu îi dădeai mai mult de patruzeci. Puternicile-i trăsături ale feţei rezistaseră dintelui vremii. Datorită vieţii călugăreşti, sfida bătrîneţea cu obrazul ei colorat şi cu sănătatea-i de fier. Poate că niciodată în viaţă n-a arătat mai bine ca în ziua nunţii. Avea avantajele urîţeniei sale şi apăru mare, grasă, zdravănă, cu atîta fericire pe obrajii ei nevătămaţi de vreme, încît mulţi din cei de faţă jinduiau soarta lui Cornoiller.

— Ce colorit au obrajii ei ! se minună postăvarul.

— Te pomeneşti că mai face şi copii, spuse pielarul ; s-a păstrat ca în saramură, să-mi fie iertat.

— E bogată, şi tînărul Cornoiller a dat lovitura, îl pizmui alt vecin.

Cînd ieşi din străvechea casă, Nanon, iubită de toată mahalaua, fu întîmpinată cu nenumărate complimente în vreme ce cobora întortocheata stradă în drum spre biserică.

Ca dar de nuntă, Eugénie îi dădu trei duzini de tacîmuri. Cornoiller, copleşit de o asemenea dărnicie, vorbea despre stăpînă cu lacrimi în ochi ; şi-ar fi dat şi viaţa ca s-o apere. Doamna Cornoiller, devenită femeie de încredere a Eugéniei, avu de-acum înainte o fericire egală pentru ea cu aceea de a poseda şi un soţ.

Ei îi rămînea în sfîrşit grija să deschidă şi să închidă cămara, să dea merindele de dimineaţă, aşa cum făcuse odinioară stăpînul. Apoi, avu pe seama

sa două slugi, o bucătăreasă şi o fată în casă, însărcinată cu cîrpitul rufăriei şi cu rochiile domnişoarei. Cornoiller cumulă funcţiunile de supraveghetor şi de administrator. E de prisos să spunem că bucătăreasa şi fata în casă, alese de Nanon, erau cu adevărat o minune. Domnişoara Grandet avea astfel patru servitori, al căror devotament era fără margini. Arendaşii nu băgară de seamă moartea unchiaşului, cu atîta străşnicie aşezase el şartul şi rînduielile oblăduirii sale, care fu cu grijă continuată de domnul şi doamna Cornoiller.

Capitolul VI

AŞA MERGE LUMEA

La treizeci de ani, Eugénie nu cunoştea încă nici una din fericirile vieţii. Copilăria-i, searbădă şi tristă, se scursese alături de o mamă a cărei inimă neînţeleasă şi jignită nu avusese parte decît de durere. Părăsind bucuroasă viaţa, această mamă îşi plîngea fata fiindcă mai avea de trăit şi-i lăsă în suflet veşnice păreri de rău. Prima şi singura dragoste a Eugéniei era pentru ea un prilej de melancolie. După ce-şi întrezărise iubitul doar cîteva zile, îi încredinţase inima între două sărutări primite şi date pe furiş ; apoi el plecase, punînd o lume întreagă între ea şi dînsul. Dragostea aceasta, blestemată de tatăl ei, aproape că o costase viaţa mamei şi nu-i aducea decît dureri amestecate cu fragile speranţe. Astfel, pînă atunci se avîntase spre fericire, irosindu-şi puterile fără a le împrospăta. În viaţa sufletească, ca şi în cea trupească, există o aspiraţie şi o respiraţie : sufletul are nevoie să absoarbă sentimentele altui suflet şi să şi le însuşească, pentru a i le reda mai bogate. Fără acest

minunat fenomen omenesc, inima n-are viață: îi lipsește aerul, suferă și piere.

Eugénie începea să sufere. Pentru dînsa averea nu era nici putere, nici mîngîiere ; ea nu putea trăi decît prin dragoste, prin religie, prin credință în viitor. Iubirea îi înlesnise să-și explice veșnicia. Inima ei și *scriptura* îi dezvăluiseră două lumi, pe care le aștepta. Zi și noapte se cufunda în două gînduri fără sfîrșit, care pentru ea nu erau poate decît unul și același. Se închidea în sine, iubind și crezîndu-se iubită. De șapte ani pasiunea ei cotropise totul. Comoara ei nu erau milioanele, ale căror venituri se îngrămădeau, ci caseta lui Charles, cele două portrete atîrnate deasupra patului, giuvaerele răscumpărate de la tatăl ei, înșirate falnic pe un strat de vată într-un sertar al scrinului ; degetarul mătușii, de care se slujise mama ei și pe care îl punea în fiecare zi, cu sfințenie, ca să lucreze la broderie — pînza Penelopei [1] — începută numai ca să-și pună în deget acel aur plin de amintiri.

Nu părea nimănui de loc cu putință că domnișoara Grandet ar fi vrut cumva să se mărite în timpul doliului. Adînca-i cucernicie era destul de cunoscută. Astfel, familia Cruchot, a cărei politică era cu înțelepciune și iscusință condusă de bătrînul abate, se mărgini să stea prin preajma moștenitoarei, copleșind-o cu atențiile cele mai afectuoase.

În fiecare seară, sala se umplea de o adunare alcătuită din cei mai aprinși și mai devotați Cruchotini ai ținutului, care se străduiau să ridice în slavă tînăra amfitrioană pe toate isonurile. Ea își

[1] Un lucru care nu se termină niciodată. Penelopa, soția lui Ulise, pe care-l aștepta credincioasă, făgăduise pretendenților săi să aleagă pe unul dintre ei cînd va sfîrși broderia la care lucra ; dar, pentru a-și păstra credința conjugală, ea desfăcea noaptea ceea ce lucrase ziua.

avea acum medicul casei, duhovnicul, şambelanul, doamna de onoare, prim-ministrul, mai cu seamă cancelarul, un cancelar care voia să-i spună totul. De-ar fi vrut moştenitoarea să aibă un paj, îndată cu toţii l-ar fi găsit. Era o regină, cea mai dibaci şi slugarnic linguşită dintre regine. Linguşirea nu purcede niciodată de la suflete mari ; e apanajul sufletelor mărunte, ce izbutesc să se mai micşoreze încă, pentru a intra mai deplin în sfera vieţii persoanelor în jurul cărora gravitează. Linguşirea presupune un interes. Astfel, lumea ce se aduna în fiecare seară la domnişoara Grandet, pe care o numeau domnişoara de Froidfond, izbutea de minune s-o copleşească cu laude. Acest concert de măguliri, ceva cu totul nou pentru Eugénie, o făcură la început să roşească ; dar pe nesimţite, oricît de grosolane ar fi fost complimentele, urechea i se obişnuise într-atît cu slăvirea frumuseţii sale, încît dacă cineva ar fi găsit-o urîtă, aceasta i-ar fi rănit amorul propriu mult mai amar decît acum opt ani. Apoi sfîrşi prin a asculta cu plăcere asemenea dulcegării, pe care le punea în taină la picioarele idolului său. Se obişnuise treptat să fie tratată ca o regină şi să-şi vadă curtea plină în orice seară.

Domnul preşedinte de Bonfons era eroul acestui mic cerc, în care spiritul, persoana, cultura, amabilitatea lui erau atît de preţuite. Unii spuneau că în ultimii şapte ani îşi mărise considerabil averea ; că domeniul Bonfons aducea cel puţin zece mii de franci venit anual şi că era cuprins, ca toate moşiile Cruchoţilor, în vastele latifundii ale moştenitoarei.

— Ştiţi oare, domnişoară, întreba un alt musafir, că Cruchoţii au patruzeci de mii de livre anual ?

— Plus economiile lor, reluă o bătrînă Cruchotină, domnişoara Gribeaucourt. Un domn din Paris a venit nu demult să-i ofere domnului Cruchot două sute de mii de franci pe biroul său de notariat. Trebuie să-l vîndă, dacă va fi numit judecător de pace.

— Vrea să-i urmeze domnului de Bonfons la preşedinţia tribunalului şi-şi ia măsurile din timp, răspunse domnişoara d'Orsonval. Căci domnul preşedinte va deveni consilier, apoi preşedinte la curte, are prea multe însuşiri ca să nu ajungă.

— De, e un om foarte distins, spunea un altul. Nu găsiţi, domnişoară ?

Domnul preşedinte căutase să se adapteze rolului pe care ţinea să-l joace. În ciuda vîrstei sale de patruzeci de ani, în ciuda feţei sale smolite şi morocănoase, ofilită precum sînt aproape mai toate feţele judecătoreşti, se spilcuia ca un june, se juca cu o vargă, nu trăgea tabac pe nas la domnişoara de Froidfond, venea mereu cu cravată albă şi cu cămaşă al cărui jabou în falduri mari îi dădea o înfăţişare de curcan. Vorbea pe un ton intim cu frumoasa moştenitoare, spunîndu-i „Scumpa noastră Eugénie". În sfîrşit, în afară de numărul mai mare de persoane, în afară de înlocuirea lotonului prin *whist* şi în afară de lipsa răposaţilor, a domnului şi a doamnei Grandet, scena prin care începe acest episod al povestirii era aproape cea din trecut. Haita urmărea şi acum pe Eugénie şi milioanele ei ; dar, fiind mai numeroasă, haita de acum lătra mai puternic şi încercuia cu mai vîrtoasă dibăcie prada. Dacă Charles s-ar fi întors din fundul Indiilor, ar fi regăsit aceiaşi oameni şi aceleaşi interese. Doamna des Grassins, faţă de care Eugénie se arăta plină de bunătate şi de drăgălă-

șenie, continua să mai zădărască și acum pe Cruchoți. Dar acum, ca și atunci, chipul Eugéniei domina tabloul ; ca și atunci, Charles era suveran. Totuși, ceva se schimbase. Buchetul, oferit odinioară Eugéniei la aniversarea ei, de către președinte, era acum nelipsit. Seară de seară, aducea bogatei moștenitoare un mare și preafrumos buchet, pe care doamna Cornoiller îl înfigea în vas cu dușmănie și apoi îl arunca pe ascuns într-un colț al curții, îndată ce oaspeții plecau.

La începutul primăverii, doamna des Grassins încercă să tulbure fericirea Cruchoților, vorbind Eugéniei despre marchizul de Froidfond, a cărui casă ruinată putea să se refacă dacă moștenitoarea ar fi voit să-i înapoieze pămîntul printr-o căsătorie. Doamna des Grassins flutura ispititor titlul de pair și acela de marchiză și, luînd surîsul ironic al Eugéniei drept aprobare, afirma pretutindeni că însurătoarea domnului președinte Cruchot nu era așa de înaintată, cum se credea.

— Cu toate că domnul de Froidfond are cincizeci de ani, spunea ea, nu pare mai în vîrstă decît domnul Cruchot ; e văduv, are copii, dar e marchiz, va fi pair al Franței și, în vremurile astea, mai găsește, dacă poți, un asemenea mariaj! Știu precis că moș Grandet, cînd și-a împreunat pămînturile cu Froidfond, avea de gînd să se înrudească cu marchizii. Mi-o spunea adesea. Era mare mehenghi moșulicul !

— Cum, Nanon, întrebă Eugénie într-o seară, cînd se pregătea de culcare, să nu-mi scrie măcar o dată în șapte ani ?

În vreme ce acestea se petreceau în Saumur, Charles făcea avere în Indii. Fleacurile cu care plecase într-acolo se vînduseră foarte bine. Înjghe-

base la iuțeală o sumă de șase mii de dolari. Trecerea ecuatorului îl făcu să se lepede de multe prejudecăți ; află că cea mai bună cale de a se îmbogăți era, în zonele tropicale, precum și în Europa, negustoria de oameni. Sosi deci pe coastele Africii și făcu negoț cu negri, adăugînd la el și negoțul mărfurilor ușor de schimbat pe feluritele piețe, unde îl duceau interesele. Desfășură în afaceri o activitate care nu-i lăsa nici o clipă de răgaz. Îl stăpînea dorința de a se întoarce la Paris cu toată faima unei mari averi și de a cîștiga o situație mai strălucită decît aceea din care se rostogolise. Tot învîrtindu-se printre oameni și cutreierînd mereu țări, tot cercetînd moravuri contradictorii, ideile lui se schimbară și ele, deveni sceptic. Nu mai avu o noțiune clară despre ce e just și injust, văzînd că într-o țară se socotește virtuos ceea ce în alta trece drept crimă. În necurmata goană după interesele materiale, i se răci, i se strînse și i se uscă inima. Sîngele Grandeților își urma destinul ; Charles deveni aspru și hrăpăreț. Vîndu chinezi, negri, cuiburi de rîndunele, artiste, copii ; făcu camătă în stil mare. Deprinzîndu-se cu frauda vamală, se făcu și mai puțin scrupulos față de drepturile omului. Se ducea la Saint-Thomas să cumpere pe prețuri de nimic mărfurile furate de pirați și apoi le vindea pe piețele unde lipseau. Dacă nobila și curata imagine a Eugéniei îl întovărășise în prima călătorie, ca acea icoană a fecioarei, pe care marinarii spanioli o pun la prora vasului, și dacă atribuia primele lui izbînzi influenței magice a rugăciunilor fierbinți rostite de dulcea copilă, mai tîrziu negresele, mulatrele, albele, iavanezele, apoi orgiile și aventurile prin diferite țări șterseseră cu totul din inima sa amintirea verișoarei din Saumur, casa,

băncuța, sărutul de pe coridor. Își amintea doar de grădinița cu ziduri vechi, pentru că acolo începuse soarta lui aventuroasă ; dar își renega familia : unchiul lui era un cîine bătrîn, care-i furase giuvaerurile ; Eugénie nu mai era nici în inima, nici în gîndurile lui ; ocupa doar un loc în afacerile sale ca o creditoare a unei sume de șase mii de franci. Acestei purtări și acestor gînduri se datora tăcerea lui Charles Grandet. În Indii, la Saint-Thomas, pe coasta Africii, la Lisabona și în Statele Unite, speculantul, ca să nu-și compromită numele, luase pseudonimul de Sepherd. Carl Sepherd putea, fără primejdie, să se arate neobosit, neînfricat, nesățios, ca omul care, hotărît să facă avere *quibuscumque viis* [1], se grăbește să se scape de ticăloșie, pentru a rămîne apoi om cinstit pe tot restul vieții.

În acest fel, izbînda sa fu grabnică și strălucită. În 1827 se întoarse deci la Bordeaux pe frumosul bric Marie-Caroline, care aparținea unei case de comerț regaliste. Aducea cu el un milion nouă sute de mii de franci în trei butoaie cu praf de aur, bine cetluite cu cercuri, din care nădăjduia să tragă cîștig de șapte sau opt la sută la Paris. Pe același bric se afla un gentilom al maiestății-sale regelui Carol al X-lea, domnul d'Aubrion, un bătrînel, care făcuse nebunia să se căsătorească cu o femeie la modă, a cărei avere era în insulele tropicelor. Ca să facă față la risipa doamnei d'Aubrion se dusese să-i lichideze proprietățile. Domnul și doamna d'Aubrion din casa d'Aubrion de Buche, al cărei ultim înaintaș de primul rang murise în 1789, n-aveau decît un venit de douăzeci de livre și o fată destul de urîtă, pe care maică-sa voia s-o mă-

[1] În limba latină în original : pe orice cale.

rite fără zestre, căci averea ei de-abia îi ajungea ca să trăiască la Paris. Această încercare părea cu prea puţine şanse de izbîndă tuturor oamenilor de lume, cu toată iscusinţa pe care ei o atribuie femeilor la modă. Dar chiar şi doamna d'Aubrion ajungea la desperare aproape cînd se uita la fiică-sa şi se gîndea să încurce cu dînsa pe oricine ar fi fost, fie chiar şi pe un un ahtiat de nobleţe.

Domnişoara d'Aubrion era lungă, ca insecta ce-i purta numele, slabă, plăpîndă, cu o gură dispreţuitoare, spre care cobora un nas prea lung, galben-vineţiu, în starea lui normală, gros şi înroşit la vîrf, după orice masă, un fel de fenomen vegetal, foarte displăcut pe o faţă palidă şi posomorîtă. În sfîrşit, era aşa cum ar fi dorit-o să fie o mamă în vîrstă de treizeci şi opt de ani, însă frumoasă şi cu veleităţi încă de cuceriri. Dar pentru a răscumpăra asemenea cusururi, marchiza d'Aubrion îi transmisese fetei sale multă distincţie, o supusese unei igiene care menţinea provizoriu nasul la o culoare rezonabilă, o îmbrăca cu gust, o învăţase manierele elegante şi acele melancolice priviri, care reţin bărbaţii şi îi fac să creadă că au găsit îngerul îndelungă vreme zadarnic căutat ; o mai învăţase să arate piciorul ca să i se admire fineţea, în clipa cînd nasul avea obrăznicia să roşească ; în sfîrşit, scoase din fiică-sa tot ce se putea scoate. Cu ajutorul unor mîneci mari, al unor corsaje mincinoase, al unor rochii înfoiate şi bogat garnisite, al unui corset foarte strîns, obţinuse produse feminine atît de curioase, încît, spre a sluji de vrednic exemplu mamelor, ar fi trebuit să le expună la muzeu.

Charles se împrieteni mult cu doamna d'Aubrion, care tocmai această prietenie o dorea. Cîteva persoane pretindeau chiar că în timpul călătoriei fru-

moasa doamnă d'Aubrion recursese la toate mijloacele spre a cuceri un ginere atît de înstărit.

Debarcînd la Bordeaux în iunie 1827, domnul, doamna, domnişoara d'Aubrion şi Charles traseră la acelaşi hotel şi plecară împreună spre Paris. Palatul d'Aubrion era încărcat de datorii, Charles trebuia să-l descarce. Mama pomenea mereu despre bucuria ce ar avea-o să cedeze parterul ginerelui şi fiicei sale. Neîmpărtăşind prejudecăţile domnului d'Aubrion asupra nobleţii, îi făgăduise lui Charles Grandet că va obţine de la bunul rege Carol al X-lea o ordonanţă regală care îi va îngădui lui Grandet să poarte numele d'Aubrion, blazonul, şi să moştenească moşia Aubrion, în schimbul constituirii unui majorat[1] de treizeci şi şase de mii de livre venit anual, cu titlul de senior de Buche şi marchiz d'Aubrion. Unindu-şi averile, trăind în bună înţelegere şi obţinînd sinecuri, veniturile palatului d'Aubrion ar fi putut să se ridice la o sută şi cîteva mii de livre.

— Iar cînd ai o rentă de o sută de mii livre şi un nume, o familie care e primită la curte, căci te voi numi gentilom în serviciul regelui, poţi deveni tot ce vrei ! îl încredinţă ea pe Charles. Vei fi, după poftă, prefect, secretar de legaţie, ambasador. Carol al X-lea îl iubeşte mult pe d'Aubrion, se cunosc din copilărie...

Această femeie îmbătîndu-l de ambiţie, Charles nutrise asemenea speranţe în timpul călătoriei pe mare, speranţe pe care dînsa i le prezenta abil, în chip de prieteneşti confidenţe. Crezînd că afacerile părintelui său fuseseră lichidate de unchiul din

[1] Proprietatea funciară necesară pentru a transmite fiului celui mai mare un titlu nobiliar.

Saumur, se şi vedea înfipt în cartierul Saint-Germain, unde, ca toată lumea, ar fi vrut să intre şi unde, la umbra vînătului nas al domnişoarei Matilda, avea să reapară ca nou-nouţ conte d'Aubrion, aşa cum cei din familia Dreux au reapărut într-o bună zi ca nobili din familia Brézé. Orbit de prosperitatea Restauraţiei, pe care o lăsase nesigură, luat de vîltoarea visurilor aristocratice, beţia lui, purceasă pe vas, se menţinu la Paris, unde se hotărî să facă totul spre a ajunge la înalta situaţie pe care i-o fluturase pe dinainte, s-o întrevadă, egoista sa viitoare soacră. Verişoara nu mai era deci pentru el decît un punct în spaţiul acestei preastrălucite perspective.

O revăzu pe Annette. Ca o femeie de lume, Annette îl sfătui să se căsătorească, făgăduindu-i tot sprijinul în toate ambiţioasele-i planuri. Era încîntată să-l vadă pe Charles însurat cu o fată urîtă şi plicticoasă ; anii din Indii îl făcuseră şi mai seducător : se bronzase, devenise hotărît, îndrăzneţ, ca toţi oamenii deprinşi să acţioneze, să domine, să învingă. Charles respiră deplin uşurat la Paris văzînd că va putea juca un rol acolo.

Des Grassins, auzind despre întoarcerea lui Charles, despre apropiata sa căsătorie şi despre fabuloasa-i avere, veni să-i amintească de cele trei sute de mii de franci, cu care ar fi putut plăti datoriile tatălui său. Îl găsi pe Charles sfătuindu-se cu bijutierul căruia îi comandase giuvaerele darului de nuntă al mirelui pentru domnişoara d'Aubrion şi care îi arăta mostre. Cu toate minunatele diamante aduse din India, argintăria şi giuvaerele viitorilor soţi se ridicau la peste două sute de mii de franci. Charles nu-l recunoscu pe des Grassins şi-l primi cu impertinenţa unui tînăr la modă, care

omorîse în Indii patru oameni în duel. Domnul des Grassins mai venise de trei ori. Charles îl ascultă cu răceală, apoi îi răspunse fără să-l fi înţeles :

— Afacerile tatălui meu nu sînt ale mele ! Vă mulţumesc, domnule, pentru grija ce aţi avut-o, dar de care nu ţin de altfel să profit... N-am strîns aproape două milioane cu sudoarea frunţii ca să-i arunc în punga creditorilor tatălui meu.

— Şi dacă peste cîteva zile tatăl dumitale va fi declarat falit ?

— Domnule, peste cîteva zile mă voi numi contele d'Aubrion. Înţelegi perfect că n-o să-mi pese ! De altfel, ştii mai bine decît mine că, atunci cînd un om are o sumă de o sută de mii de livre venit anual, tatăl său n-a dat faliment niciodată ! adăugă, împingîndu-l politicos pe domnul des Grassins spre uşă.

La începutul lunii august din acel an, Eugénie stătea pe băncuţa de lemn, unde vărul îi jurase veşnică iubire şi unde prînzea cînd era vreme frumoasă. Biata fată se înduioşa în acel moment, în cea mai proaspătă şi senină dintre dimineţi, amintindu-şi toate marile şi micile întîmplări ale dragostei, catastrofele cîte au urmat. Soarele lumina frumoasa latură de zid, brăzdat de crăpături în întregime şi aproape năruit, de care nimeni n-avea voie să se atingă, din porunca ciudatei stăpîne, deşi Cornoiller îi spunea adesea nevestei că într-o bună zi o să se prăbuşească peste cineva. După cîteva clipe, poştaşul bătu în poartă şi predă o scrisoare doamnei Cornoiller, care veni în grădină strigînd :

— Domnişoară, o scrisoare ! O întinse stăpînei, întrebînd-o : E aceea pe care o aşteptai ?

Aceste cuvinte răsunară în inima Eugéniei cu însutită tărie față de cum răsunaseră între zidurile curții și ale grădinii.

— Paris !... E de la *el !* S-a întors !

Eugénie îngălbeni și ținu o clipă scrisoarea închisă. Prea tremura ca s-o poată despecetlui și citi !

Nanon rămase locului cu mîinile proptite în șolduri, și bucuria părea că se desface ca fumul din zbîrciturile negriciosului său obraz.

— Hai, citește, domnișoară !...

— Ah, Nanon, de ce s-a întors prin Paris, cînd a plecat prin Saumur ?

— Citește ! Ai să afli.

Eugénie dezlipi sigiliile scrisorii tremurînd. Din ea căzu un mandat, pe numele Casei de comerț des Grassins și Corret, din Saumur. Nanon îl ridică.

„Scumpă verișoară...“

„Nu mai sînt Eugénie, gîndi ea“ ; și inima i se strînse.

„Dumneata...“

„Îmi zicea «tu» !“

Își încrucișă brațele, nu mai îndrăzni să citească și lacrimi mari îi scăldară ochii.

— A murit ? întrebă Nanon.

— N-ar fi scris, spuse Eugénie.

Citi apoi în întregime scrisoarea, precum urmează :

„Scumpă verișoară,

Dumneata vei afla, cred, cu plăcere despre izbînda întreprinderilor mele. Mi-ai purtat noroc, m-am întors bogat și am urmat sfaturile unchiului, a cărui moarte, precum și cea a mătușii mi-au fost vestite de domnul des Grassins. Moartea părinților noștri e firească, și cîndva trebuie să-i

urmăm şi noi. Sper că acum te-ai consolat. Nimic nu rezistă timpului, mă conving de aceasta. Da, scumpa mea verişoară, din nefericire pentru mine, vremea iluziilor a trecut. Ce să-i faci? Străbătînd atîtea şi atîtea ţări, am cugetat asupra vieţii. Din copilul care eram la plecare, m-am întors om în toată firea. Astăzi mă gîndesc la multe lucruri la care nu mă gîndeam altădată. Eşti liberă, verişoară, eu sînt încă liber; nimic nu împiedică, în aparenţă, îndeplinirea micilor noastre plăsmuiri; dar sînt prea cinstit din fire ca să-ţi ascund adevărata stare de lucruri. N-am uitat că nu-mi mai aparţin; m-am gîndit mereu, în lungile mele călătorii, la băncuţa de lemn..."

Eugénie se ridică, parcă ar fi fost pe jăratic, şi se aşeză pe una din treptele ogrăzii.

„...la băncuţa de lemn, pe care ne-am jurat dragoste eternă, la coridor, la sala cenuşie, la odaia mea din mansardă şi la noaptea în care, printr-o duioasă bunăvoinţă, mi-ai înlesnit căile viitorului. Da, aceste amintiri mi-au sprijinit curajul şi îmi spuneam că te gîndeşti mereu la mine, cum mă gîndeam şi eu adesea la dumneata, în ceasul stabilit de noi. Ai privit norii la ora nouă? Da, nu-i aşa? Deci, nu vreau să trădez o prietenie sfîntă pentru mine; nu, nu trebuie să te înşel!

E vorba, în acest moment, de o alianţă, care pentru mine satisface toate părerile ce mi le-am format asupra căsătoriei. Iubirea în căsnicie e o himeră. Astăzi, experienţa îmi spune că trebuie să te supui tuturor legilor sociale şi să întruneşti toate convenienţele cerute de lume cînd te căsătoreşti. Or, între noi este o diferenţă de vîrstă care ar putea înrîuri viitorul dumitale, scumpă veri-

șoară, mai mult decît pe al meu. Nu mai vorbesc de moravurile, de creșterea, de obiceiurile dumitale, care nu se potrivesc nicidecum cu viața de Paris și care desigur n-ar cadra cu planurile mele viitoare. Am de gînd să țin o casă deschisă, să primesc lume multă și, după cîte îmi amintesc, dumitale îți place să duci o viață retrasă și liniștită. Iată, vreau să fiu sincer și să te fac să judeci singură : acest drept îți aparține. Astăzi am optzeci de mii de livre venit. Averea aceasta îmi îngăduie să mă unesc cu familia d'Aubrion, a cărei moștenitoare, o tînără de nouăsprezece ani, îmi aduce, o dată cu căsătoria, numele ei, un titlu, locul de gentilom onorific al camerei maiestății sale și o situație din cele mai strălucite. Îți mărturisesc, scumpă verișoară, că n-o iubesc cîtuși de puțin pe domnișoara d'Aubrion ; dar, căsătorindu-mă cu ea, asigur copiilor mei o situație socială, ale cărei foloase vor fi cîndva incalculabile : pe zi ce trece, ideile monarhice biruie. Deci, peste cîțiva ani, fiul meu, devenit marchiz d'Aubrion, avînd la majorat patruzeci de mii de livre venit, va putea căpăta în stat locul pe care și-l va alege. Avem datorii față de copiii noștri. Vezi bine, verișoară, cu cîtă bună-credință îți expun starea mea sufletească, aspirațiile și averea mea. Se prea poate ca dumneata să fi uitat copilăriile noastre după o despărțire de șapte ani, dar eu îmi amintesc și de bunătatea dumitale, și de cuvîntul pe care ți l-am dat ; îmi amintesc de toate, chiar de cele mai ușuratice legăminte, la care un tînăr mai puțin conștiincios ca mine, cu o inimă mai puțin curată și mai puțin leală nici nu s-ar mai gîndi. Spunîndu-ți că nu vreau să fac decît o căsătorie de conveniență și că-mi amintesc și acum de

dragostea copilăriei noastre nu înseamnă oare că mă pun la dispoziția dumitale, că te fac stăpîna soartei mele şi că, dacă ar trebui să renunț la toate ambițiile mele sociale, m-aş mulțumi bucuros cu acea simplă şi curată fericire, din care mi-ai dăruit imagini atît de înduioşătoare...“

— Tra, ta, ta! Tram, tam, ta! Ta, ta, ti! Ti, ta, ta!... etc., fredonase Charles Grandet, pe melodia *Non più andrai*[1], iscălind :

„Devotatul dumitale văr,
Charles“

„La naiba, cîtă bătaie de cap!“ îşi spusese, după ce-a depus parafa.

Apoi, căutase mandatul şi adăugase aceasta :

„P.S. Alătur scrisorii mele un mandat asupra Casei des Grassins de opt mii de franci, la ordinul dumitale şi plătibil în aur, cuprinzînd dobînzile şi capitalul sumei ce ai avut bunătatea să-mi împrumuți. Aştept din Bordeaux o ladă, unde se află cîteva lucruri, pe care te rog să-mi îngădui să ți le ofer în semn de veşnică recunoştință. Poți să-mi trimiți prin diligență caseta mea, pe adresa : Domnului Grandet, palatul d'Aubrion, str. Hillerin-Bertin.“

„Prin diligență! îşi spuse Eugénie. Un lucru pentru care eu mi-aş fi dat viața de o mie de ori!“

Groaznică şi copleşitoare prăbuşire. Nava se scufunda fără să lase nici un odgon, nici o singură scîndură pe vastul ocean al speranțelor.

---

[1] In limba italiană în original : n-ai să te mai duci.

Văzîndu-se părăsite, unele femei se duc să-şi smulgă iubitul din braţele rivalei, o omoară şi pier pe eşafod sau intră în mormînt. Acest lucru, fără îndoială, e frumos ; mobilul crimei e o sublimă pasiune, care apare impunătoare justiţiei omeneşti. Alte femei îşi pleacă însă fruntea şi suferă în tăcere ; păşesc spre moarte resemnate, plîngînd, iertînd, rugîndu-se şi amintindu-şi pînă la ultima suflare. Acesta e amorul, amorul cel adevărat, amorul îngerilor, amorul mîndru, care trăieşte prin durere şi care moare prin ea. Acesta fu sentimentul Eugéniei, după ce citise oribilul răvaş. Îşi ridică privirea spre cer, gîndindu-se la ultimele cuvinte ale răposatei sale mame, care, asemenea multora dintre muribunde, aruncase o pătrunzătoare şi lucidă ochire asupra viitorului ; apoi Eugénie, amintindu-şi de acea moarte şi de acea viaţă profetică, măsură cu mintea întregul ei destin. Nu-i mai rămînea decît să-şi desfacă aripile, să tindă spre cer şi să trăiască în rugăciune pînă în ziua izbăvirii sale.

„Mama avea dreptate ! suspină printre lacrimi. A suferi şi a muri..."

Trecu cu paşi înceţi din grădină în sală. Împotriva obiceiului, nu apucă pe coridor ; dar regăsi amintirea vărului de odinioară în vechiul salon cenuşiu, unde pe cămin se afla întotdeauna o anume farfurioară, de care se slujea în fiecare dimineaţă la dejun, precum se slujea şi de-o anume zaharniţă veche de Sèvres.

Dimineaţa aceea avea să fie pentru ea solemnă şi plină de evenimente. Nanon îi vesti vizita preotului paroh.

Înrudit cu Cruchoţii, acest preot era de partea preşedintelui de Bonfons. De cîteva zile bătrînul

abate îl rugase să-i vorbească domnișoarei Grandet, într-un sens pur religios, despre datoria ei de a se căsători. Văzîndu-și duhovnicul, Eugénie crezu că vine după mia de franci pe care o dădea în fiecare lună săracilor și o rugă pe Nanon să aducă banii.

Dar preotul zîmbi :

— Astăzi, domnișoară, vin să-ți vorbesc despre o biată fată, de care se interesează tot Saumurul și care, nefiindu-i milă de sine, nu trăiește creștinește...

— Dumnezeule ! Mă găsiți, părinte, într-un moment în care mi-este peste putință să mă gîndesc la aproapele meu, fiind covîrșită de amarul din mine. Sînt nespus de nefericită, n-am alt refugiu decît biserica ; ea are brațe destul de cuprinzătoare pentru a îmbrățișa toate durerile noastre și sentimente destul de caritabile pentru a ne împărtăși din ele fără teama că vor seca.

— Ei bine, domnișoară, ocupîndu-ne de această fată, ne vom ocupa de dumneata. Ascultă ! Dacă vrei să-ți afli mîntuirea, n-ai decît două căi de urmat : sau părăsești lumea, sau te supui legilor ei. Ori îți urmezi soarta pămîntească, ori pe cea cerească.

— Ah ! îmi vorbiți în clipa cînd tocmai aș dori s-aud un glas mai presus de pămînteștile mîhniri. Da, dumnezeu vă trimite aici. Am să-mi iau adio de la lume și am să trăiesc numai pentru dumnezeu, în tihnă și singurătate.

— Ar trebui să cugeți îndelung asupra acestei aspre hotărîri. Căsătoria înseamnă viață, călugăria înseamnă moarte.

— Ei bine, moartea, o moarte grabnică, părinte ! rosti ea cu fioroasă hotărîre.

— Moartea ? Dar ai mari îndatoriri față de societate, domnișoară !... Nu ești dumneata mama săracilor, cărora le dai veșminte, lemne iarna, și de lucru vara ? Marea dumitale avere e un împrumut care trebuie înapoiat, și ai primit-o cu sfințenie ca atare ! A te înmormînta într-o mănăstire înseamnă egoism ; nu ți-e îngăduit nici să rămîi fată bătrînă. În primul rînd, n-ai putea să diriguiești singură uriașa dumitale avere. S-ar putea întîmpla s-o irosești. Ai avea o mie de procese și ai fi tîrîtă în angarale fără ieșire. Ascultă-ți duhovnicul : îți trebuie un soț ; ești datoare să păstrezi ceea ce ți-a dat dumnezeu. Îți vorbesc ca unei scumpe fiice duhovnicești. Îl iubești prea mult pe dumnezeu ca să nu-ți găsești mîntuirea în lumea căreia îi ești una din cele mai neasemuite podoabe și căreia îi dai numai pilde de sfințenie.

În acea clipă se anunță doamna des Grassins. Venea mînată de gînduri răzbunătoare și de o mare deznădejde.

— Domnișoară... începu ea. Ah ! iată pe părintele !... Tac, veneam să-ți vorbesc despre afaceri și văd că sînteți în mare consfătuire.

— Doamnă, zise preotul, nu vreau să vă stingheresc.

— O, părinte ! spuse Eugénie, întoarceți-vă peste cîteva minute. Sprijinul dumneavoastră mi-e de mare folos în momentele acestea.

— Da, biata mea copilă ! făcu doamna des Grassins.

— Ce vreți să spuneți ? o întrebară domnișoara Grandet și părintele.

— Știi că am aflat despre întoarcerea vărului dumitale și despre căsătoria lui cu domnișoara

d'Aubrion ?... O femeie nu-şi poate ţine niciodată iscusimile minţii în buzunar.

Eugénie roşi şi rămase mută ; dar se hotărî ca de acum încolo să se prefacă impasibilă, aşa cum ştia să se arate răposatului său tată.

— Ei bine, doamnă, răspunse ironic, mă tem că mintea mea e în buzunar, fiindcă nu pricep nimic. Puteţi vorbi în faţa părintelui, ştiţi doar că e duhovnicul şi călăuzul meu sufletesc.

— Atunci, domnişoară, iată ce-mi scrie des Grassins. Citeşte !

Eugénie citi următoarea scrisoare :

„Scumpa mea soţie !

Charles Grandet s-a întors din Indii, e de o lună la Paris...“

— De o lună ! murmură Eugénie, lăsînd să-i cadă mîna.

După o pauză, reluă scrisoarea :

„...A trebuit să fac de două ori anticameră pentru a ajunge să stau de vorbă cu acest viitor conte d'Aubrion. Deşi tot Parisul vorbeşte de căsătoria lui, deşi s-au şi făcut strigările...“

„Mi-a scris deci în momentul în care...“ îşi spuse Eugénie.

Nu-şi isprăvi gîndul, nu strigă ca o pariziană „Licheaua !“ Dar dacă dispreţul n-a fost exprimat nu înseamnă că nu era nemărginit.

„...această căsătorie e departe de a se înfăptui, marchizul d'Aubrion nu-şi va da fata după fiul

unui falit. I-am adus la cunoştinţă grija pe care eu şi unchiul său am purtat-o pentru treburile tatălui său şi strădania cu care am ţinut în frîu pe creditori pînă acum. Acest obraznic a avut neruşinarea să-mi răspundă mie, care timp de cinci ani m-am jertfit intereselor şi onoarei lui ; da, mi-a răspuns că afacerile tatălui său nu sînt ale lui ! *Un avocat numit din oficiu de Tribunalul Camerei de Comerţ ar fi în drept să-i ceară treizeci sau patruzeci de mii de franci onorariu, unu la sută din suma creanţelor. Dar, răbdare, datorează creditorilor un milion două sute de mii de franci şi voi face în aşa fel, ca tatăl lui să fie declarat în stare de faliment. M-am vîrît în această afacere pe cuvîntul bătrînului crocodil de Grandet şi am făgăduit în dreapta şi în stînga despăgubirea creditorilor, în numele familiei. Dacă domnul conte d'Aubrion nu se sinchiseşte de onoarea dumnealui, apoi mă sinchisesc eu de a mea. Astfel, voi lămuri situaţia mea creditorilor. Totuşi, am prea mult respect pentru domnişoara Eugénie, cu care, în timpuri mai ferice, gîndeam că ne vom înrudi, pentru a acţiona fără ca tu să-i vorbeşti mai întîi de această chestiune..."*

Eugénie înapoie cu răceală scrisoarea, fără s-o isprăvească.

— Vă mulţumesc, spuse ea doamnei des Grassins. *Vom vedea...*

— Parcă-l aud în clipa asta pe tatăl dumitale ! observă doamna des Grassins.

— Doamnă, aveţi să ne înmînaţi opt mii de franci în aur, îi zise Nanon.

— Într-adevăr ; fii bună şi vino cu mine, doamnă Cornoiller.

— Părinte, întrebă Eugénie cu un nobil sînge rece, pe care i-l dădu gîndul ce urma să-l exprime, e păcat să rămîi fecioară în căsătorie ?

— Acesta e un caz de conştiinţă, a cărei rezolvare n-o cunosc. Dacă doreşti să ştii ce gîndeşte despre acest lucru faimosul Sanchez[1] în lucrarea sa *De Matrimonio*, aş putea să ţi-o spun mîine...

Preotul plecă. Domnişoara Grandet se urcă în cabinetul răposatului şi stătu singură toată ziua, fără să coboare la cină, cu toate rugăminţile lui Nanon. Apăru seara, la ora cînd sosiră obişnuiţii cercului de musafiri. Niciodată salonul Grandeţilor n-a fost aşa de plin ca în seara aceea. Vestea întoarcerii lui Charles şi a neghioabei sale trădări se răspîndise în tot oraşul. Dar, oricît de vie era curiozitatea oaspeţilor, n-a putut fi satisfăcută. Eugénie, care se aşteptase la asta, n-a lăsat să se întrevadă pe chipul ei calm nici una din crudele emoţii ce-o bîntuiau. Ştiu să-şi ia un aer zîmbitor, ca să răspundă celor care voiau să-i dovedească interes, privind-o sau vorbindu-i cu melancolie. În sfîrşit, ştiu să-şi ascundă nefericirea sub vălul politeţii. Către ora nouă, partidele se sfîrşeau, şi jucătorii se ridicau de la mese, achitau şi discutau ultimele figuri de *whist*, alăturîndu-se cercului de conversaţii. În clipa în care adunarea se ridică spre a părăsi salonul, se întîmplă o lovitură de teatru, care răsună în tot Saumurul, apoi în circumscripţie şi în cele patru prefecturi vecine.

— Rămîi, domnule preşedinte, spuse Eugénie domnului de Bonfons, văzîndu-l că-şi ia bastonul ca să plece.

---

[1] (Thomas) — iezuit spaniol (1550—1610) a fost profesor de teologie şi a scris pentru duhovnici tratatul *De Sancto matrimonii sacramento* (*Despre sfînta taină a căsătoriei*).

La auzul acestor cuvinte n-a fost un singur om în toată adunarea care să nu tresară mişcat. Preşedintele îngălbeni şi fu nevoit să se aşeze pe scaun.

— Preşedintele pune mîna pe milioane ! şopti domnişoara de Gribeaucourt.

— E limpede, preşedintele de Bonfons se căsătoreşte cu domnişoara Grandet, izbucni doamna d'Orsonval.

— E cea mai straşnică lovitură a partidei ! întări şi abatele.

— E un *schelem* de pomină, rosti notarul.

Fiecare îşi spunea cuvîntul, fiecare îndruga hazuri, toţi o vedeau pe moştenitoare urcată pe piedestalul milioanelor sale. Drama începută cu nouă ani înainte îşi afla deznodămîntul. Spunînd preşedintelui, în faţa întregului Saumur, să rămînă, nu anunţa oare aşa că vrea să şi-l ia de bărbat ? În oraşele mici, evenimentele sînt atît de strict păzite, încît o infracţiune de acest soi constituie cea mai solemnă dintre promisiuni.

— Domnule preşedinte, îi spuse Eugénie cu glas tulburat, cînd rămaseră singuri, ştiu ceea ce-ţi place la mine. Jură că mă vei lăsa liberă toată viaţa, că nu-mi vei aminti nici unul din drepturile pe care ţi le-ar da asupra mea căsătoria, şi mîna mea va fi a dumitale. Oh ! reluă ea, văzîndu-l căzînd în genunchi, n-am spus totul. Nu trebuie să te înşeli. Am în inimă un sentiment care nu admite să fie împărţit. Amiciţia va fi singurul sentiment pe care pot să-l acord soţului meu : nu vreau nici să-l jignesc, nici să încalc legile inimii mele. Dar nu vei avea mîna şi averea mea decît cu preţul unui serviciu imens.

— Sînt gata la orice ! spuse preşedintele.

— Iată un milion cinci sute de mii de franci, domnule preşedinte! zise ea scoţînd din sîn un accept de o sută de acţiuni ale Băncii Franţei. Pleacă la Paris, nu mîine, nu în noaptea asta, ci chiar acum. Du-te la domnul des Grassins, află de la el numele tuturor creditorilor unchiului meu, adună-i şi plăteşte tot ce succesiunea sa ar putea datora, capital şi dobînzi, cu cinci la sută din ziua datoriei pînă în cea a plăţii. În sfîrşit, ai grijă să primeşti o chitanţă generală, legalizată în toată regula. Eşti magistrat, nu am încredere decît în dumneata pentru această afacere. Eşti om cinstit, eşti om galant ; voi porni cu aceeaşi încredere în cuvîntul dumitale spre a străbate primejdiile vieţii sub ocrotirea numelui ce-l porţi. Vom fi indulgenţi unul faţă de altul. Ne cunoaştem de atîta vreme, sîntem ca nişte rude ; ştiu că nu doreşti să mă faci nenorocită.

Preşedintele căzu la picioarele bogatei moştenitoare, cuprins de bucurie şi nelinişte.

— Voi fi sclavul dumitale! îngînă el.

— Cînd vei avea chitanţa, domnule, reluă ea aruncîndu-i o privire rece, o vei duce cu toate titlurile vărului meu, Grandet, şi îi vei înmîna această scrisoare. Cînd te vei întoarce, mă voi ţine de cuvînt.

Preşedintele îşi dădu seama că obţinuse mîna domnişoarei Grandet în urma unei decepţii amoroase ; aşa că se grăbi să îndeplinească cît mai repede poruncile ei, ca nu cumva să intervină o împăcare între cei doi iubiţi.

După ce domnul de Bonfons plecă, Eugénie căzu într-un fotoliu şi o podidiră lacrimile. Totul se sfîrşise.

Preşedintele se urcă în diligenţă, şi a doua zi seara era la Paris. În dimineaţa următoare se duse la des Grassins. Magistratul convocă pe creditori în biroul notarului, unde se aflau depuse titlurile şi unde toţi au răspuns la chemare. Deşi erau creditori, veniră cu exactitate. Acolo preşedintele de Bonfons le plăti, în numele domnişoarei Grandet, capitalul şi dobînzile datorate. Plata dobînzilor însemna pentru comerţul parizian unul dintre cele mai buimăcitoare evenimente ale vremii.

Cînd chitanţa a fost înregistrată şi cînd des Grassins fu răsplătit pentru munca sa cu suma de cincizeci de mii de franci dăruită de Eugénie, preşedintele se duse la palatul d'Aubrion şi-l găsi pe Charles tocmai în clipa cînd intra în apartamentul lui, după o răfuială cu viitorul socru. Bătrînul marchiz îi declarase că nu-i va da fiica pînă ce nu vor fi plătiţi toţi creditorii lui Guillaume Grandet.

Mai întîi de toate, preşedintele îi înmînă scrisoarea următoare :

„Vere,

Domnul preşedinte de Bonfons şi-a luat însărcinarea să-ţi înmîneze chitanţa tuturor sumelor datorate de unchiul meu şi cea prin care recunosc că le-am primit de la dumneata. Mi s-a vorbit de faliment ! M-am gîndit că fiul unui falit n-ar putea să se căsătorească cu domnişoara d'Aubrion. Da, vere, ai judecat cum trebuia spiritul şi manierele mele : n-am desigur nimic de femeie de lume, nu cunosc nici calculele, nici moravurile înaltei societăţi şi n-aş putea să-ţi ofer plăcerile ce-ai vrea să le găseşti acolo. Fii fericit, potrivit convenienţelor sociale, cărora le-ai sacrificat primul

nostru amor. Ca să-ţi fac fericirea mai deplină, nu pot decît să-ţi dăruiesc onoarea tatălui dumitale. Adio, vei avea întotdeauna o credincioasă prietenă în verişoara dumitale.

Eugénie G..."

Preşedintele zîmbi auzind exclamaţia pe care nu şi-a putut-o stăpîni acel ambiţios în clipa cînd primi actul autentic.

— Ne vom anunţa reciproc căsătoria ! îi spuse el.

— Ah ! Te căsătoreşti cu Eugénie ? Ei bine, mă bucur, e o fată de treabă. Dar, reluă el atins de un gînd luminos, e bogată ?

— Pînă acum vreo patru zile avea aproape nouăsprezece milioane, răspunse zeflemitor preşedintele, astăzi are numai şaptesprezece.

Charles se uită uluit la preşedinte.

— Şaptesprezece... mil...

— Şaptesprezece milioane, da, domnule. Căsătorindu-ne, întrunim, domnişoara Grandet şi cu mine, şapte sute cincizeci de mii de livre venit.

— Scumpul meu văr, spuse Charles, regăsindu-şi întrucîtva stăpînirea de sine, ne vom putea bizui unul pe altul.

— De acord ! răspunse preşedintele. Mai iată o casetă, pe care trebuie să ţi-o dau numai dumitale, adăugă el, punînd caseta pe masă.

— Dragă prietene, spuse doamna marchiză d'Aubrion intrînd, fără să dea nici o atenţie lui Cruchot, nu te sinchisi de ce ţi-a spus bietul domn d'Aubrion, pe care-l zăpăcise ducesa de Chaulieu. Îţi mai spun încă o dată, nimic nu va împiedica căsătoria dumitale...

— Nimic, doamnă ! Cele trei milioane datorate odinioară de tata au fost plătite ieri.

— În bani ? spuse ea.

— Integral, dobînzi şi capital ; acum îi vor reabilita memoria.

— Ce prostie ! strigă soacra. Cine e domnul ăsta ? şopti ea la urechea ginerelui, zărindu-l pe Cruchot.

— Omul meu de afaceri ! răspunse el cu glasul scăzut.

Marchiza salută cu dispreţ pe domnul de Bonfons şi ieşi.

— Am şi început să ne bizuim unul pe altul, spuse preşedintele luîndu-şi pălăria. Adio, vere !

„Îşi bate joc de mine această javră din Saumur ! Îmi vine să-i bag sabia în burtă."

Preşedintele plecase. Trei zile mai tîrziu, domnul de Bonfons, întors la Saumur, anunţă căsătoria sa cu Eugénie. Peste şase luni era numit consilier la Curtea Regală din Angers. Înainte de a părăsi Saumurul, Eugénie dădu la topit aurul giuvaerelor atîta vreme scumpe inimii sale şi făcu din el, precum şi din cei opt mii de franci ai vărului, un potir de aur, pe care-l dărui bisericii parohiale, unde se rugase atît de mult lui dumnezeu pentru *el !*

De altfel, îşi împărţi timpul între Angers şi Saumur. Soţul ei, care dăduse dovadă de devotament într-o împrejurare politică, deveni preşedintele Camerei, şi apoi prim-preşedinte după cîţiva ani. Aşteptă cu nerăbdare noile alegeri generale, ca să capete un loc în Parlament. Se şi vedea pair, şi atunci... atunci...

— Atunci regele o să-i fie văr ? spunea Nanon, uriaşa Nanon, doamna Cornoiller, burgheză din Saumur.

ÎNCHEIERE

Domnul preşedinte de Bonfons (îşi suprimase, în sfîrşit, numele patronimic de Cruchot) n-a ajuns să-şi înfăptuiască nici una din ambiţiile sale. Muri la opt zile după ce-a fost numit deputat al Saumurului.

Dumnezeu, care vede totul şi nu loveşte niciodată greşit, îl pedepsi, fără îndoială, pentru calculele şi şiretenia juridică cu care prevăzuse în toate amănuntele, *accurante Cruchot*[1], contractul de căsătorie, prin care viitorii soţi *îşi dădeau unul altuia, în cazul că n-ar avea copii, totalitatea bunurilor mobile şi imobile, fără nici o excepţie sau rezervă, în deplină stăpînire, dispensîndu-se chiar de formalitatea inventarului, fără ca omisiunea sus-zisului inventar să poată fi opusă moştenitorilor lor sau celor în cauză, înţelegînd că susnumita donaţie să fie* etc. ...

Această clauză poate lămuri adîncul respect pe care preşedintele l-a avut mereu faţă de singură-

[1] Formulă juridică: prin grija lui Cruchot.

tatea doamnei de Bonfons. Femeile îl socoteau pe domnul prim-preşedinte ca pe unul dintre oamenii cei mai delicaţi, îl căinau şi mergeau uneori pînă la a învinovăţi durerea şi pasiunea Eugéniei, aşa cum ştiu ele să învinovăţească o femeie, cu cele mai crude menajamente.

— Fără îndoială că doamna preşedinte de Bonfons trebuie să fie foarte suferindă, ca să-şi lase bărbatul singur. Sărmana femeiuşcă ! Se va vindeca oare curînd ? Ce are oare, un cancer, o gastrită ? De ce nu se duce la doctori ? S-a făcut galbenă de cîtva timp ; ar trebui să se ducă şi să consulte celebrităţile din Paris. Cum se poate să nu dorească un copil ? Se spune că-şi iubeşte mult bărbatul ; cum să nu-i dea un moştenitor în situaţia în care se află ? Ştiţi că aşa ceva e îngrozitor ; şi dacă ar fi din pricina unui capriciu, ar fi de condamnat... Bietul preşedinte !

Înzestrată cu acel tact subţire pe care-l capătă omul singuratic, datorită îndelungatelor meditaţii şi datorită puterii de a pricepe lucrurile, Eugénie, obişnuită de nenorocirile ei şi de amarele experienţe din ultimul timp să ghicească totul, ştia că preşedintele îi dorea moartea, ca să ajungă el stăpînul uriaşei averi, mărită şi mai mult prin moştenirile unchiului său notarul şi ale unchiului său abatele, pe care dumnezeu îi chemase la el. Bietei întemniţate îi era milă de preşedinte. Providenţa o răzbună de calculele şi de infama nepăsare ale unui soţ care respecta, drept cea mai puternică garanţie, pasiunea fără nădejde cu care se hrănea Eugénie. A da naştere unui copil nu însemna oare a omorî speranţele egoismului, plăcerile ambiţiei nutrite de domnul preşedinte ?

Dumnezeu arunca deci mormane de aur prizonierei, pentru care aurul nu preţuia nimic, şi care tindea spre cer, care-şi ducea viaţa-i cucernică şi plină de bunătate în sfinte reculegeri şi ajutînd neîncetat şi tainic pe cei nevoiaşi.

Doamna de Bonfons fu văduvă la treizeci şi trei de ani, cu un venit de opt sute de mii de livre, încă frumoasă, dar cum e frumoasă femeia aproape de patruzeci de ani. Faţa ei e albă, odihnită, senină. Glasul dulce şi blînd, apucăturile simple. Are toată nobleţea durerii, sfinţenia fiinţei care nu şi-a pătat sufletul în atingere cu lumea, dar şi austeritatea fetei bătrîne şi deprinderile meschine, pe care le dospeşte viaţa de provincie. Cu tot venitul său de opt sute de mii de livre, trăieşte aşa cum trăise sărmana Eugénie Grandet pe vremea avarului său părinte, nu-şi aprinde focul decît în zilele în care i se îngăduia ei odinioară să aţîţe căminul din sală şi-l stinge după programul alcătuit în tinereţea ei. E mereu îmbrăcată cum era mama ei. Casa din Saumur, casă fără soare, fără căldură, veşnic întunecoasă, posomorîtă, e icoana vieţii sale. Îşi chiverniseşte cu grijă averile, dînd o nobilă întrebuinţare acestei averi. Cuvioase şi caritabile lăcaşuri, un azil pentru bătrîni şi şcoli parohiale pentru copii, o bibliotecă publică bogat înzestrată, mărturisesc în fiecare an cît e de străină de zgîrcenia de care o învinuiesc unele persoane. Bisericile din Saumur îi datoresc cîteva înfrumuseţări. Doamna de Bonfons, căreia i se spune în glumă „domnişoara“, inspiră un respect religios. Tocmai inima aceasta nobilă, care nu bătea decît pentru cele mai duioase simţăminte, trebuia să fie supusă precupeţirilor interesului omenesc! Banul trebuia să-şi întindă umbra lui

rece asupra acestei vieţi cereşti şi să pricinuiască neîncrederea în sentimente tocmai unei femei care întrupa sentimentul!

— Numai tu mă iubeşti, îi spunea dînsa lui Nanon.

Mîna acestei femei pansează rănile ascunse ale tuturor familiilor. Eugénie se apropie de cer însoţită de un cortegiu de fapte bune. Măreţia sufletului său atenuează josniciile creşterii şi obiceiurile primei sale vieţi. Aceasta este povestea acestei femei, care, trăind în mijlocul lumii, nu face parte din ea; care, făcută să fie o desăvîrşită soţie şi mamă, n-are nici soţ, nici copii, nici familie.

De cîteva zile se vorbeşte despre noua sa căsătorie. Oamenii din Saumur discută pe socoteala ei şi a marchizului de Froidfond, a cărui familie a început s-o împresoare pe bogata văduvă, cum făcuseră pe vremuri Cruchoţii. Nanon şi Cornoiller, sînt, se spune, de partea marchizului; dar nimic nu e mai fals. Nici spătoasa Nanon, nici Cornoiller n-au atîta duh ca să priceapă vicleniile lumii.

Paris, februarie—martie 1833.

CUPRINS

Responsabil de carte: A. Scurtu
Tehnoredactor: T. Argetoianu

Dat la cules 12.08.59. Bun de tipar 14.09.59. Tiraj 20.150 ex. Hîrtie cărţi şcolare de 65 gr/m². Format 700×1000/32. Coli ed. 10,85. Coli de tipar 8. Ediţia I. Comanda 4707. Planşe tipo 1. A. nr. 1217. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 84—31=R.

Tiparul executat sub com. nr. 91034 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", Bucureşti — R.P.R.